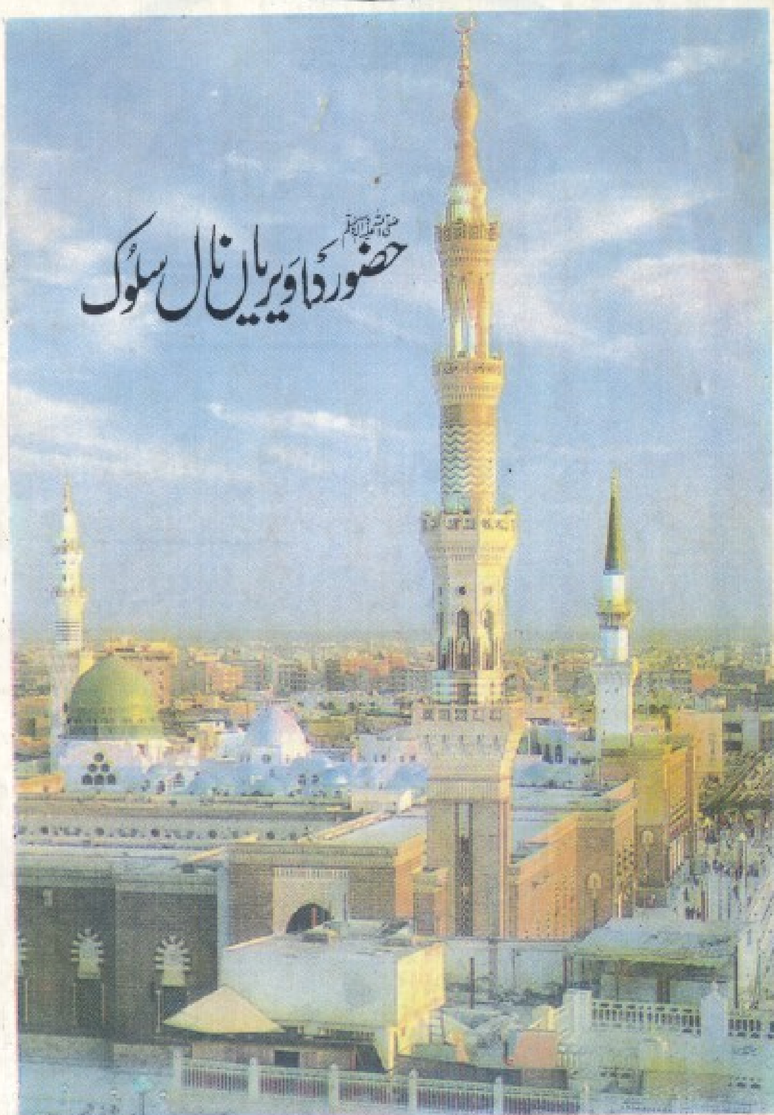
ماہنامہ نعت لاہور

ماہنامہ نعت لاہور

جلد ۱۰ مئی ۱۹۹۷ شمارہ ۵

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا ویریاں نال سلوک

ایڈیٹر: راجا رشید محمود

مشیرِ خصوصی: چوہدری رفیق احمد باجوہ ایڈووکیٹ

ڈپٹی ایڈیٹر: شہناز کوثر
اظہر محمود

مینیجر: اختر محمود

قیمت
۱۵ روپے (عام شمارہ)
۶۰ روپے (اشاعتِ خصوصی)
۲۰۰ روپے (زرِ سالانہ)
عرب ممالک کے لیے: ۱۰۰ ریال

پرنٹر: حاجی محمد نعیم کھوکھر۔ جیم پرنٹرز۔ لاہور
پبلشر: راجا رشید محمود

کمپیوٹر کمپوزنگ: نعت کمپوزنگ سنٹر
خطاط: منظر رقم

بائنڈر: خلیفہ عبدالمجید۔ بک بائنڈنگ ہاؤس ۳۸۔ اردو بازار۔ لاہور

اظہر منزل۔ مسجد سٹریٹ نمبر ۵۔ نیو شالامار کالونی۔ ملتان روڈ

فون ۷۴۶۳۶۸۴ لاہور (پاکستان) پوسٹ کوڈ ۵۴۵۰۰

راجا رشید محمود کی مطبوعات

اردو مجموعہ ہائے نعت

۱- وَرَفَعنَا لَکَ ذِکرَکَ-۱۹۷۷، ۱۹۸۱، ۱۹۹۳ (صفحات ۱۳۶)
۲- حدیثِ شوق (دوسرا مجموعۂ نعت) ۱۹۸۲، ۱۹۸۳، ۱۹۸۶ (صفحات ۱۷۶)
۳- منشورِ نعت (اُردو و پنجابی فردیات) ۱۹۸۸ (صفحات ۱۷۶)
۴- سیرتِ منظوم (بصورت قطعات) ۱۹۹۲ (صفحات ۱۲۸)
۵- "۹۲" (نعتیہ قطعات) ۱۹۹۳ (صفحات ۱۱۲)

پنجابی مجموعہ ہائے نعت

۶- نعتاں دی اَتّی (صدارتی ایوارڈ یافتہ) ۱۹۸۵، ۱۹۸۷ (صفحات ۱۴۴)
۷- حق دی تائید-۱۹۵۶ (۸ صفحات)

تحقیقِ نعت

۸- پاکستان میں نعت، ۱۹۹۳ (صفحات ۲۲۴)
۹- غیر مسلموں کی نعت گوئی- ۱۹۹۳ (صفحات ۴۰۰)
۱۰- خواتین کی نعت گوئی- ۱۹۹۵ (صفحات ۳۳۶)
۱۱- نعت کیا ہے؟- ۱۹۹۵ (صفحات ۱۱۲)

انتخابِ نعت

۱۲- مدحِ رسول ﷺ - ۱۹۷۳ (صفحات ۱۹۸)
۱۳- نعتِ خاتم المرسلین ﷺ - ۱۹۸۲، ۱۹۸۸، ۱۹۹۳ (صفحات ۱۸۴)
۱۴- نعتِ حافظ (حافظ پیلی بھیتی کی نعتوں کا انتخاب) ۱۹۸۷ (صفحات ۲۷۶)
۱۵- قلزمِ رحمت (امیر مینائی کی نعتوں کا انتخاب) ۱۹۸۷ (صفحات ۹۶)
۱۶- نعت کائنات (اصنافِ سخن کے اعتبار سے ضخیم انتخاب) مبسوط تحقیقی مقدمے کے ساتھ- جنگ پبلشرز کے زیرِ اہتمام- چار رنگا طباعت- ۱۹۹۳ (صفحات ۸۱۶- بڑا سائز)

اسلامی موضوعات پر کتابیں

۱۷- احادیث اور معاشرہ-۱۹۸۶، ۱۹۸۷، ۱۹۸۸ (بھارت میں بھی چھپی) صفحات ۱۹۲
۱۸- ماں باپ کے حقوق- ۱۹۸۵، ۱۹۹۳ (صفحات ۱۱۲)
۱۹- حمد و نعت (تدوین) ۱۹ مضامین، ۳۹ منظومات- ۱۹۸۸ (صفحات ۲۲۴)
۲۰- میلادُ النبی ﷺ (تدوین) ۱۸ مضامین، ۸۰ میلادیہ نعتیں- ۱۹۸۸ (صفحات ۳۳۶)
۲۱- مدینۃ النبی ﷺ (تدوین) ۱۸ مضامین، ۵۷ منظومات- ۱۹۸۸ (صفحات ۲۲۴)

تاریخ اور تاریخی شخصیات پر کتابیں

۲۲- اقبال، احمد رضا: مدحت گرانِ پیغمبر - ۱۹۷۷، ۱۹۷۹، ۱۹۸۲ (کلکتہ) ۱۹۸۷ (صفحات ۱۱۲)

۲۳- اقبال، قائدِ اعظمؒ اور پاکستان - ۱۹۸۳، ۱۹۸۷ (صفحات ۱۶۰)

۲۴- قائدِ اعظمؒ ----- افکار و کردار - ۱۹۸۵ (صفحات ۱۶۰)

۲۵- تحریکِ ہجرت ۱۹۲۰ (تاریخی و تحقیقی تجزیہ) ۱۹۸۲، ۱۹۸۶، ۱۹۹۳ (۲۶۴ صفحات)

مزید کتابیں

۲۶- میرے سرکار ﷺ - ۱۹۸۷ (صفحات ۱۳۴)

۲۷- حضور ﷺ اور بچے - ۱۹۹۳ (صفحات ۱۱۲)

۲۸- تسخیرِ عالمین اور رحمۃ للعالمین ﷺ - ۱۹۹۳ (صفحات ۲۵۶)

۲۹- درود و سلام - ۱۹۹۳، ۱۹۹۴، ۱۹۹۵ (سات ایڈیشن چھپے) صفحات ۱۲۸

۳۰- قرطاسِ محبت (حُبِّ رسول ﷺ کے مظاہر) ۱۹۹۲ (صفحات ۱۳۴)

۳۱- سفرِ سعادت، منزلِ محبت (سفرنامۂ حجاز) ۱۹۹۲ (صفحات ۲۲۴)

۳۲- راج دُلارے (بچوں کے لئے نظمیں) ۱۹۸۵، ۱۹۸۷، ۱۹۹۱ (صفحات ۹۶)

۳۳- میلادِ مصطفیٰ ﷺ - ۱۹۹۱ (صفحات ۴۸)

۳۴- عظمتِ تاجدارِ ختمِ نبوت ﷺ - ۱۹۸۷، ۱۹۸۸ (صفحات ۳۲)

۳۵- منظومات - (نعتیں، مناقب، نظمیں) ۱۹۹۵ (صفحات ۱۶۰)

۳۶- دیارِ نور - (سفرنامۂ حجاز) ۱۹۹۵ (صفحات ۱۱۲)

۳۷- حضور ﷺ کی عاداتِ کریمہ - ۱۹۹۵ (صفحات ۲۵۶)

تراجم

۳۸- الخصائص الکبریٰ - جلد اول و دوم (از علامہ سیوطیؒ) ۱۹۸۲

۳۹- فتوح الغیب (از حضرت غوثِ اعظمؒ) ۱۹۸۳

۴۰- تعبیر الرؤیا (منسوب بہ امام سیرینؒ) ۱۹۸۳

۴۱- نظریۂ پاکستان اور نصابی کتب (تدوین و ترجمہ) ۱۹۷۱

خُدّامِ نعت کا انتقال

صاحبزادہ رضی شیرازی خانوادۂ پیر جماعت علی شاہ علی پوری رحمہ اللہ علیہ کے فردِ فرید۔ اردو اور فارسی کے قادرُ الکلام شاعر۔ ایک صاحبِ علم شخصیت۔ صُوفیٔ صافی۔ حلم، بردباری اور انکسار کا مرقّع۔ بہت اچھے نعت گو شاعر۔ مریدکے میں انتقال فرما گئے۔

سیّد نورُ محمّد قادری معروف ماہرِ اقبالیات۔ بہت بڑے ذخیرۂ کتب کے مالک، ان کی جتنی تحریریں سامنے آئی ہیں، تحقیق و تفحّص ان کا تخصّص ہے۔ مدیرِ نعت کے والدِ گرامی راجا غلام محمدؒ (مصنف امتیازِ حق / ادارۂ ابطالِ باطل) کے دوست۔ چند کتابیں اور بہت سے علمی مقالے شائع ہوئے۔ چک ۱۵ شمالی (ضلع منڈی بہاء الدین) میں رحلت فرمائی۔

حسرت حسین حسرتؔ اردو اور انگریزی کے نعت گو۔ حضرت احسان دانش کے ہونہار شاگردوں میں حزیںؔ صدیقی کے بعد انھی کا نام اپنی قادرُ الکلامی کے باعث سب سے بڑا تھا۔ ماہنامہ "نعت" اور مدیرِ نعت سے خصوصی تعلق تھا۔ روزنامہ "جنگ" لاہور اور ہمدرد کتب خانہ نے نعت کے متعلق خدمات پر انھیں "نعت ایوارڈ" دیا۔

ڈاکٹر نصیر احمد ناصر "پیغمبرِ اعظم و آخر ﷺ" کے مؤلف۔ صاحبِ علم و دانش۔ نثر میں حضورِ اکرم ﷺ کی نعت پر مؤدّبانہ قلم اٹھانے والے۔

ڈاکٹر عرش صدیقی دوہوں کی ہیئت میں نعت کہی۔ نامور ادبی شخصیت۔ ملتان میں انتقال فرمایا۔

علاّمہ شمس بریلوی بہت سی کتابوں کے مصنف۔ "اعلیٰ حضرت مولانا احمد رضا خاں بریلوی رحمۃ اللہ علیہ کے کلام کا ادبی جائزہ" ان کا خاص کارنامہ ہے۔ سلامِ رضا کے کچھ اشعار کی تضمین بھی کی۔ ادارۂ تحقیقاتِ امام احمد رضا کے سرپرست۔ کراچی میں اللہ کو پیارے ہو گئے۔

○ - اللہ کریم ان سب خُدّامِ نعت کو جنّت الفردوس میں جگہ عطا فرمائے۔ انھیں حضور رسولِ اکرم ﷺ کی شفاعت نصیب ہو۔ آمین!

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

شعارِ حسن کا ثنائے رسولِ اکرم ہو
اس آدمی کی محبت خدا نصیب کرے

نعت سے محبت کرنے والی محترم

بہن **زینت خاتون** مرحومہ و مغفورہ

کے ایصالِ ثواب کے لیے

قارئین کرام سے درخواست ہے کہ
مرحومہ کی بلندیٔ درجات کیلئے دعا کریں

ملک خان محمد

باٹا پور کالونی نمبر ۳
باٹا پور۔ لاہور۔

ماہنامہ "نعت" کے گزشتہ شمارے

1988 ۔ حمدِ باری تعالیٰ۔ نعت کیا ہے؟ مدینۃ الرسول ﷺ (اول و دوم) اردو کے صاحبِ کتاب نعت گو (اول و دوم)۔ نعتِ قدسی۔ غیر مسلموں کی نعت (اول)۔ رسول ﷺ نمبروں کا تعارُف (اول)۔ میلادُ النبی ﷺ (اول، دوم، سوم)

1989 ۔ لاکھوں سلام (اول و دوم)۔ رسول ﷺ نمبروں کا تعارف (دوم) معراجُ النبی ﷺ (اول و دوم)۔ غیر مسلموں کی نعت (دوم) کلامِ ضیاء القادری (اول و دوم)۔ اردو کے صاحبِ کتاب نعت گو (سوم)۔ درود و سلام (اول، دوم، سوم)

1990 ۔ حسن رضا بریلوی کی نعت۔ آزاد بیکانیری کی نعت (اول)۔ وارثیوں کی نعت۔ درود و سلام (چہارم تا ہشتم)۔ رسول ﷺ نمبروں کا تعارُف (سوم)۔ غیر مسلموں کی نعت (سوم)۔ اردو کے صاحبِ کتاب نعت گو (چہارم)۔ میلادُ النبی ﷺ (چہارم)

1991 ۔ شہیدانِ ناموسِ رسالت (اول تا پنجم)۔ غریب سہارنپوری کی نعت۔ اقبالؒ کی نعت۔ فیضانِ رضاؒ۔ نعتیہ مسدس۔ عربی ادب میں ذکرِ میلاد۔ سراپائے سرکار ﷺ (اول)۔ حضور ﷺ کا بچپن

1992 ۔ نعتیہ رباعیات۔ آزاد نعتیہ نظم۔ سیرتِ منظوم۔ نعت کے سائے میں۔ حیاتِ طیبہ میں پیر کے دن کی اہمیت (اول، دوم و سوم)۔ آزاد بیکانیری کی نعت (دوم)۔ سراپائے سرکار ﷺ (دوم)۔ سفرِ سعادت منزلِ محبت (اشاعتِ خصوصی)

1993 ۔ ۹۲ (قطعات)۔ عربی نعت اور علامہ نبہانیؒ۔ ستار وارثی کی نعت۔ بہزاد لکھنوی کی نعت۔ حضور ﷺ اور بچے۔ حضور ﷺ کے سیاہ فام رفقاء۔ رسول ﷺ نمبروں کا تعارُف (چہارم)۔ نعت ہی نعت (اول)۔ یا رسول اللہ ﷺ۔ حضور ﷺ کی رشتہ دار خواتین۔ تسخیرِ عالمین اور رحمۃ للعالمین ﷺ (اشاعتِ خصوصی)

1994 ۔ محمد حسین فقیر کی نعت۔ اختر الحامدی کی نعت۔ شیو آبریلوی اور جمیل نظر کی نعت۔ بے چین رجپوری کی نعت۔ دیارِ نور۔ تضمینیں۔ نعت ہی نعت (دوم و سوم)۔ نورٌ علیٰ نور۔ حضور ﷺ کی معاشی زندگی۔ مدینۃ الرسول ﷺ (سوم)۔ معراجُ النبی ﷺ (سوم)

1995 ۔ حضور ﷺ کی عاداتِ کریمہ۔ استغاثے۔ نعت کیا ہے؟ (دوم، سوم، چہارم)۔ نعت ہی نعت (چہارم و پنجم)۔ کافی کی نعت۔ انتخابِ نعت۔ خواتین کی نعت گوئی (اشاعتِ خصوصی)۔ غیر مسلموں کی نعت گوئی (اشاعتِ خصوصی)

1996 ۔ لطف بریلوی کی نعت۔ ہجرتِ مصطفیٰ ﷺ۔ سرکار ﷺ دی سیرت (پنجابی)۔ ظہورِ قدسی۔ حضور ﷺ کے لیے لفظ "آپ" کا استعمال۔ مجھے اُن ﷺ سے پیار ہے۔ اٹک کے نعت گو شعرا۔ اردو نعتیہ شاعری کا انسائیکلوپیڈیا (اول و دوم---دو خصوصی اشاعتیں)۔ نعت ہی نعت (ششم)

1997 ۔ شہرِ کرم (جنوری)۔ نعت ہی نعت حصہ ہفتم۔ (فروری)۔ ہُوا یہ کہ..... (مارچ)

آیندہ شمارہ: دربارِ رسول ﷺ سے اعزاز یافتہ خواتین (جون ۱۹۹۷)

حضور ﷺ دا ویریاں نال سلوک

اطہر محمود

مُڈھلی گل

سرکار ﷺ دا اُسوہ‘ تے ساڈا کردار

اللہ کریم نے مسلماناں دے سپرد ساری دنیا دی اصلاح دا کم کیتا سی۔ ایس مقصد لئی ضروری سی جے اسیں پہلوں آپنی اصلاح کریئے۔ اللہ تعالیٰ تے اوہدے محبوب رسول ﷺ نے جیہڑیاں کماں توں سانوں منع کیتا اے‘ اوہناں دے نیڑے ناں جائیے‘ تے جیہڑے کماں دا حکم فرمایا اے‘ اوہ کریئے۔ پر اساڈی بدقسمتی ایہ اے کہ بہت وڈے مومن‘ تے بہت اچھے انسان بنن لئی جس کردار دی لوڑ سی‘ تے جیہڑے اخلاق چاہی دے سن‘ اسیں اوہناں توں چھڈ کے اخلاقی برائیاں نال محبتاں ودھالیاں نیں۔ اخلاقی لحاظ نال اوہ نویکلیاں گلاں جیہڑیاں حضور پاک ﷺ دی تعلیم پاروں مسلماناں وچ پیدا ہوئیاں سن‘ اَتے جنہاں دی وجہ توں اَساں دنیا دی امامت دی مسند سنبھالی سی‘ ہن ساتھوں کھُس گئیاں نیں۔

بندیاں دے حق کھوہن وچ اسیں شیر آں۔ اوہ کم جنہاں توں معاشرے نوں فائدے پہنچ سکدے نیں‘ اسیں چھڈ بیٹھے آں۔ اپنیاں ملواں بھیناں نوں بنا سنوار کے بزاراں گلیاں وچ اساں کھُلّا چھڈ دتا اے۔ فیر‘ اسیں ای آں جیہڑے اوہناں تے آوازے کسدے آں‘ اوہناں نال بدسلوکی کرن دی تاہنگ رکھدے آں۔ کاروبار وچ بددیانتی اسیں کریئے۔ ملاوٹ کر کے اپنے مسلمان بھراواں دے قتل دا سامان اسیں کریئے۔ گھٹ تولنا تے جھوٹ بولنا ساڈی خصوصیت بن گئی ہووے۔ ناجائز منافع خوری‘ سمگلنگ‘ ذخیرہ اندوزی‘ چور بازاری توں اسیں باز نہ آئیے۔ دفتراں وچ کم کرن دی بجائے گپّاں ماریے‘ رشوتاں لیے‘ سفارشاں کریے تے منیے۔

ساڈے وچوں جیہڑے تاجر نیں' اوہ اپنے مومن بھائیاں نوں لُٹ کے راتوں رات مالدار بنن واسطے ہر اوہ کم کرن اتے لک بنھی بیٹھے نیں جدے توں رب رسول (جلّ وعُلا و صلّی اللہ علیہ وسلّم) نے منع فرمایا اے۔ جیہڑے مزدور نیں' اوہ نعرے بازی تے ایمان رکھدے نیں۔ جیہڑے صنعت کار نیں' اوہ اجارہ داری اتے ذخیرہ اندوزی دے ذریعے مہنگائی کر کے قوم نوں لُٹ رہے نیں۔ جیہڑے عالم نیں' اوہ قرآن حدیث دیاں تاویلاں اپنی مرضی نال کر کے مسلماناں نوں مذہب دے نال تے ایویں ہی طبقیاں وچ ونڈدے نیں پئے' جیہڑے ہر ویلے اک دُوجے نوں وڈھدے نظریں اون' تاں جے مولویاں دے روٹی ٹُکر دا بندوبست ہُندا رہوے۔ جیہڑے حاکم نیں' اوہ اپنیاں کرسیاں بچاون خاطر ملک نوں داء تے لان واسطے ہر ویلے تیار لبھدے نیں۔ جیہڑے اپوزیشن وچ نیں' اوہ اسلام آباد اپڑن دی تاہنگ وچ اسلام نوں وی استعمال کر لین دا داعیہ رکھدے نیں۔

مطلب ایہ جے کوئی بندہ ایہ نہیں سوچدا کہ اوہنوں رب کریم نے بنایا کیوں اے۔ کیہ اوہدی تخلیق دا مطلب صرف جائز ناجائز کمائی کر کے اپنے تے اپنے گھر والیاں دے ڈِھڈ دے کھُوہ بھرنا ای اے۔ تے ایہ انھا کھوہ تے کدی بھردا ای نہیں۔ اسیں اوس اخلاق نوں کیوں نہیں اپناؤندے' جدے واسطے ساڈے سرکار ﷺ بھیجے گئے سن۔ ساڈے وچوں ہر کوئی اپنا احتساب کیوں نہیں کردا۔

جے اسیں مسلمان آں' جے ساڈا دعویٰ ایہ اے کہ اسیں رب کریم تے اوہدے رسول پاک ﷺ دا کلمہ پڑھدے آں تے فیر اوہناں دی گل کیوں نہیں من دے' فیر اسلام دی تعلیم توں منہ کیوں موڑدے آں۔

حضور پاک ﷺ نے ہر مومن نوں دوجے مومن دا بھائی قرار دتا۔ ہر مسلمان نوں ہدایت فرمائی جے اوہ دوجے مسلمان بھرا دے کم آوے' اوہدا دکھ درد ونڈے۔ متفق علیہ حدیث پاک اے' سرکار علیہ الصلوٰۃ والسلام نے فرمایا کہ مسلمان مسلمان دا بھائی

اے۔ اوہ نہ اوہدے تے ظلم کرے' نہ اوہنوں ذلیل کرے۔ تے جیہڑا بندہ اپنے بھائی دی حاجت پوری کرے گا' اللہ تعالیٰ اوہدی حاجت پوری فرمائے گا۔ جیہڑا مسلمان اپنے مسلمان بھائی دی کسے تکلیف وچ اوہدی مدد کرے گا' اللہ تعالیٰ قیامت وچ اوہدیاں تکلیفاں دور فرمائے گا۔ تے جیہڑا بندہ اپنے مسلمان بھائی دی پردہ پوشی کرے گا' قیامت والے دن اللہ کریم اوہدے پردے کجے گا۔

ایس حدیث پاک دا مطلب ایہ نکلیا کہ جیہڑا آدمی اپنے کسے مسلمان بھائی تے ظلم کردا اے یا اوہنوں ذلیل کردا اے' اوہ اللہ پاک تے اوہدے حبیب پاک ﷺ دے حکم دی خلاف ورزی کردا اے۔ فیر سرکار ﷺ نے اپنے مسلمان بھراواں دیاں حاجتاں پُوریاں کرن' اوہناں دیاں تکلیفاں وچ کم اون تے اوہناں دی پردہ پوشی کرن دا حکم وی فرمایا۔ نالے دسیا کہ قیامت والے دن اللہ پاک ایہناں کماں دا بدلہ کِنّاں چنگا عطا فرمائے گا۔

بخاری شریف تے مسلم شریف وچ حضرت عبداللہ بن عمروؓ توں روایت اے' حضور پُرنور ﷺ نے فرمایا' تہاڈے ساریاں وچوں چنگا اوہ اے جدے اخلاق زیادہ چنگے نیں۔ سنن ابی داؤد وچ حضرت ابوہریرہؓ دی روایت اے کہ جیہڑے خلق وچ چنگے نیں' اوہو ای کامل ایمان والے نیں۔ مسند امام مالک تے مسند امام احمد بن حنبل وچ اے' سرکار ﷺ نے فرمایا' مینوں تے گھلیا ای ایس لئی گیا اے کہ میں اخلاقی خوبیاں نوں کمال تیکر پہنچاواں۔

اُمُّ المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا راوی نیں' حضور پاک ﷺ دعا فرماؤندے سن "ربا! توں مینوں سوہنے انج دِتّے نیں' میرا اخلاق وی چنگا کر دے!" (مسند امام احمد) اللہ نے تے حضور پاک ﷺ نوں اخلاق دیاں انتہاواں تیک اپڑایا ہویا اے۔ اِنَّکَ لَعَلٰی خُلُقٍ عَظِیْمٍ۔ بے شک تہاڈا اخلاق ساریاں توں اُچا تے وڈھیک اے (سورۃ القلم) آپ سرکار ﷺ ایہ دعا اُمّت دی رہنمائی واسطے منگدے سن۔ تاں جے مومناں نوں پتا لگ سکے کہ اخلاق دی اہمیت کِنّی کُو ہے۔

سنن ابی داؤد تے جامع ترمذی وچ حضرت ابوالدرداءؓ روایت کردے نیں' سرکار علیہ الصلوٰۃ والسلام نے فرمایا' قیامت والے دن مومن دیاں عملاں دی تکڑی تے ساریاں توں بھاری شے اوہدا چنگا خُلق ای ہونا ایں۔ بیہقی وچ اے۔ بعض صحابہؓ نے پچھیا: یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! انسان نوں جو کجھ اللہ تعالیٰ نے عطا فرمایا اے' اوہدے وچ ساریاں توں چنگی شے کیہڑی اے۔ حضور ﷺ نے ارشاد فرمایا: "چنگے اخلاق"۔

متفق علیہ حدیث شریف اے' حضور رسول پاک ﷺ نے ترن واری دہرایا: اللہ دی سونہہ! اوہ مومن نہیں' اللہ دی سونہہ' اوہ مومن نہیں۔ صحابہؓ نے پچھیا: یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! کیہڑا؟ فرمایا' جہدی بُرائی توں اوہدا گوانڈھی محفوظ نہ ہووے۔ حضور پاک ﷺ دے ایس فرمان دی روشنی وچ ہر بندہ آپنے گوانڈھی نوں تکلیف نہ پہنچاوے' اوہدے کم آوے' اوہدے دُکھ سُکھ وچ شریک ہووے تے معاشرے وچ سکون اطمینان دا دَور دَورہ نہ ہو جائے۔

صحیح بخاری وچ اے' حضور ﷺ نے فرمایا' طاقتور اوہ نہیں جیہڑا گھول وچ اپنی طاقت دا لوہا منوا لئے' طاقتور اوہ اے جیہڑا اپنے غصّے تے قابو پا لئے۔ غصّہ عقل دا دشمن اے۔ جے بندہ غُصّے دے ہتھوں مجبور نہ ہو جائے تے اوہ لڑائی نہ لڑے' اوہ سازشاں نہ کرے۔ اوہ دشمنیاں مُل نہ لئے' اوہ محبت سلوک نال زندگی گزارے۔ بخاری شریف وچ اے' اک شخص نے حضور ﷺ دی خدمت وچ عرض کیتی' مینوں کجھ نصیحت فرماؤ۔ فرمایا' غصّہ نہ کیتا کر۔ حضرت ابوہریرہؓ راوی نیں' حضور ﷺ گھڑی گھڑی ایہو ای فرماندے رہے' غصہ نہ کیتا کر' غصہ نہ کیتا کر۔ سنن ابی داؤد وچ حضرت عطیہؓ بن عُروہ سعدیؓ توں روایت اے' حضور پاک ﷺ نے فرمایا' غصہ کرنا شیطان توں اے' شیطان اگ توں پیدا کیتا گیا اے تے اگ پانی نال بُجھائی جا سکدی اے۔ ایس لئی جس ویلے تہاڈے وچوں کسے نوں غصہ آوے' اوہنوں چاہی دا اے کہ اوہ وضو کرے۔ اللہ کریم نے

قرآن پاک وچ فرمایا۔ **وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ**۔ مطلب ایہ پئی جیہڑے غصہ پی جان والے نیں' تے لوکاں نوں معاف کر دین والے نیں' رب اوہناں نوں "مُحسنین" وچ گِن والے تے اوہناں نال محبت فرماوندا اے۔

مسلم شریف وچ اے' سرکار ﷺ نے فرمایا: انسان واسطے اینی ای بُرائی کافی اے کہ اوہ اپنے مسلمان بھائی نوں حقیر تے ذلیل سمجھے۔ فرمایا' مسلمان دیاں ساریاں چیزاں' اوہدا خون' اوہدا مال' اوہدی عزّت' آبرو' دوجے مسلمان واسطے حرام نیں۔

ایس حدیث شریف وچ درس دِتّا گیا اے کہ اسلامی بھائی چارے دی عمارت دی نینہ کیہ اے۔ ایہدے وچ ساڈے حق کیہ نیں' ساڈا فرض کیہ اے۔ اساں کیہڑے کم کرنے نیں' کیہڑیاں کماں توں بچنا ایں۔ افسوس ناک صورت ایہ اے کہ ساڈے وچوں ہر بندہ دوجے مسلمان بھراواں نوں کسے نہ کسے صورت وچ ذلیل کرن اتے لک بنھی پھردا اے۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا اے' کہ جیہڑا مسلمان اپنے مسلمان بھائی نوں حقیر تے ذلیل سمجھدا اے' اوہنوں کسے ہور بُرائی دی لوڑ ای نئیں۔ اینی ای اوہنوں دوزخ اپڑاون واسطے کافی رہوے گی۔ فیر' فرمایا گیا' مسلمان دا خون' اوہدا مال تے اوہدی آبرو وی دوجے مسلمان بھرا واسطے حرام نیں۔ سانوں ایس حدیث پاک دی روشنی وچ اپنے کرداراں دا وِیروا کرنا چاہی دا اے' اپنیاں گلمیاں وچ منہ پا کے ویکھنا چاہی دا اے کہ اسیں کتھوں دے مسلمان آں۔ ساڈے اخبار ہر روز وِیہیاں دے حساب نال قتلاں دیاں خبراں چھاپدے نیں۔ مسلمان اپنے مسلمان بھراواں دا مال کھان لئی ہر ویلے منہ کھولی پھردے نیں' تے اک دوجے دی عزّت آبرو دے دشمن بنے ہوئے نیں۔ فیر اسیں کیہڑے منہ نال اپنے آپ نوں مسلمان اکھواوندے آں' تے کیہڑی جیبھ نال اللہ تے اوہدے محبوب رسول ﷺ دی محبت دا دم بھردے آں!

سنن ابن ماجہ وچ حضرت براء بن عازبؓ توں روایت اے۔ حضور پُرنور ﷺ

نے فرمایا: اک مومن دا ناحق قتل ساری دنیا دے وگاڑ توں ودھیک اے۔ **صحیح بخاری** وچ حضرت عبداللہ بن مسعودؓ توں حضور پاک ﷺ دا فرمان روایت اے کہ قیامت والے دن ساریاں توں پہلوں جس چیز دا فیصلہ کیتا جائے گا' اوہ خون اے۔ یعنی قیامت دے دن سب توں پہلاں ناحق قتل کرن والے نوں سزا دِتّی جائے گی۔ **سورۃ بنی اسرائیل** وچ اللہ کریم دا ارشاد اے۔ "جس جان نوں مارنا رب کریم نے حرام کردتا اے' اوہنوں ناحق قتل نہ کرو"۔ **سورۃ المائدہ** وچ تے اک انسان دے قتل نوں پوری انسانیت دا قتل فرمایا گیا ہے۔ ارشاد اے۔ "جیہڑا بندہ جان دے بدلے جان یا فساد پھیلاؤن دے جُرموں بغیر' کسے بندے نوں مار سُٹے' تے ایہ انج ای اے جیویں اوہنے ساریاں انساناں نوں مار سُٹیا' تے جنھے اک جان نوں بچا لیا' اوہنے گویا ساریاں انساناں دی زندگی بچائی"۔

اللہ پاک تے اوہدے محبوب پاک ﷺ نے ناحق قتل توں منع کردیاں ہویاں اک انسان دے قتل نوں ساری انسانی دنیا دے قتل دی طرح قرار دِتّا اے۔ ساڈی بدبختی ایہ اے کہ اسیں اسلام دا ناں وی لیندے آں۔ جس ویلے سانوں کوئی سیاسی یا معاشرتی ضرورت آپیندی اے' اسیں اپنے حق وچ کوئی دلیل ڈھونڈن واسطے اللہ تے اوہدے رسول ﷺ دے احکام پڑھن تے پھرولن وی لگ پینے آں۔ پر ساڈے آلے دوالے دِنیں راتیں جیہڑے قتل ہندے نیں' ساڈے اخبار ایہو جیہیاں کئی خبراں لے کے صبح سویرے سانوں اپنا منہ وکھاؤندے نیں' جنھاں وچ زندگیاں دے سُورج ڈُبن دی اطلاع ہندی اے۔ وَوہٹیاں تے ترتیماں خاونداں شوہراں نوں قتل کررہیاں نیں یا کروا رہیاں نیں۔ ایہو ای حال دوجے پاسے اے۔ فلانے نے فلانے نوں گولی مار دِتّی۔ اوہنے ایہدا گاٹا لاہ دتا۔ کسے نے بیماری' تنگی' ترشی' لڑائی جھگڑے توں تنگ آکے حرام موت سہیڑی' کسے نے محبت وچ ناکامی پاروں ایہ راہ لبھّی۔ ایہدے نال نال ہُن تے دہشت گردی نے بے گناہ مرن والیاں دی تعداد وچ روز بروز وادھا کرن دا ٹھیکا لے لیا اے۔ اسلام دے ناں تے کلاشنکوفاں چُکن والیاں نے ہور اَت چُک لئی اے۔

اسلام اوہ تے نہیں جیہڑا کوئی اک یا کوئی دُوجا مذہبی گروپ کہوے۔ اسلام تے اوہ اے' جیہڑا ساڈے سرکار ﷺ لیائے۔ تے اوہ ایہو ای اے کہ اک بے گناہ دی جان لین والا پوری انسانیت دا قاتل اے۔ فیر' ایہ کیہڑے اسلام دے نام لیوا نیں جیہڑا تھوک دے حساب نال بندیاں دی فصل وڈھن لگا ہویا اے۔ اللہ معاف فرمائے۔

اسلام دے اندر تے امن تے سلامتی باجھ ہے ای کُجھ نہیں۔ مسلماناں نوں تے کسے انسان نوں وی تکلیف دین دی مناہی اے۔ سانوں تے ایہ حکم دتا گیا اے کہ اسیں کسے دوجے مسلمان نوں ذہنی' جسمانی یا روحانی تکلیف دا خیال وی دل وچ نہ لیاوئیے۔ ایہ گل ساڈی نیت وچ وی شامل ہو گئی تاں وی مارے جاواں گے۔ اسلامی معاشرہ تے محبت اتے بھائی چارے دی نینہ تے اُساریا گیا سی۔ سانوں تے اک دوجے دا بھائی بنایا گیا سی۔ فیر' اسیں کیہو جیہے بھائی آں جیہڑے اک دوجے دی کھل لاہ رہے آں۔

یاں تے سانوں اجتماعی طور تے مَن لینا چاہی دا اے پئی ساڈے ناں ساڈیاں ماپیاں نے رکھے سن' ساڈا ایہدے وچ قصور کوئی نہیں' اَج ساڈا اسلام نال کوئی تعلق نہیں' تے یاں سانوں بندیاں بننا چاہی دا اے' رب رسول (جلّ شانہٗ و صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم) دا حکم منّنا پوے گا۔ **سورۃ النساء** وچ رب کریم نے فرمایا۔ "تے جیہڑا کوئی مسلمان نوں جان بُجھ کے قتل کرے' اوہدی سزا جہنم اے۔ ہمیشہ اوہدے وچ ای رہوے گا۔ اوس قاتل تے اللہ دا غضب تے اللہ دی لعنت۔ نالے اوہدے لئی بڑا عذاب تیار کیتا گیا اے"۔

بخاری شریف وچ حضرت عبداللہ بن عمرؓ (رضی اللہ عنہما) توں روایت اے کہ کسے ایسی جان نوں ناحق قتل کرنا جنھوں قتل کرن دی اجازت نہ ہووے' اوہناں سخت قسم دیاں آفتاں وچوں اے جنھاں وچوں نکلن دی کوئی راہ ای نہیں۔ **بخاری شریف** وچ ای حضرت جندبؓ توں روایت اے' ساڈے سرکار ﷺ نے فرمایا' کسے دا ناحق وگایا جان والا بُک کُو لہو' خون وگاؤن والے دے تے جنّت دے درمیان حائل رہوے گا۔

سنن نسائی وچ حضرت عبداللہ بن مسعودؓ راوی نیں کہ جیہڑا بندہ خدا تعالیٰ

دے علاوہ کسے دوجے دی عزت واسطے کسے نوں قتل کرواے، اوہدے عملاں وچ قتل ہون والے گناہ وی لکھے جاندے نیں۔ **بخاری شریف** (کتاب الدّیات) تے **سنن ابی داؤد** (کتاب الحدود) وچ حضرت عبداللہ بن مسعودؓ تے اُمُّ المؤمنین عائشہ صدیقہؓ توں روایت اے کہ جان دے بدلے جان لئی جا سکدی اے۔ شادی شدہ زنا کرے تے اوہنوں سنگسار کیتا جاوے۔ مسلمان مرتد ہو جائے یا کوئی اللہ تے اوہدے رسول ﷺ نال لڑن واسطے نکلے تے اوہنوں قتل کیتا جاوے۔ ایہدے توں اڈ کسے گل تے خون کرنا جائز نہیں۔

ہن ایہہ نکھیڑا قارئین کرلین کہ ساڈے اخباراں وچ ہر روز جنھاں قتلاں دیاں خبراں چھپدیاں نیں، تے ساڈے آل دوالے جیہڑے خون ہندے نیں، اوہ اتے بیان کیتیاں گیّاں ترِن وجہاں توں نہیں ہندے۔ فیر اسیں کیہو جیہے مسلمان آں، ساڈیاں عقلاں وچ وٹّے کیوں پے گئے نیں۔

سنن ابنِ ماجہ وچ اے، حضور پاک ﷺ نے فرمایا: جیہڑا بندہ اک مسلمان دے قتل وچ ادھی گل کہہ کے وی مدد کرے، اوہ اللہ تعالیٰ نال انج ملے گا کہ اوہدیاں دواں اکھاں دے درمیان لکھیا ہویا ہووے گا "ایہہ اللہ دی رحمت توں ناامید اے"۔ صحیحین وچ اے کہ جس بندے نے کسے مسلمان ول لوہے دی بنی ہوئی کسے شے نال اشارہ وی کیتا، اوہ جنمی تے فرشتیاں دی لعنت دا حق دار اے۔ **مسلم شریف** وچ اے جس نے اپنے مسلمان بھائی تے ہتھیار چُکیا، اوہ ساڈے وچوں نہیں۔

اللہ پاک نے قرآن پاک ایس لئی اپنے حبیب ﷺ تے نازل فرمایا کہ اسیں مسلمان اوہدے وچ بیان کیتے گئے اصولاں مطابق اپنیاں زندگیاں گزاریئے۔ اساں ایہہ کم پھڑلیا اے کہ ساڈے وچوں جیہڑا بندہ یا جیہڑا مذہبی یا کوئی سیاسی دھڑا جس طرح نال اپنی حیاتی گزارنا چاہوندا اے، اوہدے جواز واسطے اللہ پاک دی ایس کتاب وچوں کجھ ڈھونڈن بھالن لگ پیندا اے۔ تے کجھ تاویل کرکے، کجھ ترجمے تشریح تفسیر وچ گویڑ دے ذریعے

اپنے مطلب دی کوئی شے کڈھ لیندا اے۔

ساڈے واسطے لازمی تے ایہہ سی پئی اسیں اللہ تعالیٰ دے حکم دے مطابق تے حضور رسول پاک ﷺ دی تشریح موجب اوہ کم کریئے جنھاں دا حکم دتا گیا اے، تے اوہناں کماں توں باز آجایئے جنھاں نوں ٹھاکیا گیا اے۔ اللہ تعالیٰ نے سب کجھ اپنے کلام وچ بیان فرمادتا اے، پر اسیں بھالن لگیے تے سانوں اوہ کئی واری نہیں وی لبھدا۔ اوہدی جو تعبیر، جو تشریح حضور پاک ﷺ دیاں حدیثاں وچ تے آپ سرکار ﷺ دے عمل پاک وچوں لبھدی اے، اوہو ای سچ اے۔

معاشرے نوں مثالی بناؤن واسطے، لوکاں نوں آپو وچ محبت تے بھائی چارے نال وسّوں کرن لئی نبی پاک ﷺ نے جو ارشادات فرمائے نیں، تے آپ سرکار ﷺ نے اپنے مثالی کردار دا جو نمونہ پیش فرمایا اے، اسیں اوہدے تے چل کے ای کامیابی نوں حاصل کر سکدے آں۔ دنیا دیاں اوکڑاں وچ وی تے قیامت دی اوکھت اندر دی۔

حضور پاک ﷺ مسلماناں نوں آپو وچ بھائی بھائی بنا دتا۔ ایس رشتے اندر رنگ، نسل، علاقے دا کوئی فرق نکھیڑا نہیں پا سکدا۔ پاکستان دا اک وسنیک مسلمان بھارت یا روس یا کینیڈا یا کسے دور دراڈے ملک دے ہر مسلمان دا بھائی اے۔ اوہنوں دُکھ پہنچے تے ایہنوں پریشان ہونا چاہیدا اے۔ ایہدی خوشی وچ اوہ شریک ہووے گا۔ ایس عالمی بھائی چارے وچ اک دوجے دے کم آونا، یاں اک دوجے دی کسے زیادتی نوں معاف کر دینا تے ضروری ہے ای۔ حضور پاک ﷺ نے اپنے سامنے، اپنے ہتھیں، اپنے عمل نال، اپنے احکام دے ذریعے جیہڑا معاشرہ تشکیل دتا، اوہ ایس سلسلے وچ مثالی حیثیت رکھدا اے۔ حضور پاک ﷺ نے جو کجھ ارشاد فرمایا، اوہ پہلوں آپ کیتا، تے اپنے صحابہ کرامؓ کولوں کروایا۔ اتے قیامت تیکر آون والے مسلماناں لئی اوہو ای طریقہ چنگا اے۔

ساڈے سرکار ﷺ نے مسلماناں نوں اک پکے پیڈے اسلامی رشتے وچ پرو دتا۔ ایس لئی کہ مسلمان دوجیاں انساناں لئی نمونہ بنن، اسلامی معاشرہ غیر مسلم معاشریاں لئی

مثال بن کے سامنے آئے۔ دنیا ویکھے کہ ایہ کیڈے چنگے لوکی نیں، ایہ کس طرح اک دوجے دے کم اوندے نیں، ایہ کیکن دشمنیاں، لڑائیاں توں ہٹ کے، سانجھ پیار نال زندگیاں نوں جنت دا نمونہ بنائی بیٹھے نیں۔ ایہ مثالی اسلامی معاشرہ غیراں نوں اسلام دے سائے تھلّے لیا کے سُکھ دا ساہ لیَن دی راہ وکھائے۔ لوکی حق سچ نوں من لگ پین، رب سچّے دی عبادت کرن تے اک دوجے نال محبت، خلوص، پیار نال رہنا سِکھن۔

حضور ﷺ نے اسلام دے سلامتی تے امن دے پیغام نوں عام کرن لئی اسلام دے دشمناں تے اسلام دا ناں لین والیاں دیاں ویریاں نال جو سلوک روا رکھیا، جو محبّتاں کیتیاں، جس طرح معاف کرن دیاں روایتاں پائیاں، اوہدی کوئی مثال تاریخ نہیں وکھا سکدی۔ جانی دشمناں نال بھلائیاں، اسلام دے خلاف سازشاں کرن والیاں نوں معافیاں، تے مسلماناں اتے ظلم کرن والیاں نال محبت دیاں جھمیاں پا کے ساڈے لئی سرکار ﷺ نے مثال قائم فرما دتّی کہ انسانیت دے رشتے نوں اُچا کرن لئی سانوں کیہ کرنا چاہی دا اے۔ اسلام دے دشمناں لئی جو سلوک ساڈے آقا حضور ﷺ نے روا رکھیا، اوہدے تے عمل کرنا ساڈے لئی وی ضروری سی، کیوں جے **لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِىْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَة** ۔

پر، ایہ تے بڑی دُور دی گل اے۔ اساں ایس کتاب وچ وَیریاں نال حضور پاک ﷺ دے سلوک دے واقعات نوں ایس لئی اکٹھیاں کیتا اے کہ ایہناں مثالاں نوں سامنے رکھ کے، اسیں اسلام دیاں دشمناں نال ناں سہی، اسلام دا ناں لین والیاں نال ای چنگا سلوک کریئے۔ حضور پاک ﷺ نے جس طرح وَیریاں نوں معاف فرمایا، جس طرح اوہناں نوں سینے نال لایا، اوہناں نال بھلیائیاں کیتیاں، اسیں ہور کجھ نہیں تے اپنے مسلمان بھراواں نال ای اوہ ورتاء کرلیے۔

جے کوئی بندہ ایس کتاب نوں پڑھ کے ایہ سوچن تے مجبور ہو جائے کہ اسیں، حضور ﷺ دی محبت دے دعویدار، آپ سرکار ﷺ دی راہ توں کِنّے کُو ہٹے ہوئے آں،

تے جیہڑا سلوک حضور پاک ﷺ اپنے دشمناں نال کردے سن، کم از کم اوہ سلوک اپنے مسلمان بھراواں نال شروع کر دَئے، تے ساڈی محنت ٹھکانے لگے گی۔

ساڈی ایہ سوچ مایوسی دی سوچ اے۔ مثالی صورت تے ایہو ای اے کہ ہر مومن اپنے مومن بھائی نال اوس طریقے نال ای ورتے جیہڑا آپ سرکار ﷺ نے موماناں نوں سکھایا اے۔ پر ایس مثالی صورت دیاں گلّاں تے کیتیاں جا سکدیاں نیں، ایہناں دا نمونہ اج دے دور وچ کتھوں لیایئے۔ جس ویلے مذہب دے ٹھیکیدار وی مسلماناں دے الگ الگ طبقے بنا کے اوہناں وچ پھوٹ پا رہے نیں، اوہناں نوں لڑن مَرن تے اُکسا رہے نیں۔ گلے کٹے جا رہے نیں، آندراں باہر آ رہیاں نیں، بماں دے دھماکے ہو رہے نیں۔ ایہ سب کجھ ویکھ کے وی، صرف مثالی صورتاں دیاں گلّاں سانوں کدوں تیکر فائدہ دین گیاں۔

یارو! مسلماناں نوں قتل کرن والے "مسلمان"، تے روز دیہاڑے اک دوجے نوں وڈھن ٹُکن وچ مصروف "جانباز" نالے کے جرُموں بغیر ای مسلماناں نوں تکلیف پہنچاون والے "جری" اپنے سرکار ﷺ دے سوہنے کردار دا ایہ رُخ ویکھن کہ آپ حضور ﷺ نے وَیریاں نال کیہ سلوک کیتا ------ تے فیر بھاویں شرم نال ڈُب مَرن۔

اسلام دے سب توں وڈّے دُشمن اُتے کرم

ابوسفیان بن حرب حضور پاک ﷺ دے اعلانِ نُبوّت توں لے کے فتح مکّہ تیکر دے سارے عرصے وچ اسلام تے اسلام دا پیغام لوکاں تیکر اپڑاون والے سرکار ﷺ دا پکّا مخالف رہیا۔ خاص طور تے، ابوجہل دے مَرن توں بعد تے اسلام دیاں مخالفاں دا لیڈر ایہو ای رہیا۔

قریش دا وفد حضرت ابوطالب کول آیا کہ تسیں اپنے بھتریجے نوں موڑ لو۔ ایہ لوکاں نوں بُتاں دے پُوجا توں ناں روکن تے اِکلّے رب نوں منن دی گل ناں کرن۔ توحید دے پیغام توں روکن ٹھاکن لئی قریش دیاں وڈیاں دا جیہڑا اکٹھ حضرت ابوطالب کول آیا، اوہدے وچ سیرت ابنِ ہشام مُوجب ۲۵ بندے سن جنھاں وچوں اک ابوسفیان وی سی۔

جس ویلے مدینہ طیبّہ ول ہجرت شروع ہوئی۔ تے صحابہؓ اِکّا دُکّا ہو کے مدینے شریف چلے گئے، مکّہ مکرّمہ دیاں کافراں نوں بڑا دکھ لگا۔ اوہناں نوں سمجھ آ گئی کہ جے ایہ سارے ساڈے اثر چوں نکل گئے تے اکٹھے ہو کے ساڈے لئی مصیبت بن جان گے۔ وڈّی بیعتِ عقبہ توں کوئی ڈھائی مہینے مگروں صفر دے اخیرلے دناں وچ مکّے دیاں کافراں نے "دارالندوہ" وچ اکٹھ کیتا تے مَتا پکائی پئی کسے طرح حضور پاک ﷺ نوں مار دتّا جائے۔ ایس اکٹھ وچ قریش دیاں ساریاں قبیلیاں دے وَڈّے ہے سن۔ بنی عبد شمس بن عبد مناف وچوں، ربیعہ تے دو پُتّر شَیبہ تے عُتبہ دے نال ابوسفیان بن حرب وی ایس سازش وچ شریک سی۔

سیرت ابنِ اسحاق وچ اے کہ حضرت جبرئیلؑ حضور ﷺ دی بارگاہ

وچ حاضر ہوئے تے آپ ﷺ نوں ایس اکٹھ بارے دسیا، نالے اللہ ولوں ہجرت کرن کی اجازت اپڑائی۔ سلمان منصور پوری **رحمتٌ للعالمین ﷺ** وچ لکھدے نیں کہ دارالندوہ والا ایہ اکٹھ ۲۶ صفر نوں، نبوت دے چودھویں سال ہویا سی۔

اسلام تے کفر دی پہلی لڑائی بدر دے مقام تے ہوئی۔ ایس لڑائی دا مُڈھ مکّے والیاں دا اوہ قافلہ سی، جیہدا انچارج ابوسفیان سی۔ ایس جنگ وچ ابوجہل ماریا گیا، تے اوہدی جگہ اسلام دی ہر ویلے دی دُشمنی دا جھنڈا ابوسفیان بن حرب نے چُک لیا۔ حضور پاک ﷺ تے آپ دیاں ساتھیاں سنگیاں دی مخالفت کرن والیاں دا اَگُو ایہ بندہ بنیا۔ جنیاں سازشاں ہوئیاں، جنیاں لڑائیاں ہوئیاں، فتح مکہ تیکر اوہناں وچ کفر دا سرکردہ ایہو ای سی۔

اعشیٰ میمون بن قیس جاہلیت دے زمانے دے اوہناں ستّاں شاعروں وچوں سی جنھاں دیاں قصیدیاں نوں عکاظ دے بزار وچ بڑی مشہوری ملی سی۔ فر ایہ ستّے قصیدے سونے دے پانی نال لکھ کے خانے کعبے وچ ٹنگ دتّے گئے سن۔ "سبعہ معلقہ" دا ایہ شاعر حضور پاک ﷺ دیاں گلّاں سُن سُن کے متأثر ہویا۔ اینے اک قصیدہ لکھیا، جہدا ذکر ڈاکٹر زکی مبارک دی **المدائح النبویّہ فی الادب العربی** وچ، تے ڈاکٹر عبداللہ عبّاس ندوی دی کتاب عربی میں نعتیہ کلام وچ موجود اے۔ اپنا ایہ نعتیہ قصیدہ لے کے اعشیٰ حضور پاک ﷺ دی بارگاہ ول ٹُریا۔ کتاباں وچ اوندا اے کہ قریش دے کئی وڈّے، تے بعضے کہندے نیں، ساریاں دا نمائندہ ابوسفیان بن حرب اعشیٰ نوں راہ وچ آملیا، کجھ تڑیاں لائیاں، کجھ ترلے پائے، نالے سو اونٹھ دین دا وعدہ کیتا، تے اینہوں

اسلام دی نعمت توں محروم رکھن دا پربندھ کرایا۔

زاد المعاد وچ اے کہ بدر توں بعد مدینے دے یہودی تے منافق اتے مکّے دے کافر' مسلماناں دے خلاف سوچ وچار وچ لگے ہوئے سن۔ ابوسفیان نوں اپنے طور تے بڑی اگ لگی ہوئی سی۔ اوہنے مَنّت مَنّی کہ میں اوناں چر نہاؤنا ای نہیں' جد تیک میں محمد (ﷺ) نال لڑائی نہ لڑلواں۔ اپنی سَونہہ پوری کرن لئی اوہ دو سو سوار لے کے مدینے ول ٹُریا۔

جعفر سبحانی دی فروغِ ابدیت' محمد حسین ہیکل دی حیاتِ محمد ﷺ تے نور بخش توکلی دی غزواتُ النبی ﷺ وچ اے کہ بدر دی جنگ نوں اجے دو مہینے ای ہوئے سن۔ مدینے پاک دے کول عریض ناں دی اک جگہ تے حملہ کر کے ابوسفیان نے اک انصاری تے اوہدے اک ساتھی نوں قتل کر دتا' کھجوردے کجھ بُوٹے ساڑے تے راتوں رات ڈاکے دی ایہ واردات کر کے مکّے واپس نس پیا۔ حضور پاک ﷺ نوں پتا لگا تے آپ ﷺ نے کجھ صحابہؓ نوں نال لے کے پچھا کیتا' پر ابوسفیان ہوراں نسّن وچ ایسی کاہل کیتی' پئی اپنے سَتّو سُٹ کے نس گئے۔ مسلماناں نوں ستّواں دیاں بوریاں تے ہور سامان لبھا' بندے ہتھ نہ آئے۔ عربی وچ ستّواں نوں "سویق" کہندے نیں۔ ایس لئی ایس غزوے دا ناں ای ایہ پے گیا۔

ابوسفیان نوں حضور پاک ﷺ دی جان لین دا اڈا چاء چڑھیا ہویا سی' جے طبقات ابنِ سعد تے مدارجُ النبوت دے مطابق اوہنے اک بدّو نوں بڑی وڈی رقم دا لالچ دے کے حضور ﷺ نوں قتل کرن واسطے مدینے پاک گھلیا۔ بدّو کول خنجر اپنا سی' اونٹھ تے سفر خرچ وغیرہ ابوسفیان نے دتّا۔ اوہ مدینہ طیبہ

اپڑیا' تے حضور پاک ﷺ مسجد نبوی ﷺ وچ تشریف فرما سن۔ بدّو نے پچھیا "ابنِ عبدالمطلب کون صاحب نیں؟" آپ سرکار ﷺ نے اوہدے ول تکیا' تے فرمایا' لو بھئی' مینوں قتل کرن واسطے آیا اے۔ حضرت اُسید بن حُضیرؓ اک دم اٹھے تے اوس بدو نوں قابو کر لیو نے۔ خنجر اوہدی ڈب وچوں ڈِگ پیا۔ نیت صاف نظر اوندی سی پئی' بندہ موقعے تے پھڑیا وی گیا' پر سرکار ﷺ نے اوہنوں معاف فرما دتّا۔

بدر دی لڑائی وچ ہار کے مکّے دیاں کافراں دے اندر ساڑ پئے اُٹھدے سن' سینیاں وچ اَگاں لگیاں ہوئیاں سانے۔ اکٹھیاں ہو کے فیصلہ کیتیو نے کہ مسلماناں نال فیصلہ کُن جنگ لڑیئے' تے ہمیش لئی ایہ پھاہ وڈھ دیئے۔ ایس فیصلے وچ جیہڑے وڈے سردار شامل سن' اوہناں وچ صفوان بن امیّہ' عکرمہ بن ابوجہل' عبداللہ بن ربیعہ تے ابوسفیان بن حرب ساریاں توں اگّے سن۔ ابوسفیان نوں تے غزوہ سویق وچوں اپنی بھاجڑ' تے ایس بھاجڑ وچ ستّواں دیاں بوریاں ای نہیں سن پیاں بُھلدیاں۔ اپنے فیصلے مطابق ایہناں لوکاں نے اُحُد دی جنگ دی تیاری کیتی۔ ایس پورے لشکر دا سپہ سالار ابوسفیان نوں بنایا گیا۔

لڑائی شروع ہون توں پہلوں ابوسفیان نے اک ہور داء مارن دی کوشش کیتی۔ اوہنے انصار نوں سُنیہا گھلیا پئی ساڈی ایہ لڑائی اپنے چاچے دے پُتّر محمد (ﷺ) نال اے۔ ساڈی گھر دی گل اے' تسیں پاسے ہو جاؤ۔ انصار تے انصار سن۔ اوہناں بڑا بھیڑا جواب گھلیا۔

سیرت ابنِ ہشام وچ اوندا اے کہ بنو حارث دا اک بندہ حُلیس بن زبان اُحُد دی لڑائی ختم ہون تے' ابوسفیان کولوں لنگھیا تے اوہنے ویکھیا' پئی

سیدُ الشّہدا حضرت امیر حمزہؓ دی لاش مبارک پئی ہوئی اے تے ابو سفیان اوہناں دیاں کھکھواڑاں تے نیزے مار مار کے لاش وگاڑ رہیا اے، اپنا کلیجا ٹھنڈا کر رہیا اے، تے کہندا اے پیا، چکھ لیا ای سواد! **نقوش، رسول ﷺ نمبر جلد ۱۱** وچ ڈاکٹر محمد یُوسُف گورایہ نے لکھیا اے کہ حُلیس بن زبان سیّد الاحابیش سی۔ احد دی جنگ وچ ایہ قریش دیاں کافراں نال سی۔ **اسلامی انسائیکلوپیڈیا** وچ ایہدا ناں "الحلیس بن علقمہ" لکھیا ہویا اے، جیہڑا صحیح نہیں۔

بخاری شریف وچ ابو سفیان تے حضرت عمرؓ دا مکالمہ اوندا اے، جیہڑا لڑائی توں مگروں ہویا۔ **زاد المعاد** وچ نقل اے۔ ایہدے وچ ابو سفیان نے مسلماناں نوں پُچھیا، تہاڈے وچ محمد (ﷺ) ہین؟ حضور ﷺ نے مسلماناں نوں جواب دین توں منع فرما دتّا۔ کوئی اواز نہ آئی تے فیر اوہنے پہلوں حضرت ابو بکرؓ بارے، فیر حضرت عمرؓ بارے ایہو سوال کیتا۔ جواب نہ ملیو سُو، تے کہن لگّا، چنگا اے، ایہناں کولوں تے جان چھُٹّی۔ ایہدے تے حضرت عمرؓ نے جواب دتّا کہ اسیں رب دے فضل نال سارے جیوندے آں۔ کہن لگّا، تہاڈیاں لاشاں دی بے حرمتی ہوئی اے، پر میں نہ کرائی اے، نہ ایہ گل مینوں بھیڑی لگی اے۔ مسلماناں نے نعرہ لایا۔ اللہ وڈا اے۔ ابو سفیان بولیا، ساڈا عُزّیٰ ساڈے نال اے، تہاڈے کول عُزّیٰ کوئی نہیں۔ صحابہؓ نے کہیا۔ ساڈا مولا اللہ اے، تیرا کوئی مولا نہیں۔ ابو سفیان نے کہیا، اساں بدر دی جنگ دا بدلہ لے لیا اے۔ حضرت عمرؓ نے جواب دتّا۔ کم اِکو جیہا نہیں رہیا۔ ساڈے جیہڑے بندے مَرے نیں، اوہ جنّت وچ نیں، تہاڈے جہنم وچ۔

ابنِ اسحاق دے حوالے نال سیرت دی کتاباں وچ اوندا اے، اُحد دی

جنگ توں بعد، واپس مُڑدیاں ابو سفیان نے کہیا، اگلے سال بدر وچ فیر لڑاں گے۔ حضور پاک ﷺ نے اک صحابیؓ نوں کہیا۔ "کہو سُو، منظور اے"۔

شعبان سن ۴ ہجری وچ حضور پاک ﷺ ڈیڑھ ہزار بندے لے کے بدر اپڑ گئے۔ ابو سفیان وی دو ہزار لشکر لے کے آیا، پر مرّ الظہران اپڑ کے ڈِھگی ڈھاہ بیٹھا، تے واپس مُڑ گیا۔ حضور پاک ﷺ اٹھ دن انتظار کردے رہے، اخیر مدینے پاک مُڑ آئے۔

جنگ خندق واسطے پورے عرب دے سارے کافر اکٹھے ہو کے آئے سن۔ قریش، کنانہ، تہامہ تے دوجے ساتھی قبیلے مدینے شریف ول ٹرے۔ ایہناں ساریاں دا سپہ سالار ابو سفیان ای سی۔ رب سچے نے ایس موقعے تے وی ساریاں کافراں نوں ذلیل خوار فرمایا، تے ساریاں نوں نسنا پے گیا۔

بعض کتاباں وچ اوندا اے کہ ابو سفیان نے حضور پاک ﷺ نوں قتل کرن لئی اک بندہ تیار کر کے مدینہ طیبہ گھلیا، جیہڑا ناکام رہیا۔ حضور پاک ﷺ نے عمرو بن امیہ ضمریؓ نوں سلمہ بن ابو سلمہؓ نال شوال سن ۶ ہجری وچ ابو سفیان دا ٹنٹا مکان لئی بھیجیا۔ ایہ وی کامیاب نہ ہووے۔ سلمان منصور پوری **رحمتہُ للعالمین ﷺ** وچ ایس سرپّے نوں نہیں مَن دے۔

ابو سفیان بن حرب دی دھی حضرت اُمّ حبیبہؓ شروع وچ ای مسلمان ہو گئیاں سن۔ ایہ اپنے خاوند عبید اللہ بن جحش نال حبشہ ہجرت کر گئیاں۔ اوتھے ای حبیبہ پیدا ہوئی۔ عبید اللہ بن جحش حبشہ وچ عیسائی ہو گیا، تے اوتھے ای مر گیا۔ حضرت ام حبیبہؓ ابو سفیان دی دھی سن، پر ایہناں دی ماں ہِند نہیں سی۔ ایہناں دی والدہ دا ناں صفیّہ بنتِ ابو العاص سی جو حضرت عثمان غنیؓ دی چاچی

سن۔ حبشہ دے بادشاہ اصحمہ نجاشی نے حضرت اُمّ حبیبہؓ دا نکاح حضور پاک ﷺ نال پڑھوایا۔

صلح حدیبیہ دیاں شرطاں اُتے پہلوں تے کافر بڑے خوش ہوئے۔ فیر سمجھ آئیو نے' تے پریشان ہو کے معاہدہ توڑ دِتیو نے۔ بعد وچ فیر خیال آیا کہ ہور غلطی کر بیٹھے آں' تے ابوسفیان نوں صلح حدیبیہ دا معاہدہ بحال رکھن واسطے مدینے گھلیو نے۔ حضور پاک ﷺ نہیں منّے۔ ایس موقعے تے ابوسفیان حضرت اُمّ حبیبہؓ نوں ملن آیا۔ حضور پاک ﷺ دے بسترے تے بہن لگا' تے اُمّ المؤمنینؓ نے روک کے' بسترا چُک لیا۔ بڑا چِھکیا' پر اُمّ المؤمنینؓ نے فرمایا' تسیں کافر او' تے ایہ حضور خاتم النبیین ﷺ دا بسترا اے۔ کوئی مشرک تے ناپاک بندہ ایس بسترے تے کس طرح بہہ سکدا اے۔

حضور پاک ﷺ فتح مکّہ لئی لشکر لے کے مدینے پاک توں چلے تے مرّالظہران دی وادی وچ آ کے رُکے۔ حضرت عبّاسؓ لشکروں باہر نکلے تے ابوسفیان بن حرب' حکیم بن حزام تے بذیل بن ورقا نال ملاقات ہو گئی۔ ابوسفیان نے لشکر بارے پچھیا' تے حضرت عباسؓ نے ساری گل دس دِتّی کہ دس ہزار دا ایہ لشکر تہاڈے سر تے اپڑیا کھلا اے' تسیں تہس نہس کردِتے جاؤ گے۔ ابوسفیان نے پچھیا۔ ہُن کیہ کریے۔ حضرت عبّاسؓ نے فرمایا' بچت دی صورت تے ایہو ای جے کہ اطاعت قبول کر لو۔ میرے نال چلو' میں حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ گذارش کراں گا کہ آپ سرکار ﷺ تہانوں امان عطا فرما دین۔

حضرت عباسؓ ابوسفیان نوں لے کے ٹرے' تے حضرت عمرؓ نوں پتا لگ گیا۔ ابوسفیان دی پوری تاریخ حضرت عمرؓ دے سامنے سی۔ اوہ کہن' ایہدے

توں وڈا اللہ دے رسول ﷺ دا دشمن ہور کیہڑا اے۔ میں ایہدا گاٹا لاؤہنا ایں۔

حضرت عباسؓ اوہنوں بچاندے سن۔ دوہاں وچ واہ وا کہیہ بہ کہیہ ہوئی۔ پر تاریخ ابنِ خلدون وچ اے کہ حضور ﷺ کول حاضر ہوئے' تے آپ سرکار ﷺ نے ابوسفیان نوں امان دے دتّی۔ فیر دُنیا جاندی اے کہ حضور ﷺ نے اسلام دے ایس سب توں وڈے دشمن دے گھر نوں دارالامان قرار دے دتا۔ جیہڑا ابوسفیان دے گھر وچ داخل ہو جائے گا' اوہنوں کجھ نہیں کہیا جائے گا۔ اللہ اللہ! حضور پاک ﷺ' دا آپ دے منن والیاں دا' تے اسلام دا سب توں وڈا دشمن سرکار ﷺ دے درباروں معاف کر دتّا گیا۔ ایسے موقعے تے' بعد وچ ابوسفیان اسلام لے آئے۔

سُتیاں پیاں تے تلوار چُکن والے نوں معافی

حدیثاں وچ دو اکو جیہے واقعے نظر آوندے نیں۔ ہو سکدا اے' ایہ اِکّو ای واقعہ ہووے جنھوں بیان کرن والیاں دے اختلاف نے دو واقعے بنا دتّا ہووے۔ ایہ وی ممکن اے کہ دو الگ الگ موقعیاں تے ایہو جیہی صورت پیش آئی ہووے۔

غزوہ انمار واسطے جاندیاں ہویاں ذی امر دے مقام تے' یا نجد توں واپسی تے جنگل وچ' حضور ﷺ صحابہ کرامؓ کولوں علیحدہ ہو گئے۔ آپ ﷺ اک بوٹے دی چھاویں ارام فرماون لگے' اپنی تلوار اوسے درخت نال ٹنگ دتی۔ تھوڑی دیر ہوئی سی کہ اک روایت موجب حضرت جابر انصاریؓ کہندے نیں' اساں ویکھیا کہ سرکار ﷺ کول اک بدّو بیٹھا ہویا اے۔ اسیں حاضر ہوئے تے آپ ﷺ نے

سن۔ حبشہ دے بادشاہ اصحمہ نجاشی نے حضرت اُمّ حبیبہؓ دا نکاح حضور پاک ﷺ نال پڑھوایا۔

صلح حدیبیہ دیاں شرطاں اُتے پہلوں تے کافر بڑے خوش ہوئے۔ فیر سمجھ آئیو نے، تے پریشان ہو کے معاہدہ توڑ دِتیو نے۔ بعد وچ فیر خیال آیا کہ ہور غلطی کر بیٹھے آں، تے ابوسفیان نوں صلح حدیبیہ دا معاہدہ بحال رکھن واسطے مدینے گھلیو نے۔ حضور پاک ﷺ نہیں مَنّے۔ ایس موقعے تے ابوسفیان حضرت اُمّ حبیبہؓ نوں ملن آیا۔ حضور پاک ﷺ دے بسترے تے بہن لگا، تے اُمّ المؤمنینؓ نے روک کے، بسترا چک لیا۔ بڑا چیکیا، پر اُمّ المؤمنینؓ نے فرمایا، تسیں کافر او تے ایہ حضور خاتم النبیین ﷺ دا بسترا اے۔ کوئی مشرک تے ناپاک بندہ ایس بسترے تے کس طرح بہہ سکدا اے۔

حضور پاک ﷺ فتح مکہ لئی لشکر لے کے مدینے پاک توں چلے تے مرالظہران دی وادی وچ آ کے رُکے۔ حضرت عبّاسؓ لشکروں باہر نکلے تے ابوسفیان بن حرب، حکیم بن حزام تے بدیل بن ورقا نال ملاقات ہو گئی۔ ابوسفیان نے لشکر بارے پچھیا، تے حضرت عباسؓ نے ساری گل دس دِتّی کہ دس ہزار دا ایہ لشکر تہاڈے سر تے اپڑیا کھلا اے، تسیں تہس نہس کر دِتّے جاؤ گے۔ ابوسفیان نے پچھیا۔ ہُن کیہ کریے۔ حضرت عبّاسؓ نے فرمایا، بچت دی صورت تے ایہو ای اے کہ اطاعت قبول کر لو۔ میرے نال چلو، میں حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ گذارش کراں گا کہ آپ سرکار ﷺ تہانوں امان عطا فرما دین۔

حضرت عباسؓ ابوسفیان نوں لے کے ٹرے، تے حضرت عمرؓ نوں پتا لگ گیا۔ ابوسفیان دی پوری تاریخ حضرت عمرؓ دے سامنے سی۔ اوہ کہن، ایہدے

توں وڈّا اللہ دے رسول ﷺ دا دشمن ہور کیہڑا اے۔ میں ایہدا گاٹا لاؤہنا ایں۔

حضرت عباسؓ اوہنوں بچاندے سن۔ دوہاں وچ واہ وا کہیہ بہ کہیہ ہوئی۔ پر تاریخ ابنِ خلدون وچ اے کہ حضور ﷺ کول حاضر ہوئے، تے آپ سرکار ﷺ نے ابوسفیان نوں امان دے دتّی۔ فیر دُنیا جاندی اے کہ حضور ﷺ نے اسلام دے ایس سب توں وڈّے دشمن دے گھر نوں دارالامان قرار دے دتا۔ جیہڑا ابوسفیان دے گھر وچ داخل ہو جائے گا، اوہنوں کجھ نہیں کہیا جائے گا۔ اللہ اللہ! حضور پاک ﷺ دا آپ دے مَنن والیاں دا، تے اسلام دا سب توں وڈّا دشمن سرکار ﷺ دے درباروں معاف کر دتّا گیا۔ ایسے موقعے تے، بعد وچ ابوسفیان اسلام لے آئے۔

سُتیاں پیاں تے تلوار چکن والے نُوں معافی

حدیثاں وچ دو اِکّو جیہے واقعے نظر آوندے نیں۔ ہو سکدا اے، ایہ اِکّو ای واقعہ ہووے جنھوں بیان کرن والیاں دے اختلاف نے دو واقعے بنا دتّا ہووے۔ ایہ وی ممکن اے کہ دو الگ الگ موقعیاں تے ایہو جیہی صورت پیش آئی ہووے۔

غزوہ انمار واسطے جاندیاں ہویاں ذی امر دے مقام تے، یا نجد توں واپسی تے جنگل وچ، حضور ﷺ صحابہ کرامؓ کولوں علیحدہ ہو گئے۔ آپ ﷺ اک بُوٹے دی چھاویں ارام فرماون لگے، اپنی تلوار اوسے درخت نال ٹنگ دتی۔ تھوڑی دیر ہوئی سی کہ اک روایت موجب حضرت جابر انصاریؓ کہندے نیں، اساں ویکھیا کہ سرکار ﷺ کول اک بدّو بیٹھا ہویا اے۔ اسیں حاضر ہوئے تے آپ ﷺ نے

فرمایا' میں سُتا پیاں ساں۔ ایہ بندہ آیا' انہنے میری تلوار بوٹے نالوں کھچ کے میرے تے سِدھی کر لئی۔ میری اکھ کھُل گئی۔ ایہ مینوں کہن لگا' ہُن تہانوں کون بچا سکدا اے؟ میں کہیا' رب سچّا۔ تلوار ایہدے ہتھوں ڈگ پئی۔ **مشکوٰۃ المصابیح** وچ **صحیحین** دے حوالے نال ایہدے توں ودھ ایہ گل وی لکھی ہوئی اے کہ حضور ﷺ نے تلوار چک کے اوس بدّو نوں پچھیا' ہُن دس' تینوں میرے کولوں کون بچا سکدا اے۔ اوہ کہن لگا' مینوں معاف فرما دیو۔ سرکار ﷺ نے فرمایا' رب سچے باجھ عبادت دے لائق کوئی نہیں' تے میں اوہدا سچا رسول آں۔ بدّو نے کہیا' میں مسلمان تے نہیں ہُندا' پر میں تہاڈے نال یا تہاڈے منن والیاں نال کدی نہیں لڑاں گا۔

مسلم شریف وچ اے کہ دعثور بن حارث نے تلوار کھچی سی۔ ایہ بڑا بہادر سی۔ تے ایس واقعے توں بعد مسلمان ہو گیا سی۔

واقعے بھاویں دو ہون' یا اکّو ہووے۔ ایہ گل واضح ہو گئی کہ سرکار ﷺ نے اوس بندے نوں جیہڑا آپنے ولوں حضور پاک ﷺ نوں قتل کرن ای لگا سی' معاف فرما دتا' کجھ نہیں کہیا۔

کرز بن جابرؓ دا اسلام

حضور پاک ﷺ نے اپنے مبارک قدماں نال جس زمین نوں شرف بخشیا' جس شہر نوں یثرب توں مدینۃ النبی ﷺ بنایا' اوہنوں طیبہ' طابہ قرار دتا' اوتھے آیاں اجے زیادہ وقت نہیں سی گزریا' کہ مکّے دا اک کافر کرز بن جابر فہری مدینے پاک دے کول اک چراگاہ تے حملہ آور ہویا۔ ذرّ ناں دے اک صحابی

حفاظت لئی اوتھے ہے سن' اوہناں نوں شہید کر کے' واقدی دی **مغازی الرّسول ﷺ**' تے ابن حزم ظاہری دی **جوامع السیرۃ** مطابق درختاں نوں اگ لا دتی سُو۔ تے سارا مال ڈنگر لے ٹریا۔

حضور پاک ﷺ نوں پتا لگّا تے ستّر صحابیؓ لے کے اوہدا پچھّا کیتا۔ تعاقب دی خبر لگی سُو' تے مال ڈنگر چھڈ کے اپنے ساتھیاں سمیت نس گیا۔ حضور ﷺ ڈھور ڈنگر لے کے واپس آ گئے' بہتا پچھانہ کیتیو نے۔

ایس کرز بن جابر دے مسلمان ہون دی روایت سیرت پاک دیاں کتاباں وچ نہیں مل دی۔ پر سن ۴ ہجری وچ بنو عُرینہ دے کجھ ڈاکواں نے فیر ایہو جیہی حرکت کیتی' حضور پاک ﷺ دی اُوٹھنیاں ہِک کے لے گئے تے سرکار ﷺ نے کرز بن جابر فہریؓ نوں اوہناں دا پچھا کرن واسطے گھلیا۔

مطلب ایہ ہویا کہ کرز بن جابر نے ڈنگر چوری کرن دی جو حرکت کیتی سی' جیہڑا اک مسلمان نوں شہید کیتا سی' جس طرح درخت ساڑے سن' جس ویلے اوہ مسلمان ہویا تے آپ سرکار ﷺ نے اوہنوں معاف فرما دتا' کجھ وی نہیں کہیا۔ حالاں جے مکّے والیاں دی ایہ پہلی جُرأت سی۔ ایس واقعے توں پہلاں جنھاں غزویاں دا ناں لیا جاندا اے' غزوہ ابوا' غزوہ بواط' غزوہ ذی عُشیرہ' ایہ مُڈھوں غزوے ہے ای نہیں۔ ایہ تے صلح تے امن دے معاہدے کرن لئی حضور ﷺ نے سفر کیتے سن۔ ساڈے سیرت نگاراں نے حضور پاک ﷺ دے ہر سفر نوں "غزوہ" لکھ کے غزویاں دی گنتی وچ وادھا کر دتا اے' تے دشمناں نوں اینویں ای ایہ کہن دا موقع دتا اے کہ رسول اللہ ﷺ نے اینے وڈے غزوے لڑے' تے اسلام تلوار دے زور نال پھیلیا۔

غزوہ صفوان وچ وی، پہلوں بیان کیتے گئے واقعے دے مطابق کوئی لڑائی شڑائی نہیں ہوئی۔ کرز بن جابر ڈنگر چھڈ کے نس گیا، تے حضور ﷺ ڈنگر لے کے واپس آ گئے۔

جعفر شاہ پھلواروی نے پیغمبرِ انسانیت ﷺ وچ ایس واقعے بارے لکھیا اے کہ ایہ مکّے دیاں کافراں دی ایس سازش دا حصّہ سی جیہدے نال اوہ ایہ پتا کرنا چاہوندے سن کہ جے اسیں حملہ آور ہوئیے تے مسلماناں نے کیہ انتظام کر رکھے نیں۔ اسیں اوہناں نوں کس طرح، تے کِنّاں کُو پریشان کر سکنے آں۔

رب نوں یاد کرن والے نے رب نوں من لیا

اُسدُ الغابہ وچ نقل اے کہ فُضالہ بن عمیر لیثی وی حضور پاک ﷺ دا جانی دشمن سی۔ ہر ویلے ایسے کوشش وچ رہندا سی، کہ کسے طرح داء لگے کہ میں حضور پاک ﷺ نوں قتل کر دیاں۔ فتح مکّہ توں بعد اک دن حضور ﷺ خانہ کعبہ دا طواف کر رہے سن، فُضالہ نے ویکھیا کہ موقع اے، اپنے دل وچ جیہڑی خواہش نوں اک مدّت توں پال رہیا سی، اوہدے تے عمل کرن کارن اگے ودھیا۔ آپ ﷺ دے قریب ہویا تے آپ ﷺ نے کہیا: فضالہ! توں ایں؟ کہن لگا، آہو جی، میں ای آں۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا، اپنے دل دماغ وچ کیہ متا پکا رہیا سَیں؟ کہن لگا۔ کجھ ی نہیں، میں تے رب نوں یاد کر رہیا ساں۔

حضور پاک ﷺ ایہ سن کے ہسّے تے فرمایا۔ "بھیڑیا! رب سچّے کولوں بخشش منگیا کر"۔ ایہ فرما کے آپ ﷺ نے اپنا ہتھ مبارک اوہدے سینے تے رکھیا۔ اوہ سینہ جیہڑا کینے نال بھریا ہویا سی، جیہدے اندر بُغض سی، جیہدے وچ

آپ ﷺ نوں معاذ اللہ قتل کرن دے منصوبے بن دے رہندے سن، حضور پاک ﷺ دے پیار بھرے ہتھ مبارک دے لگن نال ای محبت نال بھر گیا۔

فضالہ لیثی اوسے ویلے ایمان لے آئے۔ رضی اللہ عنہ۔

معافی، امان نامہ تے کسریٰ دے کنگن

ساڈے سرکار ﷺ مکّے پاک توں یثرب ول جا رہے سن۔ یثرب نوں طیبہ بناؤنا سی۔ اوتھے اسلام دے پہلی ریاست قائم کرنی سی۔ اوتھے مسلماناں نوں اک طاقت بنانا سی، جیہدے توں اسلام دے سارے دشمن ڈر کن۔

حضور پاک ﷺ اپنے گھروں نکل کے تن دن غار ثور وچ رہے۔ نال حضرت ابوبکر صدیقؓ سن۔ لکھیا جاندا اے کہ دشمناں کولوں چھپے رہے۔ گل انج دی سمجھ نہیں اوندی کہ جد حضور پاک ﷺ دے گھروں نکلن توں پہلاں ای گھر دے چواں پاسے دشمناں دا پہرہ سی، اللہ پاک نے سرکار ﷺ دا ایہ معجزہ دکھایا کہ آپ ﷺ کسے نوں نظر ای نہ آئے۔ فیر، مدینے پاک دے راہ وچ وی اللہ پاک نے اپنے محبوب پاک ﷺ نوں دشمناں کولوں بچایا۔ فیر، تن راتاں غار ثور وچ چھُپن دی کیہڑی لوڑ سی۔ تناں دناں توں بعد سفر شروع کرن دی بجائے اوسے دن ٹُر پیندے، تاں وی کسے دشمن نے کجھ نہیں سی وگاڑ سکنا۔ ساڈے خیال مطابق تن دن غار ثور وچ قیام فرماون دا مطلب ایہ سی کہ اُمّت نوں سبق دتّا جائے کہ جے کدی دشمن اوچھیاں ہتھیاراں تے اتر آئے، مرکزی بندے نوں قتل کرن تے تُل جائے تے کجھ دناں واسطے ادھر اودھر ہو جان وچ وی کوئی حرج نہیں۔

بہر حال، حضور پاک ﷺ اپنے نال حضرت ابوبکرؓ نوں، حضرت عامر بن

فہیرہؓ نوں' تے عبداللہ بن اریقط نوں لے کے مدینے پاک ول ٹرے۔ **بخاری شریف** وچ اے کہ کافراں نے منادی کرا دتی کہ جیہڑا بندہ حضور ﷺ نوں زندہ گرفتار کر کے لے آوے' یا اوہناں نوں قتل کر کے ساڈی تسلّی کرا دئے' اسیں اوہنوں سو اونٹھ دیاں گے۔

بنو مدلج مکّہ مکرمہ تے مدینہ منورہ دے راہ وچ قدید کول وسدے سن۔ اوہناں تیکر انعام دا اعلان اپڑیا' سُراقہ بن مالک جُعشمی مدلجی سو اونٹھ حاصل کرن دی سوچن لگ پیا۔ اپنے چر وچ اوہنوں کسے دسیا کہ سمندر دے نیڑے اوہنے کجھ بندے سفر کردے تکے نیں۔ سُراقہ نے دوڑ لا دتّی۔ حضور پاک ﷺ اوس ویلے رابغ توں اگے ودھ چُکے سن۔ سُراقہ گھوڑا دوڑا کے آپ ﷺ تیکر اپڑ گیا۔ حضور ﷺ دے نیڑے جان لگا' نیت بھیڑی ساسوُ' گھوڑا زمین وچ دھس گیو سُو۔ لکھدے نیں' پئی دو واری ایسو ای ہویا۔ گھوڑا بھوئیں وچ دھس جاندا سی' تے آپ منہ پرنے آپیندا سی۔

اخیر' ہتھ بنھ کھلوتا۔ یا محمد (ﷺ) میریاں اکھّاں کھُل گئیاں نیں۔ میں سمجھ گیاواں جے میں تہانوں کوئی نقصان نہیں پہنچا سکدا' مینوں معافی دے دیو۔ سراقہ مسلمان نہیں ہویا۔ دو واری بُری نیت نال اگے ودھیا سی' پر سرکار ﷺ نے معاف فرماؤن وچ ذرا دیر نہیں لائی۔ دوجی واری فیر گھوڑا زمین وچوں نکل آیا تے سُراقہ کہن لگا' رب دی سونہہ' میری نیت ٹھیک ہو گئی ہے۔ میں کوئی ایسی گل نہیں کراں گا جیہڑی تہانوں چنگی نہ لگے۔ میری درخواست ایہ اے کہ مینوں "امان نامہ" عطا فرما دیو۔

بخاری شریف وچ اے' آپ سرکار ﷺ نے عامر بن فہیرہؓ نوں حکم

دتّا' امان نامہ تیار کر دیو۔ اوہناں امان نامہ لکھیا' سرکار ﷺ نے مُہر مبارک لا دتی۔ فیر فرمایا' سراقہ! میں تیرے ہتھّاں وچ کسریٰ دے کنگن پیا ویہناں۔

سُبحان اللہ! دشمن نوں بھوئیں دی پکڑ کولوں چھڑایا' اوہنوں معاف فرما دتّا' اوہنوں امان دے دتی' امان نامہ لکھوا کے مُہر لا کے دے دتّا' نالے ایران دے بادشاہ دے کنگن عطا فرماؤن دا حکم جاری فرما دتا۔ اوس دشمن نوں' جیہڑا مسلمان فیر وی نہیں ہویا۔

سرکار ﷺ نے مکّہ فتح کیتا۔ بعدوں حُنین تے طائف دیاں معرکیاں توں فارغ ہو کے جُعرانہ دے مقام تے تشریف فرما سن' کہ سُراقہ امان نامہ صحابہ کرامؓ نوں وکھا کے' بارگاہ وچ حاضر ہویا' تے اسلام لیایا۔

الاصابہ فی تمییز الصّحابہؓ وچ حافظ ابن حجر عسقلانی لکھدے نیں۔ سرکار ﷺ نے سُراقہ نوں فرمایا سی' اوس ویلے تیری کیہ حالت ہووے گی جد توں والاں نال بھریاں ہویاں باہواں وچ کسریٰ دے کنگن پائیں گا۔ **روض الانف** وچ امام سُہیلی لکھدے نیں' حضرت عمر فاروقؓ دے زمانے وچ ایران فتح ہویا تے کسریٰ دے کنگن وی مال غنیمت وچ آئے۔ غنیمت ونڈن دی واری آئی تے مسلماناں دے خلیفہؓ نے سراقہؓ نوں بلا کے کنگن اوہنوں پوائے تے کہیا۔ "کسریٰ لوکاں دا رب بنیا پھردا سی' رب تے اللہ پاک اے جنھے اوہدے کنگن بنو مدلج دے اک بدّو نوں پوا دِتے نیں"۔

قتل کرن لئی اون والے تے شفقت

اسلام اتے حضور پاک ﷺ دے بہت وڈے دشمناں وچوں عمیر بن

وہب وی سی۔ استیعاب وچ اے کہ اہنے بدر دی جنگ ٹالن لئی کئی پاپڑ ویلے، پر گل ناں بنی۔ جنگ ہوئی، تے ایس لڑائی وچ عُمیر دا پُتّر وہب گرفتار ہو گیا۔

مکے دیاں ساریاں کافراں نوں بدر وچ ہرنا ہضم نہیں سی ہو رہیا۔ کافر صرف ہرے ای تے نہیں سن، وڈے وڈے مارے وی گئے تے کئی قیدی وی ہو گئے سن۔ عُمیر بن وہب مکے دیاں مشہور لوکاں وچوں سی۔ ایہدا تے پُتّر وی پھڑیا گیا سی ایس لئی ایہنوں غصہ ودھیک ای سی۔ اہنے صفوان بن امیّہ نال گل کیتی پئی جے توں میرے گھر بار دا خیال رکھیں تے میں مدینے جا کے محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں (نعوذ باللہ) قتل کراواں۔ صفوان نے ایہ بھار چُک لیا، نالے ایہدی مہم لئی سامان دا پربندھ وی کر دتا۔

عمیر مدینے پاک اپڑیا۔ مسجد نبویؐ شریف دے بوہے کول سواری توں اُتر کے حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی بارگاہ ول ٹُریا۔ حضرت عمرؓ نے ویکھیا عُمیر نے تلوار گلمے نال لمکائی ہوئی اے تے ٹُریا آرہیا اے۔ اوہناں نے سرکار ﷺ نوں جا کے دسیا۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا اون دیو سُو، روکنا نہیں۔ عمیر آیا۔ سرکار ﷺ نے پچھیا، کیویں آیا ایں؟ کہن لگا: پُتّر نوں چھڈاون آیاں۔ آپ ﷺ نے پُچھیا "ایہ تلوار کیوں نال لئی پھرنا ایں؟ کہن لگا، عادتاں بھیڑیاں، سواری توں اُتریاں تے تلوار گلمیوں لاہناں بُھل گیاں۔

حضور پاک ﷺ نے فرمایا، جے توں تلوار باہر چھڈنا بُھل گیا ایں، اتے پُتّر نوں چھڈاون ای آیا ایں، تے ایہ دس، صفوان بن امیہ نال تیری گل بات کیہ ہوئی سی؟

پریشان ہو گیا۔ کہن لگا، تسیں ای فرماؤ، کیہ گل ہوئی سی۔ سرکار ﷺ

نے سارے مکالمے، دعوے تے وعدے وعید سنا دتے۔ سُن کے حالت ای بدل گئی کہن لگا، جیہڑی گل میرے تے صفوان وچ ہوئی سی، اوہدی تے اساں کندھاں نوں وی خبر نہیں سی ہون دتی۔ بلاشک تسیں سچے نبی او۔ ایہ کہ کے عُمیر بن وہب نے کلمہ پڑھ لیا تے حضور پاک ﷺ نے قتل کرن لئی اون والے دا اسلام قبول فرما لیا۔

صفوان بن اُمیّہ تے مہربانیاں

امیّہ بن خلف نے اپنے غلام حضرت بلالؓ دے اسلام لیاون پاروں، اوہناں تے جنّے ظلم کیتے، اوہ تے کسے توں لکے چُھپے نہیں، اوہ تے بدر دی لڑائی وچ قتل ہو گیا۔ اوہدے پُتّر صفوان نے عُمیر بن وہب دے گھر بار دی ذمے داری قبول کیتی تے اوہنوں مدینے گھلیا پئی (نعوذ باللہ) حضور ﷺ نوں قتل کر دئے۔ عمیر نے سرکار ﷺ دے پُچھن تے کہیا، میں اپنے جنگی قیدی پُتّر وہب نوں چھڑاون آیاں۔ حضور ﷺ نے فرمایا، تے جیہڑی متا صفوان نال پکا آیا ایں، اوہ دس بھلا۔ فیر سرکار ﷺ نے دوواں وچ کیتی گل بات سنا دتی، تے عمیرؓ مسلمان ہو گئے۔

حضور رسولُ اللہ ﷺ نے مکّہ فتح کیتا تے صفوان بن امیّہ نس کے اپنے دادے کول چلا گیا۔ عُمیر بن وہبؓ صفوان دے چاچے دے پُتّر سن۔ اوہ حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے صفوان واسطے امان منگی۔ سرکار ﷺ نے اوہنوں امان دین دا اعلان فرما دتا، تے نشانی دے طور تے اپنی چادر پاک (یا بعضے کہندے نیں پگ شریف) دے دتی۔ عمیر بن وہبؓ دے پُتّر وہب بن عمیرؓ

صفوان نوں لے کے حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے۔ صفوان نے پُچھیا، تساں مینوں دو مہینیاں واسطے امان دِتّی اے؟ حضور ﷺ نے فرمایا تینوں چونہہ مہینیاں لئی امان دیناں۔

فیر حضور ﷺ حُنَین دی جنگ واسطے تشریف لے گئے تے صفوان کولوں کجھ ہتھیار اودھارے لے گئے۔ اُسدُ الغابہ وچ لکھیا اے، حُنین وچ صفوان بن امیّہ کافراں ول سی تے مسلمان اوہدے ہتھیار ورت رہے سن۔ حنین دی فتح مگروں حضور ﷺ نے صفوان نوں غنیمت وچوں حصّہ دِتّا۔

بعدوں وی سرکار ﷺ صفوان نوں کجھ نہ کجھ عطا فرماوندے رہے۔ اخیر صفوان مسلمان ہو گئے۔ ابنِ اثیرؒ کہندے نیں، مینوں حضور پاک ﷺ نے اینا کجھ عطا فرمایا جے مینوں سمجھ آ گئی کہ اینی سخاوت نبی دے بغیر کوئی کر ای نہیں سکدا۔ ایس لئی میں حضور پاکؐ تے ایمان لے آیا۔

قتل دی بجائے معافی تے انعام اکرام

زُہیر دا پُتر کعب حضور پاک ﷺ دے خلاف شعر لکھدا، تے کافراں وچ پڑھ پڑھ کے سناوندا سی۔ مکّہ فتح ہویا تے سرکار ﷺ نے ساریاں ای کافراں نوں عام معافی دے دِتّی۔ صرف اوہ تیراں بندے تے ۳ زنانیاں جنھاں مسلماناں دے خلاف اُت چُکی ہوئی سی، یاں اوہ حضور پاک ﷺ دے خلاف بکواس کردے رہے سن، اوہناں دے قتل دا حکم صادر فرمایا۔ اوہناں وچوں وی جنھاں سرکار ﷺ دی بارگاہے حاضر ہو کے معافی منگ لئی، اوہناں نوں معاف کر دِتا گیا۔ کعب دے بھائی حضرت بجیرؓ مسلمان ہو چکے سن۔ اوہناں کعب نوں سُنہیا گھلیا پئی چنگی گل ایہ

ای اے کہ توں حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہو کے توبہ کر لے۔ نہیں تے ماریا جائیں گا۔ حضرت بجیرؓ نے کعب نوں جیہڑے شعر لکھے اوہناں وچوں اک شعر دا مطلب ایہ اے، جے توں بچنا ایں تے لات تے عُزّٰی (بُتاں) نوں چھڈ کے رب سچّے ول منہ کر، نجات وی مل جائی گی، نالے سلامتی وی پائیں گا۔

کعب ابن زُہیر دی سمجھ وچ گل آ گئی۔ حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ پیش کرن لئی قصیدہ لکھ کے ٹُریا۔ جُہینہ اپڑ کے اپنے اک واقف کار نوں نال لَو سُو، تے حضور پاک ﷺ دی بارگاہے آ اپڑیا۔ بہ کے عرض کرن لگا۔ یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! کعب ابن زُہیر مسلمان ہو کے تہاڈی خدمت وچ حاضر ہونا چاہوندا اے۔ جے میں اوہنوں لے آواں تے اوہنوں امان مل سکدی اے۔ سرکار ﷺ نے فرمایا۔ ہاں۔ عرض کرن لگا۔ یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! کعب میں ای آں۔

عاصم بن عمر بن قتادہ کہندے نیں، ایہ سن کے اک انصاری جوش وچ آ گئے۔ عرض کیتیو نیں، یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! مینوں حکم دیو، ایہدی گچی لاہ دیاں، ایہ خدا دا دشمن تہاڈے خلاف شعر لکھدا اسی۔

حضور پاک ﷺ نے فرمایا۔ ناں بھئی ناں۔ ایہ جو کجھ کردا رہیا اے، اوہدے تے نادم ہویا اے، تاں ای ایہ ساڈے کول آیا اے۔ ایہنوں کجھ نہیں کہنا۔

ایس موقعے تے حضرت کعب! ابن زہیرؓ نے جیہڑا قصیدہ شریف حضور پُرنور ﷺ دی خدمت وچ پیش کیتا، اوہ قصیدہ بُردہ شریف دے ناں تے مشہور اے۔ کتاباں وچ اوہدا ناں "بانت سعاد" اے۔ ایس قصیدے دے

اک شعر اُتے حضور پاک ﷺ نے اصلاح وی دتّی، تے اک شعر تے، بعضے کہندے نیں، اوسے شعر تے اپنی چادر پاک کعبؓ نوں عطا فرما دتّی۔

کعبؓ فوت ہوئے تے حضرت معاویہؓ نے ایہ چادر وِیہہ ہزار درہم دے کے لے لئی۔ کہندے نیں، ایہ چادر اج تیکر محفوظ اے۔

کعب دا پچھلا ریکارڈ ویکھیے تے اوہ معافی جوگے نہیں سن۔ پر ساڈے سرکار ﷺ نے اوہناں نوں صرف معاف ای نہیں کیتا، انعام اکرام وی دتا۔

مسلمان بھین نوں قید کرن والے دا اسلام

عقبہ بن ابی معیط حضور پاک ﷺ دا گوانڈی سی۔ سید جمال حسینی **روضۃُ الاحباب** وچ کہندے نیں، حضور پاک ﷺ دا ارشاد پاک اے کہ ابولہب تے عقبہ بن ابی محیط میرے سب توں بھیڑے ہمسائے سن۔

ایہدی بیوی حضرت اروی بنتِ کریزؓ حضور پاک ﷺ دی پھپھی امِ حکیم بنتِ عبدالمطلبؓ دی دھی تے حضرت عثمان غنیؓ دی والدہ سن۔ **تذکارِ صحابیات** وچ اے کہ ارویؓ شروع شروع وچ ای مسلمان ہو گیاں سن۔

اروی بنتِ کریزؓ وچوں عقبہ بن ابی معیط دی دھی امِ کلثومؓ سن جنھاں نوں حضور پاک ﷺ نال بڑی محبت سی۔ جس ویلے مدینے شریف ول ہجرت ہوئی، سرکار ﷺ دی مدینے شریف چلے گئے تے امِ کلثومؓ تڑپدیاں سن۔ ایہناں دا ویاہ اجے نہیں سی ہویا۔ پیو تے بھرا ایہناں دی بڑی سخت نگرانی کردے سن۔ اخیر، صلح حدیبیہ توں مگروں ایہناں دا داء لگ گیا تے ایہ بنی خزاعہ دے اک شریف آدمی نال پیدل ای مدینے ول ٹر پیاں، تے سرکار ﷺ دی خدمت وچ اپڑ

گیاں۔

عقبہ دے دو پتراں عمارہ بن عقبہ تے ولید بن عقبہ نے پچھا کیتا، پر ایہ ہتھ نہ آئیاں۔ ایہناں دوہاں نے حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہو کے بھین واپس منگی۔ صلح حدیبیہ موجب قریش دے کسے بندے نوں مسلمان کول نہیں سن رکھ سکدے، واپس کرنا پیندا سی۔ ایس موقعے تے آیت وی نازل ہو گئی، تے حضور پاک ﷺ نے عقبہ دیاں پتراں نوں کہیا پئی صلح دی شرط وچ بندے واپس کرن دی گل اے، زنانی نوں واپس کرن دی نہیں۔ ایس طرح امِ کلثومؓ نوں واپس نہ کیتا گیا۔

مدارجُ النبوت وچ ہے کہ بعدوں، سرکار ﷺ نے ایہناں دا نکاح حضرت زید بن حارثہؓ نال کر دتّا۔

ولید بن عقبہ حضرت عثمان غنیؓ دے ماں جائے سن۔ ایہ فتح مکہ والے دن ایمان لیائے پر حضور پاک ﷺ نے اپنی عادت موجب ایہناں نوں وی نہیں کہیا کہ تسیں اپنے پیو نال رل کے اپنی بھین تے کِنّاں کُو ظلم کمایا سی۔

زخمی کرن والیاں واسطے دُعا

اُحد دی لڑائی وچ حضور پاک ﷺ دے سامنے والے چار دنداں وچوں اک شہید ہو گیا سی۔ کئی کتاباں وچ دو، تے کیاں وچ چار دنداں دے شہید ہون بارے لکھیا ہویا اے، پر ایہ صحیح نہیں۔ حدیث پاک دا معنیٰ ایہ بن دا اے پئی سامنے والے چونہہ وچوں اک دند شہید ہویا سی۔ ایس لڑائی وچ خود دی دونہاں پاسوں کھُب گیا سی جیہڑا حضرت ابو عبیدہؓ نے اپنیاں دنداں نال زور لا کے

کڈھیا تے ایس پاروں لوئہاں دے دو دند وی نکل گئے سن۔ بیہقی وچ اے، حضرت عمر فاروقؓ نے حضور پاک ﷺ دی بارگاہے عرض کیتی جے دشمناں واسطے بددعا فرماؤ۔ ساڈے سرکار ﷺ نے ہتھ چُکے، اسمان ول ویکھیا تے دعا فرمائی رَبّا! میری قوم نوں بخش دے۔ ایہناں نوں سمجھ نہیں۔

جنگی قیدیاں نال سلوک

طبقات ابن سعد وچ اے، جدوں بدر دی لڑائی مُکّی، حضور پاک ﷺ دے تھوڑے جیہے سپاہیاں نوں جت، تے مکّے دے بہتے سارے کافراں نوں ہار نصیب ہوئی، اَتے اسلام دے کئی دشمن جنگی قیدی بن گئے۔

اوہ کافر جنھاں نے مکّے وچ مسلماناں دا ساہ لینا اوکھا کیتا ہویا سی، جنھاں نے کئیاں مسلماناں نوں شہید کیتا، اتے بہتیاں نوں ذہنی تے جسمانی تکلیفاں دیندے رہے، جنھاں نے اسلام دا ناں لین والیاں نوں، اوہناں دے پاک پیغمبر ﷺ سمیت مکّے وچوں کڈھ کے ساہ لیا۔ مدینے وچ وی لوہناں نوں سُکھ دا ساہ نہیں سن لین دیندے ---- جد اوہ قیدی بنے تے اوہناں وچوں جنھاں دے کپڑے پاٹ گئے سن، حضور پاک ﷺ نے اوہناں نوں کپڑے دلوائے۔ آپ کھجوراں کھا کے یا بُھکھیاں رہ کے راتاں کڈھیاں، پر قیدیاں نوں رَج کے کھوایا۔

سرکار ﷺ نے صحابہ کرامؓ کولوں راء منگی جے ایہناں قیدیاں نال کیہ سلوک ہونا چاہی دا اے۔ حضرت عمر فاروقؓ نے عرض کیتی۔ یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم) ایہناں لوکاں تہاڈی گل نہ مَنّی، ایہناں نے مسلماناں نوں بڑیاں

تکلیفاں پہنچائیاں، کئیاں مسلماناں نوں شہید کیتا، آپنے شہروں کڈھیا۔ ایہناں دے ایہ جرم اڈے وڈے نیں جے ایہناں دیاں دھوناں لاہنیاں چاہی دیاں نیں، تاں جے لوکاں نوں پتا لگے کہ اسلام ہیناتے کمزور نہیں۔

حضرت ابوبکر صدیقؓ نے مشورہ دتا، سرکار (صلی اللہ علیک وسلم)! ایہناں نوں زندہ رہن دیو۔ ہو سکدا اے، ایہ کدی توبہ کر لین، اسلام دے سائے تھلے سکھ دا ساہ لین۔ فدیہ لے کے ایہناں نوں چھڈ دینا چنگا اے۔

حضور پاک ﷺ نے حضرت ابوبکرؓ دی راء پسند فرمائی۔ تے حکم فرمایا، جیہڑے فدیہ دے سکدے نیں، اوہناں کولوں فدیہ لیا جائے۔ جیہڑے لکھنا پڑھنا جاندے نیں، اوہ دَساں دَساں بچیاں نوں لکھنا پڑھنا سکھان۔ تے جیہڑے کھیسیوں وی خالی نیں، تے علموں وی کورے نیں، اوہناں نوں اُنج ای چھڈ دتا جائے۔

قاتل نال محبّت تے احسان دا سلوک

یمامہ دا رئیس ثمامہ بن آثال اسلام دا بڑا دشمن سی۔ اک روایت مُوجب اوہنے اک مسلمان نوں قتل وی کر دتّا سی۔ حضور پاک ﷺ نے نجد دے اسلام دشمناں ول فوجی گھلّے تے اوہ ہور قیدیاں نال ثمامہ نوں وی بنھ لیائے۔ حضور پاک ﷺ اپنی مسیت پاک وچ تشریف لیائے تے اک سوہنے گھبرو جوان نوں ویکھیا جہدے ہتھ رسی نال بجھے ہوئے سن۔ آپ سرکار ﷺ نے ثمامہ کولوں پچھیا۔ دس پئی کیہ کہنا ایں؟ اوہنے جواب دتا۔ جے تسیں مینوں قتل کر دیو تے تہانوں ایہدا حق اے، کیوں جے میں خونی آں۔ میں تہاڈا بندہ ماریا ہویا

اے۔ جے مینوں چھڈ دیو تے میں شکر گزار رہواں گا تے احسان مَناں گا۔ فدیہ دین دی گل ہووے تے جناں فرماؤ، حاضر کر دیاں۔

سرکار ﷺ نے دوجے دن وی ثمامہ نال ایسے طرح گل بات فرمائی۔ تیجے دن وی فیر ایہو ای سوال جواب ہوئے۔ فیر حضور پاک ﷺ نے صحابہ رضی اللہ عنھم نوں حکم دتا: ثمامہ نوں چھڈ دیو۔ اوہدیاں مُشکاں کھولیاں گیاں۔ اوہ اللہ دے پیارے رسول ﷺ دے چہرے پاک نوں ویکھ رہیا سی۔ آپ ﷺ نے فرمایا: ثمامہ! توں آزاد ایں۔ جدھر جاناں ای، جا سکنا ایں۔ ثمامہ حیران رہ گیا۔ عرب وچ قیدیاں نال ایہ سلوک کدوں ہویا سی۔ فیر، قیدی وی اوہ بندہ جنھے اسلام اَتے مسلماناں دے خلاف ہر کاروائی کیتی ہووے، اک مسلمان نوں ناحق شہید وی کر دتا ہووے۔

ثمامہ چُپ کر کے ٹُریا۔ مسیتوں باہر نکلیا۔ کسے کھُوہ تے گیا۔ نہاتا دھوتا۔ تے فیر واپس سرکار ﷺ دی بارگاہے آ حاضر ہویا۔

"سرکار ﷺ! کجھ چر پہلاں تے میں تہاڈا وڈا وَیری ساں۔ مینوں تسیں چنگے نہیں سو لگدے۔ تے ہُن سونہہ رب دی، تہاڈے توں ودھ مینوں چنگا کوئی نہیں پیا لگدا۔ پہلوں مینوں اسلام نال نفرت سی، ہن ایس دین توں ودھ کے چنگیائی کوئی نہیں دِسدی۔ اگے مدینے نوں میں بڑا بھیڑا پنڈ سمجھدا ساں۔ اج ایس شہر توں سوہنا شہر کوئی نہیں لبھدا۔ میں تہاڈے تے، اَتے تہاڈے دَسے ہوئے سچے رب تے ایمان لیاؤناں"۔

رب سچّے دے سچے رسول پاک ﷺ نے ثمامہ بن آثال حنفی دیاں خطاواں نوں معاف فرما دتا، اوہدے جُرماں ولوں نظراں پھیرلیاں، اوہدے نال

محبّت تے احسان دا سلوک فرمایا، تے رب کریم نے اوہنوں ایمان دی دولت نصیب فرما دتّی۔

وَیریاں نوں بھُکھیاں نہیں مرن دِتّا

ثمامہ بن آثالؓ یمامہ دے قبیلے بنو حنیفہ دے آگو تے سردار سن۔ ایہ قبیلہ اوہو ای اے جہدے وچ مُسیلمہ کذاب جمیا، تے اوہنے نبوت دا جھوٹا دعویٰ کیتا۔

ثمامہؓ مسلمان ہوئے تے حضور پاک ﷺ کولوں اجازت لے کے مکّے شریف آئے۔ عُمرہ کیتا، تے کھُلم کھُلا اعلان کیتا جے میں حضور پاک ﷺ تے ایمان لے آیا جے۔ مکّے دے کافر مشرک اوہناں گردے اکٹھے ہو گئے تے پیو داوے دے مذہب نوں چھڈن پاروں اوہناں نوں بھَجیاں دین لگ پئے۔ حضرت ثمامہؓ گرم ہو گئے۔ کہن لگے، مکّے والیو! رب سچّے نے مینوں سِدھے راہ پا دتا اے، تے تسیں گلاں بناؤن لگ پئے او۔ تہاڈا حال تے ایہ اے کہ اِتھے واہی بیجی ہُندی ای نہیں، سب کجھ یمامیوں ای اوندا اے۔ **وَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ** دے وسنیکو! ہُن میں کنک دا اک دانہ اوتھوں مکّے نہیں اون دیاں گا۔

اوہناں آپنے ایس اعلان تے یمامہ اپڑدیاں ای عمل کر دتا۔ مکے نوں غلّہ گھلنا بند دِتو نیں۔ مکّے وچ کال پے گیا۔ قیامت دا سماں بجھ گیا۔ مکے دے کافراں نے حضور پاک ﷺ تے آپ سرکار ﷺ دا ناں لین والیاں دا ساہ لینا اوکھا کیتا سی، مسلماناں نوں شہروں باہر کڈھ کے ساہ لیا سانے، سگوں شہروں کڈھ کے وی اوہناں دا پِچھا نہیں سن پئے چھڈدے، مدینے پاک وچ وی اوہناں نوں تنگ کر

رہے سن۔ جس ویلے ثمامہؓ نے روٹی ٹکر بند کیتیو نے، تے فیر دو آں جہاناں دے سردار ﷺ دی بارگاہے ٹُرے۔ پر آکڑ فیر وی نہ چھڈی۔ خط گھلیو نے، جہدے وچ سی: تساں ساڈیاں وڈکیاں نوں تے جنگاں وچ قتل کر دتا اے۔ ہن ساڈیاں بکیاں نوں بُھکھیاں مارن لگے او۔ تہاڈی قوم بُھکھ نال تڑپ رہی اے، تے تسیں مدینے وچ ارام کر رہے او۔ کیہ ہن یمامہ ولوں سانوں کجھ نہیں لبھے گا؟

دین اسلام دے دشمناں، مسلماناں نال ظلم دی اخیر کرن والیاں وَیریاں نے جیہڑا سُنیہا گھلیا، اوہدے وچ وی گستاخی دا لبجہ ای استعمال کیتا۔ پر آپ سرکار ﷺ نوں ایس خط پاروں پتا لگا کہ ثمامہؓ نے ہر طرح دی جنس مکے گھلنی بند کر دتی اے، تے پریشان ہو گئے۔ اوسے ویلے حضرت ثمامہؓ نوں حکم گھلیا جے مکے والیاں دا غلہ نہ روکو۔

ثمامہؓ دا غصہ تے سچا سی، پر جس ویلے رب سچے دے محبوب پاک ﷺ دا حکم ملیا تے گل مُک گئی۔ اوسے ویلے مکے والیاں نوں سامان گھلن دِتا گیا، تے اسلام دے وَیری بُھکھے مرنوں بچ گئے۔

حضور پاک ﷺ نے فرشتے دی گل نہیں منّی

اُمّ المؤمنین سیّدہ عائشہ صدّیقہؓ نے اک واری سرکار ﷺ کولوں پُچھیا: یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! تہاڈے تے اُحد دے دیہاڑے توں ودھ وی کوئی سخت دن آیا۔ تے آپ حضور ﷺ نے فرمایا۔ ساریاں دناں توں ودھ طائف والا دن سخت سی۔

آپ سرکار ﷺ حضرت ابو طالب دی وفات مگروں حضرت زید بن حارثہؓ نوں نال لے کے طائف دیاں وسنیکاں کول تشریف لے گئے۔ اوتھے بنو ثقیف وسدے سن۔ ایہ مکے توں کوئی پنجاہ پچونجا کلو میٹر دور اک زرخیز علاقہ اے۔ اوتھوں دے کافراں نے حضور پاک ﷺ دیاں گلاں سُن کے سخت بدتمیزی کیتی تے لفنگیاں منڈیاں نوں سرکار ﷺ دے پِچھے لا دتا۔ ایہناں بدبختاں نے ساریاں کائناتاں لئی رحمت بنا کے بھیجے گئے اللہ دے پیارے نبی ﷺ تے اینے کُو پتھر وسائے جے طبری تے ابنِ ہشام مُوجب اِنج لگدا سی، جیویں جسم پاک دے ہر حصے وچوں لہو دے فوارے چُھٹے ہوئے نیں۔

مدارجُ النبوت وچ شیخ عبدالحق محدث دہلویؒ لکھدے نیں، حضور ﷺ اک باغ وچ اپڑے تے حضرت زیدؓ نے پہلوں حضور پاک ﷺ دے زخماں توں خون پُونجھیا، فیر اپنے ول دھیان کیتا۔ لکھیا اے کہ سرکار ﷺ دا لہو مبارک نعلین مبارک وچ اِنج جمیا ہویا سی جے پیراں نوں مشکل نال کِھچ کِھچ کے جُتّی وچوں کڈھیا گیا۔

بخاری شریف تے مسلم شریف وچ اوندا اے۔ پہاڑاں دا فرشتہ آپ سرکار ﷺ کول حاضر ہویا تے عرض کیتی۔ حکم فرماؤ تے طائف دے آس پاس دیاں پہاڑاں نوں آپو وچ ملا کے آبادی غرق کر دیاں۔ حضور رحمتؐ للعالمین ﷺ نے فرمایا: نہیں۔ مینوں رب سچے کولوں امید اے پئی ایہناں دی آل اولاد وچوں ایہو جیہے لوکی پیدا ہون گے جیہڑے رب سچے نوں منن والے ہون گے، تے اسلام لیاون گے۔

منافقاں دے سردار دی گل من لئی

ساڈے سرکار ﷺ نے یثرب نوں مدینۃ النبی ﷺ تے طیبہ‘ طابہ بناؤن توں بعد یہودی قبیلیاں نال معاہدے فرمائے۔ اک معاہدہ بنو قینقاع قبیلے نال وی ہویا۔ معاہدہ ایہ سی پئی دونویں گھر امن ارام نال رہن گے‘ تے باہروں کسے دشمن نے مدینہ پاک اتے حملہ کیتا تے اکٹھے ہو کے دشمن دا مقابلہ کیتا جائے گا۔

پر یہودیاں دیاں سازشاں تے اج تیکر مشہور نیں۔ بنو قینقاع نے وی بدر دی جنگ توں بعد کئی شرارتاں کُدائیاں۔ حضور پاک ﷺ اوہناں نوں منع فرماوندے رہے‘ اتے معاہدے دی پابندی پاروں یاد دہانی کراوندے رہے۔ پر اوہ جواب وچ کہن لگے‘ اسیں قریش نہیں گے۔ اوہناں نوں تے لڑنا اوندا ای نہیں‘ تاں ہَرے نیں۔ ساڈے نال مقابلہ ہویا تے دسّاں گے پئی بہادری ہُندی کیہ اے۔

یہودیاں دی جرأت اینی ودھی جے اونہاں اپنے بزار وچ اون والی اک مسلمان عورت دی بے عزتی کیتی۔ عورت نے رولا پایا تے اک انصاری نے اوس یہودی سُنیارے نوں قتل کر دتا جنھے اوس مومنہ دے مُنہ توں برقع لاہن دی جُرأت کیتی سی۔ بزار یہودیاں دا سی‘ اونہاں مسلمان نوں شہید کر دتا۔

آپ سرکار ﷺ نوں پتا چلیا تے آپ نے بنو قینقاع تے چڑھائی کر دتی۔ کئی دن دے محاصرے توں بعد ایہ یہودی گرفتار کر لتے گئے۔

یہودیاں نوں ہار آ گئی تے منافقاں دا سردار عبداللہ بن اُبی اوہناں دا سفارشی بن کے آ گیا تے رحم دی دہائی دین لگا۔ پہلوں تے حضور ﷺ نے اوہدے ولوں منہ پھیر لیا۔ پر بعدوں‘ سیرت ابنِ ہشام موجب سرکار ﷺ نے

اوہناں ساریاں نوں رہا فرما دتا۔

سازشیاں دی جان بخشی تے مال لے جان دی اجازت

حضرت عمروؓ بن امیہ ضمریؓ مدینے پاک ول آ رہے سن‘ جے راہ وچ بنو عامر دے بندے ملے‘ جہڑے حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ کوئی سُنیہا اپڑاون جا رہے سن۔ عمروؓ نوں ایس گل دا پتا نہیں سی۔ اوہناں دونہاں نوں سُتیاں پیاں قتل کر دتا‘ تے ایس طرح اپنے ولوں اپنے ساتھیاں دا بدلہ لے لتا۔ حضور پاک ﷺ نوں پتا چلیا‘ تے آپ ﷺ نے فرمایا‘ میں دو آں مقتولاں دی دیت دیاں گا۔

ایس معاملے وچ مشورہ لین واسطے حضور پاک ﷺ بنو نضیر ول گئے۔ آپ ﷺ دے نال دو صحابہؓ وی سن‘ یہودیاں آپو وچ صلاح کیتی کہ اج توں چنگا موقع فیر نہیں جے لبھنا۔ سرکار ﷺ جس مکان دے پرچھاویں تھلے بیٹھے نیں‘ اوہدی چھت توں اک بندہ‘ وڈا سارا پتھر سرکار ﷺ دے اُتے سُٹ دئے۔ ایہ قتل ہو گئے تے اَنت لئی ساڈی جان چُھٹ جائے گی۔ عمرو بن حجاش نے ایہ کم اپنے ذمے لیا۔ حضور پاک ﷺ بیٹھیاں بیٹھیاں اک دم اٹھے تے مدینے شریف ول ٹُر پئے۔ آپ ﷺ دے ساتھی صحابی رضی اللہ عنہم وی پچھے پچھے آ گئے۔ حضور پاک ﷺ نوں یہودیاں دی ایس حرکت تے بڑا افسوس ہویا۔ آپ ﷺ نے نابینا صحابی حضرت ابن اُم مکتوم رضی اللہ عنہ نوں مدینے پاک وچ اپنا نائب مقرر فرمایا تے فوج لے کے بنو نضیر تے چڑھائی کر دتی۔

اوہ قلعہ بند ہو گئے‘ مسلماناں نے اوہناں دا محاصرہ کر لیا۔ منافقاں دے سردار عبداللہ بن اُبی نے یہودیاں نوں بتھیری ہلا شیری دتّی‘ پر اوہ ڈِھگی ڈھاہ

بیٹھے۔ حضور پاک ﷺ نے یہودیاں ولوں معاہدے دی خلاف ورزی اتے سازش
کرن پاروں اوہناں دا محاصرہ تے کیتا، پر اخیر اوہناں نوں حکم دتا کہ اوہ مدینیوں
نکل جان۔ اپنا جناں سامان چک سکدے نیں، لے جان۔ اوہناں نوں سامان
سمیت جان دتا جائے گا۔ ابنِ سعد نے لکھیا اے کہ اوہ اپنے بال بچیاں تے
سامان نوں چھے سو اونٹھاں تے لد کے لے گئے آپ سرکار ﷺ نے یہودیاں دی
حرکتاں دے باوجود اوہناں دی جان بخشی کر دتی، تے سامان وی لے جان دتا۔

حکم قتل کرن دا دِتا، دے معافی دِتی

حضور پاک ﷺ نے فتح مکہ والے دن جنھاں کافراں مرتداں دے قتل دا
حکم صادر فرمایا سی، اوہناں وچوں عبداللہ بن سعد بن ابی سرح وی سی۔ اوہ
حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہ کول جا کے لُک گیا۔ جس ویلے حضور ﷺ نے
لوکاں نوں بیعت واسطے بلایا، حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہ عبداللہ بن ابی سرح
نوں نال لے کے آئے تے حضور ﷺ دے کول کھڑا کر دتا۔ فیر عرض کیتی، یا
رسولَ اللہ (صلی اللہ علیکَ وسلم) عبداللہ دی بیعت قبول فرما لئو۔ حضور ﷺ
خاموش رہے۔ دوجی واری فیر آپ ﷺ نے توجہ نہ فرمائی۔ پر تیجی واری آپ
ﷺ نے اوہدی بیعت لے لئی۔ فیر آپ سرکار ﷺ نے صحابہ کرام رضی اللہ عنہم
ول مخاطب ہو کے فرمایا۔ عبداللہ دے قتل دا حکم دتا جا چکیا سی۔ تہاڈے وچوں
کوئی ایسا نہیں سی، جیہڑا ایہنوں قتل کر دیندا۔ صحابہؓ نے عرض کیتا ہن اوہ
تہاڈی بارگاہ حاضر ہو گیا سی۔ اسیں تے ایہو ای سوچدے رہے کہ آپ ﷺ
اشارہ فرماون تے اسیں ایہدا گاٹا لاہ دیئے۔ ایہ سُن کے حضور ﷺ نے فرمایا: ایہ

گل نبی دے مرتبے توں گھٹ اے کہ اوہ اشارے کرے۔ تساں لوکاں قتل دے
حکم تے عمل نہیں کیتا، تے اساں کول آئے ہوئے نوں معاف فرما دتا اے، تے
اوہدا اسلام دے سائے تھلے اونا قبول فرما لیا اے۔

دشمنی وچ دُور تیکر جان والیاں نوں معافی

عاص بن وائل ساڈے آقا حضور ﷺ دا بڑا مخالف سی۔ اوہدا پُتر عمرو
وی اسلام دشمنی دا کوئی موقع نہیں سی چھڈدا۔ مکے وچ وی مسلماناں نوں پریشان
کرن وچ ہمیش ایہدا ہتھ ہُندا سی تے جس ویلے مسلماناں دا پہلا قافلہ ہجرت
کر کے حبشہ گیا، قریش دا جیہڑا وفد مسلماناں نوں حبشہ چوں کڈھوان لئی گیا سی،
اوہدے وچ ایہ وی سی۔ شاہ معین الدین ندوی سیَرُ الصحابہؓ وچ لکھدے نیں کہ
عمرو بن عاص تے ایہدے سنگیاں ساتھیاں نے پہلوں بطریقاں نال مل کے اوہناں
نوں مسلماناں دے خلاف کیتا، فیر حبش دے شاہ اصحمہ نجاشی نوں تحفے تحائف
پیش کر کے چاہیا پئی اوہ مسلماناں نوں حبش وچوں کڈھ دئے، پر کامیابی نہ ہوئی۔
طبقات ابنِ سعد وچ اے کہ غزوہ احزاب (خندق) وچ عرب دے سارے
کافر مدینے پاک تے حملہ کرن آ گئے سن۔ اوہناں وچ عمرو بن عاص نے مسلماناں
دے خلاف کارروائیاں واسطے بڑا زور لایا۔ مستدرک حاکم وچ اوندا اے پئی
جس ویلے عمرو دے بھائی ہشام بن عاص رضی اللہ عنہ ایمان لیائے، حبشہ گئے،
واپس آ کے مدینے پاک ول ہجرت دا ارادہ کیتا تے پیو، بھراواں تے گھر والیاں
نے اوہناں نوں قید کر لیا۔ غزوہ خندق توں بعد ہشام نوں موقع ملیا تے ایہ مدینے
اپڑے۔ مُسند احمد بن حنبل وچ اے، حضرت عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ

کہندے نیں، غزوہ اَحزاب توں مُڑدیاں میں اپنے بیلیاں نوں کہیا: مینوں لگدا اے محمد (ﷺ) دی گل سب گلّاں توں ودھ ہونی ایں۔ ایہناں نوں ہار اونی مشکل اے۔ اِنج کریے، حبشہ چل رہویے۔ جے محمد (ﷺ) جت گئے تے اسیں حبشہ وچ ای رہ پواں گے۔ محمد (ﷺ) دی غلامی توں اصحمہ نجاشی دی غلامی چنگی۔ تے جے ساڈی قوم جت گئی تے اوہناں وچ واپس مڑ آواں گے۔ ساتھی مَن گئے۔

ایہ حبشہ گئے اوتھے ایہناں ویکھیا پئی حضور ﷺ دا سفیر عمرو بن امیّہ ضمریؓ موجود اے۔ عمرو ابن العاص نے نجاشی نوں تحفے تحائف دین مگروں کہیا کہ عمرو بن امیہ نوں ساڈے حوالے کر دیو۔ اسیں ایہنوں قتل کرنا اے۔ نجاشی غُصّے وچ آگیا۔ اوہنے آکھیا: ایہ اوس نبی ﷺ دا گھلیا ہویا اے جہدے تے وحی اوندی اے۔ تے تسیں کہندے اوئیں ایہنوں قتل ہون واسطے تہاڈے حوالے کر دیاں۔ چنگی گل ایہ جے کہ محمد (ﷺ) تے ایمان لے آؤ تے اوہناں دی مخالفت کر کے اپنی دین دنیا دا نقصان نہ کرو۔

نجاشی دیاں گلاں توں عمرو رضی اللہ عنہ اسلام دے قائل ہو گئے۔ واپس مکے آ کے مدینے شریف ول ٹُر پئے۔ راہ وچ خالد بن ولید ملے۔ گلّاں ہویاں کتھّے چلے او؟ پتا لگا، دونویں اسلام لیاون خاطر حضور پاک ﷺ دی بارگاہے حاضر ہون جا رہے نیں۔ ایس طرح اسلام دے ایہ دو پکے پیڈے بہت وڈے دشمن اکّو واری اکٹھے ای اسلام لے آئے تے حضور پاک ﷺ نے ایہناں نوں گَل نال لا لیا۔

پیارے صحابیاںؓ دے مشورے نہیں منّے

حضرت طفیل بن عَمرو دا تعلق قبیلہ دوس نال سی۔ ایہ حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے تے مسلمان ہو گئے۔ بعدوں ایہناں اپنے قبیلے دیاں لوکاں نوں اسلام دیاں خوبیاں دَسیاں، نیکی دی تبلیغ کیتی تے آپ سرکار ﷺ بارے گلّاں سُنائیاں۔ پر قبیلے والیاں نے ایہناں دی گل نہ سُنی، تے دعوت منن توں انکار کر دتا۔ طفیلؓ بڑے پریشان ہوئے تے حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ مدینہ طیّبہ حاضر ہوئے۔ عرض کیتی۔ "یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیکَ وسلم) میں بڑی کوشش کیتی اے پر میرے قبیلے والے بھیڑیاں کمّاں تے غلط عقیدیاں وچ پھَسے ہوئے نیں، میریاں ساریاں کوششاں بے فائدہ ثابت ہوئیاں نیں۔ تسیں میرے قبیلے والیاں واسطے بددعا فرماؤ"۔

حضور پاک ﷺ نے اللہ پاک اگّے دعا کیتی: "ربّا! ایس قبیلے والیاں نوں سدھی راہ وکھا"۔ فیر آپ ﷺ نے حضرت طفیل بن عمروؓ نوں حکم دتا: "توں اپنیاں وچ اپڑ، اوہناں نوں اسلام ول بلاؤندا رہوئیں تے اوہناں نال نرمی نال پیش آ۔ ویکھ فیر کیہ ہندا اے۔ اوہناں آپ سرکار ﷺ دے حکم تے عمل کیتا تے اللہ کریم نے اپنے محبوب ﷺ دی دعا قبول فرمائی۔ حضرت طفیل بن عمرو دوسیؓ دیاں کوششاں پھَل لیائیاں۔ قبیلے دے بہتے سارے لوکی مسلمان ہو گئے۔

معاف کرن دے ٹھیکیدار

مستدرک حاکم تے اُسد الغابہ فی معرفتِ الصّحابہؓ وچ ہے کہ

اک بندے نے خواب ویکھیا: غار اگ نال بھری ہوئی اے۔ اوہدا پیو اوہنوں اگ ول دھکے دے رہیا اے تے نبی پاک ﷺ اوہنوں اگ وچ ڈگن توں بچا

رہے نیں۔ لو ہنے حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نال گل کیتی۔ اوہناں فرمایا۔ "اتھے وی تے اوتھے دی اگ توں بچنا ای تے سوہنے نبی ﷺ دا پلہ پھڑلے۔ بندہ حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہویا' گل سمجھی تے مسلمان ہو گیا۔

ایمان دا خزینہ سینے وچ بھر کے حضرت خالد بن سعیدؓ نے ایہنوں لوکاں وچ ونڈنا شروع کر دتا۔ گھر والیاں نوں پتا لگا تے پیو سعید بن عاص بن امیہ نے قید کرلیا۔ ایہناں دے بھراواں عبیدہ تے ابان نے ڈانگاں نال پھنبیا۔ چار دن پیو تے بھرا ظلم کردے رہے' پر ہر مصیبت جھل کے خالدؓ حضور پاک ﷺ دا ناں لین توں اتے اللہ پاک کی وحدانیت بیان کرن توں باز نہیں سن اوندے۔ ایس عرصے وچ مارکٹ دا سلسلہ وی جاری رہیا' نالے روٹی ٹکر وی بند کر دتا گیا۔

طبقات ابنِ سعد وچ اے کہ چار دن بعد ایہ گھروں نس کے کیوں باہر چلے گئے تے فیر حبشہ ول ہجرت کر گئے۔ حضرت خالد بن سعیدؓ تے ظلم کرن والیاں وچوں پیو سعید بن العاص تے بھرا عبیدہ بن سعید دی لڑائی وچ کافراں دی طرفوں لڑدے ہوئے مارے گئے۔ صلح حدیبیہ دے موقعے تے حضور پاک ﷺ نے حضرت عثمانؓ نوں صلح دی گل بات لئی قریش ول گھلیا تے اوہ ابان بن سعید کول مہمان ٹھہرے' کیوں جے آپو وچ ایہناں دی رشتہ داری سی۔

بخاری شریف وچ ابان بن سعید دے ایمان لیاون بارے دو روایتاں اوندیاں نیں۔ لگدا اے ایہناں دا دل تے حق سچ نوں من گیا سی' پر کجھ مدت تیکر چپ رہے تے خیبر دے واقعے توں پہلاں اسلام قبول کر لئونے۔ ابان بن سعیدؓ نے ہجرت دی سعادت وی حاصل کیتی۔ استیعاب وچ اے کہ حضور ﷺ نے بعد وہ ایہناں نوں بحرین دے سمندری تے خشکی دے حصیاں دی

حکومت دی بخشی۔ حضور پاک ﷺ نے کدی وی ایہناں نوں ایہ نہیں پچھیا کہ جس ویلے تہاڈا بھرا خالد (رضی اللہ عنہ) سدھے رستے تے آیا سی' تساں اوہدے نال کیہ کیتا سی۔ آپ سرکار ﷺ دی رحمت تے ہر جہان اُتے سایہ کیتی کھڑی اے۔ آپ سرکار ﷺ نے تے سب نوں معاف فرماون دا ٹھیکہ لیا ہویا سی۔

بھگوڑے عدی دی عزت

ساڈے سرکار ﷺ نے سن ۹ ہجری وچ حضرت علی کرم اللہ وجہہ نوں کجھ بندے دے کے بنو طے ول گھلیا' بنو طے "فلس" ناں دے بُت نوں پُوجدے سن حضور پاک ﷺ نے ایہ بت توڑن واسطے مہم بھیجی سی۔ بنو طے دا حاکم عدی سی' جیہڑا مشہور سخی حاتم طائی دا پُتر سی۔ ایہ عیسائی سن' پر ایہ لوکی بُتاں دے چکراں وچ وی پھسے ہوئے سن۔ عدی بن حاتم نوں پتا لگا پئی مسلماناں دا لشکر آ رہیا اے۔ اوہنے لوٹھ تے سامان پہلوں ای تیار کیتا ہویا سی۔ اوہ بال بچے لے کے نس اُٹھیا۔ تے شام دیاں عیسائیاں کول جا اپڑیا۔

اوہدی بھین سفانہ پچھے رہ گئی تے جیہڑے لوکی قیدی ہوئے' اوہناں وچ سفانہ وی سی۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ غنیمت دا مال تے قیدی لے کے حضور ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہو گئے۔ بنو طے دے قیدی رسول اللہ ﷺ دی خدمت وچ پیش کیتے گئے تے سفانہ نے اگے ودھ کے گذارش کیتی کہ میرا ابا قبیلے دا سردار سی' لوکاں دیاں حاجتاں پُوریاں کردا سی۔ مظلوماں دی مدد تے لک بنھی رکھدا سی تے یتیماں' بھکیاں' ننگیاں دی مدد کردا سی۔ مینوں آزاد کر دیو تے بڑی مہربانی۔

حضور پاک ﷺ نے فرمایا: ایہدے پیو وچ جیہڑیاں صفتاں سن، اوہ تے مسلماناں والیاں نیں۔ اوہ جیوندا ہُندا تے اسیں اوہدے نال چنگا سلوک کردے۔ آپ ﷺ نے صحابہؓ نوں حکم دتا، ایس عورت نوں چھڈ دیو، ایہ چنگے پیو دی دھی اے۔ سفانہ کہن لگی: میں جس پیو دی اولاد آں، اوہ قوم نوں مصیبت وچ چھڈ کے ارام دی نیندر نئیں سی سوندا۔ کرم فرماؤ تے میرے نال دیاں نوں وی چھڈ دیو۔ سرکار ﷺ نے اوہنوں پچھیا "تیرا سرپرست کون ایں؟ کہن لگی عدی بن حاتم۔ میں اوہدی بھین آں۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا۔ اوہ جیہڑا اللہ رسولؐ کولوں نس گیا اے۔ آپ ﷺ نے سفانہ نوں رہا کر دتا۔ سفانہ نوں پتا سی، عدی بھج کے کتھے گیا ہوئے گا۔ اوہ سدھی شام اپڑی۔ عدی نے پچھان لئی تے سفانہ نے اوہنوں بہت شرمندیاں کیتا پئی توں اپنے بال بچے تے بچا لیائیوں، بھین نوں تے قوم نوں چھڈ آئیوں۔ عدی بڑا نادم ہویا۔ فیر حضور پاک ﷺ بارے پُچھن لگا۔ سفانہ نے کہیا: فوراً اوہناں نوں مل، جے اوہ نبی نیں تاں وی تے جے چھڑے بادشاہ نیں، تاں وی تیری بہتری ایہدے وچ ای اے جے توں اوہناں دی بارگاہے حاضری دے۔ عدی مدینے اپڑیا تے لوکاں اوہنوں پچھان لیا۔ اوہ سِدھا مسجد نبوی ﷺ وچ اپڑیا۔ حضور پاک ﷺ نے اوہدا ناں پُچھیا تے اوہدا ہتھ اپنے ہتھ مبارک وچ لے لیا۔ فیر گھر اپڑ کے اوہنوں چنگی جگہ تے بٹھایا تے خود سرکار ﷺ زمین تے بہہ گئے۔ عدی نے کجھ سوال پچھے تے اسلام نوں من کے حضور ﷺ دی رحمت دا سزاوار بن گیا۔

گالہاں کڈھن والی لئی دُعاواں

دوس قبیلے دے حضرت طفیل بن عمروؓ مکے پاک وچ ای مسلمان ہو گئے

سن۔ اسلام قبول کرن توں بعد اوہناں یمن اپڑ کے بڑے زور شور نال تبلیغ کیتی تے ہولی ہولی بڑے بندیاں نوں، بڑیاں قبیلیاں نوں اسلام دے سائے تھلے لیاندا۔ جس ویلے حضور پاک ﷺ خیبر اپڑے ہوئے سن، جیہڑے لوکی اسلام لیاون اوتھے حاضر ہوئے، ابنِ سعد لکھدے نیں، اوہناں وچ حضرت ابوہریرہؓ وی سن۔

ناں تے ایہناں دا عُمیر بن عامر سی، پر ابوہریرہ دی کنیت نال اینج مشہور ہوئے نیں کہ ناں کسے نوں یاد ای نہیں۔ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نوں اسلام دی دولت لبھی تے ایہناں دی پہلی تمنا ایہ سی کہ ایہناں دی بُڈھی ماں وی ایس دولت نوں حاصل کر لئے۔ ماں صاحبہ نیڑے ناں آون۔ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ لگے رہے پر اوہ نہ منن۔ اک دن ایہناں فیر اپنی عادت موجب اسلام دی خوبیاں تے حضور پاک ﷺ دی تعریف بیان کیتی تے ماں نے سرکار ﷺ دی شان وچ گستاخی دی گلاں کر دتیاں۔ بڑے روئے۔ روندیاں روندیاں سرکار ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے۔ ساری گل دسّی تے گزارش کیتی جے اوس بُڈھی واسطے دعا فرماؤ۔

حضور پاک ﷺ رحمت ای رحمت سن، ایس گل دا کجھ بُرا نہ منایا پئی آپ ﷺ نوں بُرا بھلا کہیا گیا اے، گالہاں کڈھیاں گئیاں نیں، سگوں ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دی ماں لئی دعا فرمائی۔ مسلم شریف وچ اے کہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ گھر اپڑے تے ماں نہا دھو کے تیار ہو رہی سی۔ پُتر دا سامنا ہویا تے کلمہ پڑھ لیا۔ ایہ پہلی واری وی روندے ای گھروں ٹُرے سن، دوجی واری وی روندے ای نکلے۔ پہلی واری دُکھ نال اتھرو ڈگا رہے سن، ہن خوشی نال روندے آپ سرکار

ﷺ دے حضور حاضر ہوئے تے عرض کیتی یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم) !اللہ پاک نے تہاڈی دعا قبول فرمائی تے میری ماں نوں ہدایت عطا کردِتّی اے۔

عقل والا تے عزّت والا کافر

سہیل بن عمرو اسلام دیاں وڈیاں دشمناں وچوں سی۔ اوہدے پُتّر حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ ایمان لے آئے تے سہیل نے اوہناں تے بڑے ظلم کیتے۔ حضرت عبداللہؓ ہجرت کر کے حبش چلے گئے پر جس ویلے واپس مکّے آئے تے سہیل نے ایہناں نوں قید کرلیا تے بڑیاں سختیاں کیتیاں۔ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ تنگ آ گئے تے جان بچاوٗن خاطر پیو نوں کہن لگے۔ چلو میں مسلمان نہیں رہندا، تہاڈے نالٗ بتاں نوں پُوجن لگ پینداں۔ ایس طرح ایہناں اپنی جان بچائی۔ بدر دا موقع آیا تے پیو ایہناں نوں وی نال لے آیا، تاں جے مسلماناں دے خلاف لڑن۔ ایہ ڈھڈوں تے مسلمان ای سن۔ جنگ دے میدان وچ اپڑ کے اپنا اندر کھول کے وکھا دِتیو نے، تے مسلماناں ولوں لڑن لگ پئے۔ **طبقات** وچ **ابنِ سعد** کہندے نیں، حضرت عبداللہ بن سہیل بڑی بہادری نال کافراں دے مقابلے تے لڑے تے فیر ساریاں معرکیاں وچ شامل رہے۔ مکّہ فتح ہویا تے حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ سرکار ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے تے ابّے واسطے امان منگی۔ حضور پاک ﷺ نے سہیل نوں امان دین دا اعلان فرماوٗندیاں ارشاد فرمایا: کوئی بندہ سہیل بن عمرو نوں ہیناں نہ جانے، سونہہ رب دی اوہ بڑا عقل والا تے بڑا عزت دار بندہ اے۔ ایہو جیہا بندہ اسلام دی اچھائیاں توں دور نہیں رہ سکدا۔ نالے ہن تے اوہنوں سمجھ آ گئی ہونی ایں پئی کفر وچ تے

چنگیائی ہے ای کوئی نہیں۔ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نے سہیل کول آ کے حضور پاک ﷺ دے فرمان تے امان دے اعلان بارے دَسیا تے سہیل خوش ہو گئے۔ پُتر بارے کہن لگے۔ "ایہ نِکیاں ہُندیاں توں ای نیک پاک تے چنگا سی"۔

"دشمن میرے کول اَوندا تے میں اوہدی عزت کردا"

ولید بن مغیرہ اسلام اتے اسلام دے پیغمبر دا سخت مخالف سی۔ ایہو ای بندہ اے جہدے بارے مشہور اے کہ ایہنے حضور پاک ﷺ نوں "مجنون" کہیا سی تے اللہ کریم نے اوہدے جواب چہ "سورة نٓ" نازل فرمائی۔ **عقد الفرید** وچ اے کہ جاہلیت دے زمانے توں فوج دی سپہ سالاری تے فوجی کیمپاں دا انتظام ایس گھرانے دی ذمے واری رہی اے۔ حضور پاک ﷺ نے نبوت دا اعلان کیتا تے اوس ویلے تیکر خالد بن ولید ایس عہدے تے سن۔ **صلح حدیبیہ** دے موقعے تے قریش دا جیہڑا دستہ مسلماناں دی نقل و حرکت داپتا لاوٗن واسطے آیا سی، **بخاری شریف** (کتاب المغازی) وچ اے کہ اوہدے سردار وی خالد ای سن۔

اُحُد دی جنگ وچ مسلماناں دے خلاف بڑی بہادری نال لڑے تے ہَرن توں مگروں جنگ دا پانسہ پلٹن دا کم وی خالد نے ای کیتا سی۔ جس ویلے حضور پاک ﷺ دا فرمان ٹبّے دے تیر اندازاں نوں بھُل گیا تے اوہ غنیمت دا مال لٹن واسطے ٹبیوں تھلّے اُترے، خالد بن ولید نے پچھوں حملہ کر دتا۔ جہدے نتیجے وچ مسلماناں وچ بھاجڑ پے گئی۔ **مُسند احمد بن حنبل** دی روایت مُوجب سن ۶ توں ۸ ہجری تیکر دا زمانہ سی، عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ حبش وچوں اسلام دی روشنی توں نور و نور ہو کے مُڑے تے خالد بن ولید مکّوں چل پئے۔ راہ وچ

ملاقات ہوئی۔ اک دُوجے کولوں پچھیاں، پتا لگیا کہ دونویں حضور پاک ﷺ دی نبوت تے ایمان لیاؤن ٹُرے نے۔ ابنِ اثیر کہندے نیں عمرۃُ القضا ویلے حضور پاک ﷺ نے ولید بن ولید کولوں پچھیا، خالد کتھے اے؟ اوہ کدھرے ایدھر اودھر ہو گئے سن۔ حضور ﷺ نے فرمایا۔ خالد میرے کول اوندا تے میں اوہدی عزت کردا۔ بعد وچ ولید رضی اللہ عنہ نے اپنے بھائی نوں خط لکھ کے ایہہ گل دسّی تے اوہ ایمان لیاؤن واسطے ٹُرے، بارگاہے حاضری ہوئی تے سرکار ﷺ نے دوہاں وچوں کسے نوں ایہہ نہیں پُچھیا کہ بھلیو لوکو! اسلام واسطے، نالے مسلماناں لئی اج تیکر مصیبت کیوں بنے رہے سَو۔ ناں ناں۔ اسلام دے دونویں سرکڈھویں دشمن حضور پاک ﷺ دی خدمت حاضر ہوئے تے آپ ﷺ نے اوہناں دا اسلام قبول فرمالیا۔ دوہاں نوں سینے نال لالیا۔ سرکار ﷺ نے حضرت خالد رضی اللہ عنہ نوں "سیف اللہ (اللہ دی تلوار) دا خطاب وی عطا فرمایا۔

کافر لٹیریاں دا پچھا نہیں کرن دِتا

حضرت سلمہ بن اکوعَ رضی اللہ عنہ نکے جہے سَن پر چھوہلے بڑے سن، بھج کے اوہناں توں اگے کوئی نہیں سی لنگھ سکدا۔ تیراندازی وچ وی بڑے طاق سن۔ غابہ نال دی اک رَکھ وچ ساڈے سرکار ﷺ دے کافی سارے اونٹھ سن۔ حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ اودھر جارہے سن جے اوہناں ویکھیا کہ کجھ لٹیرے ایہہ اونٹھ لے کے جارہے نیں۔ سلمہ رضی اللہ عنہ نے نالے تے اوہناں دا پچھا کیتا، نالے اوہناں نوں تیر مارے، نالے بھج کے کسے پہاڑی تے چڑھ جاندے سن تے مدینے پاک والیاں نوں اوازاں دیندے سن پئی ایہہ لٹیرے اونٹھ ہِکی لئی جاندے

جے۔ بھج کے آوَ۔ کجھ صحابی رضی اللہ عنہم گھوڑیاں تے چڑھ کے سلمہ رضی اللہ عنہ کول اپڑے تے اوہناں ویکھیا جے سلمہ رضی اللہ عنہ نے تیر مار مار کے لُٹیریاں نوں نسا چھڈیا اے۔ لٹیرے بھجدیاں نسدیاں اپنیاں ۳۰ چادراں تے اپنے کُو نیزے سُٹ گئے سن۔ ایہہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم اُونٹھ لے کے واپس آ رہے سن کہ راہ وچ حضور پاک ﷺ نال ملاقات ہو گئی۔ حضرت سلمہ بن اکوع رضی اللہ عنہ نے عرض کیتی۔ یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیکَ وسلم!) مینوں کجھ بندے دیو، اسیں لٹیرے کافراں دا پچھا کر کے اوہناں نوں پھڑ لیاؤندے آں۔ بخاری شریف وچ اے، حضور پاک ﷺ نے فرمایا۔ "اکوع دیا پُتر! جس ویلے دشمن قابو وچ آجائے اوہنوں معاف کر دیا کر"۔

زہر کھواون والی نُوں کجھ نہیں کہیا

حدیث وچ اوندا اے اک یہودی عورت نے بکری دے گوشت وچ زہر ملا کے حضور پاک ﷺ نوں کھوایا۔ اوہدا ناں زینب بنتِ حارث بن سلام سی۔ آپ سرکار ﷺ دے نال حضرت بشیر بن براء بن معرور رضی اللہ عنہ وی سن۔ حضور پاک ﷺ نے گوشت چبایا پر لنگھایا نہیں۔ حضرت بشیر رضی اللہ عنہ نے کھا لیا۔ حضور پاک ﷺ نے اپنے پاک منہ چوں گوشت باہر کڈھیا تے فرمایا ایہہ ہڈی مینوں پئی دسدی اے جے ایہدے وچ زہر اے۔ اوس یہودی عورت نوں بُلا کے پُچھیا کہ توں ایہہ حرکت کیوں کیتی اے؟ کہن لگی میں کہیا جے تسیں نبی نہیں تے ساڈی جان چھُٹ جائے گی، تے جے تسیں نبی او تے تہانوں نقصان ہو ای نہیں سکدا۔ بخاری، مسلم، قاضی اسماعیل تے ابنِ ہشام کہندے

نیں، حضور پاک ﷺ نے اوس یہودی عورت نوں معاف فرما دِتّا۔

کافراں نوں بے رحمی نال مارنا منع

اسلام دے بڑے وڈّے سپہ سالار حضرت خالد بن ولیدؓ دے پُتّر عبدالرحمان اگے چار کافر پیش کیتے گئے جنھاں نے مسلماناں نوں شہید کیتا سی۔ اوہناں دا جرم ایڈا وڈا سی جے اوہناں نوں قتل کرن دا حکم دتا گیا۔ حضرت عبدالرحمان نے کہیا، ایہناں چوآں نوں بنھ کے رکھو، تے تاک کے اینے کُو تیر مارو جے ایہ مرجان۔ ایس حکم دی تعمیل کر دتی گئی۔

حضور پاک ﷺ دے پیارے صحابی حضرت ابواَیُّوب انصاریؓ نوں پتا چلیا تے اوہ حضرت عبدالرحمان کول گئے۔ فرماون لگے، حضور پاک ﷺ نے دشمناں نوں وی اِنج مارن دی مناہی کیتی اے۔ حضرت ابوایوبؓ نے فرمایا۔ رب دی سَونہہ جہدے ہتھ میری جان اے، ایہ تے بندے سن۔ کُکڑی وی ہندی تے ایس بے رحمی نال اوہنوں مارنا دی مینوں برداشت نہ ہُندا۔

سنن ابو داؤد وچ اے، حضرت عبدالرحمان نوں اپنی غلطی تے بڑی شرمندگی ہوئی تے اوہناں کفّارے لئی چار غلام خریدے تے آزاد کردِتّے۔

کافراں نے مسلماناں نوں شہید کرن توں بعد اوہناں دے نک، کَن تے دوجے انج کٹّے سن۔ اُحد دی جنگ توں مگروں کئی شہید صحابہ کرام (رضی اللہ عنہم) نال ایہ سلوک کیتا گیا۔ ساڈے آقا حضور ﷺ دے پیارے چاچے سیّدنا امیر حمزہ رضی اللہ عنہ دی لاش دی وی ایسے طرح بے حُرمتی کیتی گئی سی۔ پر **سنن ابو داؤد** وچ اے، حضور پاک ﷺ نے سختی نال مسلماناں نوں ایہو جیہے

وحشیانہ کمّاں توں منع فرمایا۔

جتھے ایس حکم توں ایہ ظاہر ہندا اے کہ حضور پاک ﷺ لوکاں نوں انسانیت دی قدر سکھاؤندے سن، جانداراں اتے ظلم نوں بُرا سمجھدے سن، اوتھے ایہ وی پتا لگدا اے کہ دشمناں دیاں ایہو جیہیاں حرکتاں دے جواب وچ وی ایس طرح دا کوئی ظلم مسلماناں ولّوں برداشت نہیں سن فرماوندے۔

بدلہ لین دی بجائے معاف کرن دا حکم فرمایا

نسائی شریف وچ اے۔ حضرت عبدالرحمان بن عوف، حضرت سعد بن ابی وقاص، حضرت مقداد بن اسود تے کُجھ ہور صحابی (رضی اللہ عنہم) اپنے سرکار ﷺ دی بارگاہے حاضر آئے تے عرض کیتی: یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیکَ وسلم)! اسیں مشرک ساں، اسلام دے سائے تھلّے نہیں ساں اپڑے، تے ساڈی بڑی ٹَور سی، کوئی ساڈے ول اکھ چک کے نہیں سی ویکھ سکدا۔ ہُن اساں حق سچ نوں من لیا اے، اللہ دے سچے دین تے سچے پیغمبر (ﷺ) تے ایمان لے آئے آں، اللہ نوں اک مَنن لگے آں، تے مصیبتاں ای ساڈا پِنڈ نہیں چھڈدیاں۔ کافر سانوں تنگ کردے نیں۔ سانوں ہینیاں سمجھیا جا رہیا اے، ساڈی توہین کیتی جاندی اے۔ اجازت دیو تے اسیں مخالف کافراں نال نبڑ لیے۔ اوہناں نوں اوہناں دیاں حرکتاں دا سواد چکھا دیئے۔

میرے سرکار ﷺ نے ایہ سن کے فرمایا۔ "مینوں ایہو ای حکم اے پئی زیادتیاں نوں معاف کردیاں۔ ایس واسطے تسیں وی صبر توں کم لوو، کسے تے ہتھ نہ چکو۔ کوئی زیادتی کرے تے اوہنوں معاف کر دیو"۔

بدتمیزی کرن والے نوں سینے نال لالیا

مدینے دے مشہور قبیلے اوس تے خزرج یہود دے بھڑکان پاروں آپو وچ لڑ دے جھگڑدے رہندے سن۔ اوس وچوں **جوامعُ السّیرۃ** موجب بنی عبدالاشہل دا سردار ابوالحیسر انس بن رافع اپنے قبیلے دے سو بندے لے کے مکّے آیا' تاں جے خزرج دے مقابلے لئی قریش دی مدد لئے۔ جیہڑے جوان اوہدے نال سن' اوہناں وچ ایاس بن معاذ وی سن۔

حضور پاک ﷺ نوں پتا لگا تے آپ سرکار ﷺ اوہناں کول تشریف لے گئے۔ کول بہہ کے سرکار ﷺ نے اوہناں نوں فرمایا۔ جس کم لئی تسیں آئے او' میں تہانوں اوس توں چنگی اک گل کیوں نہ دسّاں۔ اوہناں پچھیا تے حضور ﷺ نے فرمایا' میں رب دا بھیجیا ہویا آیاں پئی لوکی اپنے رب سچے دی پوجا کرن تے خدا دے نال کسے نوں شریک نہ بناوَن۔ آپ ﷺ نے اوہناں نوں قرآن پڑھ کے سنایا۔

ایاس بن معاذؓ کہن لگے۔ "یارو! رب دی سَونہہ' ایہ گل اوس گل توں چنگی اے' جہدے کارن اسیں آئے آں"۔ ابوالحیسر نوں بڑا وٹ چڑھیا۔ اوہنے گیٹیاں چک کے ایاس دے منہ تے ماریاں' تے حضور پاک ﷺ نوں کہن لگا۔ اسیں ہور کم واسطے آئے آں' سانوں ہوریں گلّیں نہ لاؤ۔ **ابنِ ہشام' شبلی نعمانی' ابراہیم سیالکوٹی** تے **صفی الرحمان مبارکپوری** نے اپنیاں کتاباں وچ ایہ واقعہ بیان کیتا اے۔ محمود بن لبید کہندے نیں' ایاس بن معاذؓ مسلمان ہو گئے سن۔ ابنِ اثیر نے **اُسد الغابہ** وچ الحیسر انس بن رافع بن امراء

القیس بن زید بن عبدالاشہل نوں وی صحابہؓ وچ شمار کیتا اے۔

ایہ سچ اے تے فیر مطلب ایہ ہویا پئی جس بندے نے حضور پاک ﷺ دے سامنے بدتمیزی کردیاں ہویاں ایاس بن معاذؓ دے مُنہ تے گیٹیاں ماریاں سن' حضور پاک ﷺ نے اوہدا اسلام وی قبول فرمالیا' اوہنوں وی اپنی امت وچ اون دتا' اوہنوں وی صحابی دا مرتبہ بخش دتّا۔

منافقاں دے قتل دی مناعی

صحیحین وچ اے' غزوہ حُنین توں بعد آقا حضور ﷺ نے مالِ غنیمت وچوں ساریاں توں ودھ بعضیاں نو مسلماں نوں' تے کئی غیر مسلماں نوں عطا فرمایا' جنھاں مسلمان لشکر دی مدد کیتی سی۔ ایس تے بنو تمیم دا اک منافق ذُوالخُوَیصرہ کہن لگا' ایس تقسیم وچ نہ تے خدا نوں خوش کیتا گیا اے' تے نال انصاف نوں سامنے رکھیا گیا اے۔ ایہ سُن کے ساڈے سرکار ﷺ نے فرمایا' جے میں وی انصاف نہیں کردا' تے فیر انصاف تے عدل ہور کون کر سکدا اے۔ حضرت عمر فاروقؓ اوس منافق دی گل سُن کے طیش وچ آ گئے۔ تلوار نیام وچوں کڈھ کے لگے اوہدی دھون لاہون' پر حضور پاک ﷺ نے منع فرما دتا۔ فرمایا۔ اللہ دے پیغمبر حضرت مُوسیٰ (علیہ السّلام) نال تے ایس توں ودھ بدسلوکی کیتی گئی سی' تے اوہناں صبر کیتا سی۔

بخاری شریف وچ اے' اللہ پاک دے سچّے تے سوہنے نبی ﷺ کول کجھ سونا آیا۔ آپ سرکار ﷺ نے اوہ سارا نجد دیاں نو مسلماں نوں عطا فرما دتا۔ کجھ صحابہؓ نے عرض کیتی۔ یا رسول اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! تسیں کجھ لوکاں

نوں بُھل تے نہیں گئے۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا' تو مسلماں دا دل جتنا زیادہ ضروری سی۔ صحابہؓ ایہ سن کے خوش ہو گئے۔

پر اک منافق بولیا: انصاف ہونا چاہی دا سی۔ اللہ توں ڈرنا چاہی دا اے۔ حضور ﷺ نے فرمایا: میرے توں ودھ نہ کوئی انصاف کر سکیا اے' نہ کر سکے گا۔ جے میں اللہ دا نافرمان آں' تے اوہدی اطاعت تے فرمانبرداری دی توفیق کِنھوں ہو سکدی اے۔

حضرت خالد بن ولیدؓ اوتھے حاضر سن۔ غصّے وچ بے اختیار ہو گئے۔ عرض کرن لگے۔ یا رسول اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! جیہڑا بندہ تہاڈے حکم تے سر نہ جھکائے تے اعتراض کرے' اوہ تے ایس قابل اے جے اوہدی دھون لاہ دتّی جائے۔ مینوں اجازت عطا فرماؤ' ایہ نیکی دا کم میں کراں۔ حضور پاک ﷺ نے حضرت خالدؓ نوں منع فرما دتا۔

منافقاں دے سردار نوں کُجھ نہیں کہن دِتّا

عبداللہ بن اُبَی منافقاں دا سردار سی۔ مدینے دی ہجرت توں پہلوں یثرب والے ایسے نوں اپنا لیڈر چُن رہے سن۔ ایہدی تاجپوشی ہون ای والی سی کہ حضور پاک ﷺ اپنے صحابہؓ نال مدینے پاک وچ تشریف لے آئے۔ تے عبداللہ بن اُبَی دی سرداری تے تاجپوشی وچ ای رہ گئی۔ اوہنوں ہمیشہ ایہ رڑک رہی پئی حضور پاک ﷺ نال اوندے تے میں یثرب والیاں دا سردار ہُندا۔

مدینے وچ اسلام دا غلغلہ ہویا تے ایہدے لئی وی کوئی راہ نہ رہ گئی پئی ایہ اسلام توں دور رہوے۔ پر ایہنے کدی اسلام نوں دلوں بجانوں نہ منیا۔ اتے

ساری حیاتی مسلماناں وچ رہ کے' حضور پاک ﷺ دا دیدار کر کے' چنگیاں چنگیاں گلّاں سن کے' حضور پاک ﷺ دی سچائی دے کئی مشاہدے کر کے وی ایہ بدبخت منافق ای رہیا۔ اُتّوں کُجھ تے وِچوں کُجھ۔

بنو مصطلق دے غزوے وچ منافقاں دا ٹولہ وی مسلماناں دے نال ای سی۔ کرنی خدا دی ایہ ہوئی پئی منافقاں نال اوہناں دے سردار عبداللہ بن اُبَی نے ایہ گل کیتی کہ مہاجراں نوں ساڈی وجہ توں طاقت مل گئی اے۔ اسیں مدینے چل کے ایہناں دی مدد امداد بند کر دیاں گے' تے ایہناں نوں تنگ کر کے مدینیوں کڈھ دیاں گے۔۔۔۔۔۔' اوس ویلے حضرت زید بن ارقمؓ نے ایہ گل سُن لئی۔ اوہناں آپنے چاچے نوں دَسّی۔ اوہ حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے ساری گل عرض کر دِتّی۔

حضور پاک ﷺ نے حضرت زیدؓ نوں بلا کے ساری گل سُنی۔ عبداللہ بن اُبَی تے اوہدیاں ساتھیاں کولوں پچھیا گیا تے اوہ مُنکَر ہو گئے۔ سونہاں کھان لگ پئے پئی زیدؓ نے جھوٹی تہمت لائی اے۔ ایہ سُن کے کئی صحابیؓ وی کہن لگ پئے کہ ہو سکدا اے' زیدؓ نوں سنن سمجھن وچ غلطی لگ گئی ہووے۔

اللہ پاک نوں حضرت زیدؓ دی توہین گوارا نہ ہوئی تے اوہنے سورۃ "منافقون" دیاں اوہ آیتاں نازل فرما دتیاں جنھاں وچ زیدؓ دی سچائی دا بیان اے تے منافقاں دے جھوٹ دا پول کھولیا گیا اے۔

مدارج النبوت وچ اے' حضرت عمر فاروقؓ نے اجازت منگی' عرض کیتی: یا رسول اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! میں ایس منافق نوں گمروں ای لاہ دیناں۔ حضور پاک ﷺ نے عبداللہ بن ابی جیہے بندے نوں وی قتل کرن دی

اجازت نہ دتی۔

اسد الغابہ فی معرفت الصحابہؓ وچ ابن اثیر لکھدے نیں "عبداللہ بن اُبَی دے اک پُتر دا ناں عبداللہؓ ای سی۔ اوہ مسلمان سن تے بدر دی جنگ وچ شریک ہو کے کافراں نال لڑے دی۔ غزوہ اُحد وچ اوہناں دے دو دند شہید ہوئے سن تے حضور پاک ﷺ نے اوہناں نوں فرمایا سی' توں سونے دے دند بنوا کے لالے۔

جس ویلے اللہ پاک نے منافقاں دے جھوٹ دا پردہ پاڑیا' ایہ عبداللہؓ وی حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہو کے عرض کرن لگے: یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیکَ وسلم)! میں اپنے قبیلے بنو خزرج وچوں ساریاں توں ودھ ماں پیو دا اطاعت گزار مشہور آں' پر ہُن میرے پیو نے جو حرکت کیتی اے' اوہ برداشت توں باہر اے۔ مینوں اجازت فرماؤ' میں اوہ وڈھ چھڈاں۔

حضور پاک ﷺ نے فرمایا: تیرا دل ایہ کردا اے' پر میں رانج نہیں ہون دیاں گا۔

غزوہ بنو مصطلق (غزوہ مریسیع) توں واپسی ہوئی تے ایہ حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ اپنے پیو دا گھوڑا ڈک کھلوتے۔ کہن لگے جے حضور پاک ﷺ نے اجازت دتی تے تینوں مدینے پاک وچ وڑن دیاں گا' نہیں تے توں اس پاک شہر وچ نہیں وڑ سکیں گا۔ عبداللہ بن اُبَی ایہ سُن کے اپنے آپ نوں گالھاں کڈھن لگ پیا تے سرکار ﷺ دی تعریف کرن ڈیہہ پیا۔ حضور ﷺ نے حضرت عبداللہؓ نوں روکیا تے فرمایا' تیرا پیو جو کجھ وی کرے' اساں ایہدے نال سلوک چنگا ای کرنا ایں۔

شیخ عبدالحق محدث دہلویؒ لکھدے نیں' ایہو ای گل اک ہور انصاری' حضرت اُسید بن حُضَیر رضی اللہ عنہ نے وی کیتی سی' پر آقا حضور ﷺ نے عبداللہ بن اُبَی نوں مدینے اون توں نہیں سی روکن دتا۔

منافق دشمناں لئی دعاواں

جنھاں بدبختاں نے حضور پاک ﷺ تے آپ سرکار ﷺ دیاں منن والیاں نوں ظلم تشدد دا نشانہ بنایا' اوہناں نوں اذیتاں دِتیاں' پریشان کیتا' حضور پاک ﷺ نے اوہناں لئی وی دعاواں ای فرمائیاں۔

کافر تے اسلام دے کُھلم کُھلے دشمن سن۔ اوہناں نے ہر موقعے تے مسلماناں لئی مصیبتاں دے پہاڑ کھڑے کیتی رکھے۔ اوہناں نال وی اللہ پاک دے محبوب ﷺ نے شفقت تے مہربانی دا سلوک ای کیتا۔ تے جیہڑے ظالم اُتوں مسلمان بن کے وچوں کافر ای رہے' اوہناں منافقاں بارے وی اللہ پاک دے سوہنے حبیب ﷺ نے خیر خواہی ای چاہی' اوہناں لئی وی دعاواں ای فرمائیاں۔

اللہ پاک نے ایہ آیت نازل فرمائی۔ **اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ** (تسیں چاہو تے ایہناں لئی استغفار کرو' چاہو تے ناں کرو) تے حضور پاک ﷺ فرماوندے سن پئی مینوں اللہ پاک نے اختیار دِتّا اے' میں ایہناں لئی مغفرت منگاں' بھاویں نہ منگاں۔ تے میں ایس اختیار پاروں ایہناں لئی اللہ کولوں بخشش چاہوناں۔

فیر ربّ سچے نے ایہ ارشاد فرما دتا۔ **اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ** (تسیں ایہناں لئی ستّر

واری وی استغفار فرماؤ' تے رب نے ایہناں نوں نہیں جے بخشناں)

بخاری تے مسلم وچ اے۔ ایس آیت دے نازل ہون توں مگروں حضور پاک ﷺ نے فرمایا' ہُن میں ایہناں لئی ستّرواری توں ودھ استغفار کراں گا' خورے اللہ کریم ایہناں نوں بخش ای دئے۔

صحیحین وچ اے' رئیس المنافقین عبداللہ بن اُبَی مَریا تے اوہدے بیٹے حضرت عبداللہؓ (جیہڑے بدری صحابی سن) نے پیو واسطے حضور ﷺ دا کُرتا منگ لیا۔ آپ ﷺ نے عطا فرما دتا۔ صحابی عبداللہؓ نے عرض کیتی' میرے پیو دا جنازہ وی پڑھ دیو۔ حضور ﷺ نے جنازہ وی پڑھا دتا۔

آپ ﷺ جنازہ پڑھالیا تے اللہ پاک دا کلام نازل ہو گیا۔ "جے منافقاں وچوں کوئی مر جائے تے تسیں نہ جنازہ پڑھانا' نہ اوہدی قبر کول کھلونا۔ کیوں جے ایہناں اللہ تے اوہدے رسول (ﷺ) نال کفر کیتا اے' تے ایہ کفر تے ای مرے نیں"۔

ایس حکم توں مگروں حضور ﷺ نے کسے منافق دا جنازہ نہیں پڑھایا۔

بدتمیزی دے جواب وچ مہربانیاں

حضور پاک ﷺ عُمرے واسطے مکّہ شریف آئے تے دل کیتو نے جے کعبے دراندر جا کے اللہ اللہ کراں۔ کعبے دی چابی عثمان بن طلحہ کول ہُندی سی۔ آپ ﷺ نے اوہدے کولوں چابی منگی تاں جے بوہا کھولن۔ اوہ کافر سی۔ اوہنے چابی نہ دتّی۔ سرکار ﷺ نے فرمایا۔ "اوہ دن وی اونا ایں کہ چابی میرے کول ہووے گی' تے میں جنہوں چاہواں گا' دیاں گا"۔ عثمان نے بدتمیزی کیتی۔ کہن

لگا' ایہ تے تاں ای ہو سکدا اے جے قریش دے سارے لوکی مرجان۔ حضور ﷺ نے فرمایا۔ نہیں! اوس دن تے قریش نوں بڑی عزّت ملنی ایں۔

السّیرتُ الحلبیہ وچ اے۔ حضرت مُصعب بن عُمیرؓ مسلمان ہوئے تے ایسے عثمان بن طلحہ نے اک دن اوہناں نوں نماز پڑھدیاں ویکھ لیا۔ بھجیا گیا' مصعبؓ دی کافرہ ماں تے اوہناں دے قبیلے دے دُوجیاں بندیاں نوں جا دسیو سُو۔ عثمان بن طلحہ دی شکایت اتے' اوہناں حضرت مصعبؓ نوں قید کر لیا' تے بڑا چِر قید رکھیا۔ ایس مخبری دا سہرا وی عثمان بن طلحہ دے سر ای سی۔

پر' جس ویلے مکّہ فتح ہویا۔ آپ حضور ﷺ نے عُثمان نوں بلا کے چابی منگی۔ ہُن اوہنے بڑے احترام نال چابی پیش کر دتی۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا۔ قیامت تیکر ایہ چابی تیرے ای خاندان وچ رہوے گی۔ تے اوہ ظالم ہووے گا جیہڑا تیرے یا تیرے خاندان کولوں ایہ چابی کھوہوے۔

عثمان بن طلحہ حیران ہو گیا۔ اوہنوں اپنا سلوک یاد ای سی' جد عُمرۃ القضا ویلے اوہنے آپ ﷺ نوں چابی دین توں انکار کردیاں ہویاں بدتمیزی کیتی سی۔ تے ہن جس ویلے حضور ﷺ دے ہتھ سارے اختیار سن' اوہناں عثمان بن طلحہ دے سارے گناہ' ساریاں خطاواں' سارے جُرم بُھلا کے اوہدے تے کرم دی بارش فرما دتی۔ عثمان بن طلحہ مسلمان ہو گئے۔ رضی اللہ عنہ۔

شعراں وچ بھیڑی زبان استعمال کرن والے نال سلوک

عبداللہ بن زِبعری شاعر سی۔ ایہدی ماں عاتکہ بنت عبداللہ سی۔ ایہ اسلام تے اسلام دا پیغام لیاؤن والے سرکار ﷺ دے بڑا خلاف سی۔ حضور پاک

ﷺ تے آپ دے صحابہ کرامؓ دے خلاف بڑی بھیڑی زبان استعمال کردا سی۔ قریش دی طرفوں جنگاں وچ وی شریک ہندا سی تے مسلماناں دی ہجو کہندا سی۔ قریش دے وڈّے شاعراں وچوں سی۔ ابنِ زبیر کہندے نیں کہ عبداللہ بن زبعری تے ضرار بن خطاب، دونویں قریش دے بڑے مشہور تے اُچّے شاعر سن، پر ضرار دے کلام وچ گھٹیا لفظ بہت گھٹ نیں۔

حضور پاک ﷺ نے مکّہ فتح کیتا تے جبیرہ بن وہب نال عبداللہ بن زبعری وی نجران ول نس گیا۔ حضرت حسّان بن ثابت انصاری رضی اللہ عنہ نے عبداللہ بارے شعر کہیا جہدا معنی ایہ اے "بھلیا! اوس ہستی کولوں دور کیوں نسا ایں، جیہدے بارے دل وچ چنگے خیال نہ رکھن پاروں نجران وچ ذلّت دی زندگی گزار رہیا ایں"۔

ابن زبعری تیکر حضرت حسّانؓ دا ایہ شعر اپڑیا، تے نجران توں ٹُرپیا۔ حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ آ کے اسلام لے آیا۔ اوس ویلے اوہنے جیہڑے شعر کہے، اوہ کتاباں وچ محفوظ نیں۔ میرے سرکار ﷺ نے حضرت ابنِ زبعریؓ نوں یاد وی نہیں کرایا کہ کدی توں اسلام دے خلاف، نالے میرے تے میرے ساتھیاں دے خلاف کیہو جیہے شعر کہندا ہُندا ایں۔

ہجو کرن والے شاعر اُتے بخششاں

سعید بن عاص بن امیہ دے تن پُتر سن۔ عمروؓ، خالد تے ابان۔ عمروؓ تے خالدؓ پہلوں ای اسلام لے آئے۔ ابان حضور رسول اللہ ﷺ اتے مسلماناں دے سخت وَیری سن۔ بھراواں دے مسلمان ہون تے ایہناں جیہڑے شعر کہے،

اوہناں دا ترجمہ ایہ اے "جے میرا باپ جیوندا ہُندا تے عمروؓ تے خالد دی جھوٹی جیبھ ویکھدا جہدے راہیں ایہ ساڈے جیہے اک بندے نوں نبی کہندے نیں، نالے بُتاں نوں پُوجن توں روکدے نیں"۔

ایہناں دے اسلام لیاؤن دا واقعہ ایہ اے کہ تجارت لئی شام گئے۔ اوتھے اک راہب نے ایہناں کولوں حضور پاک ﷺ بارے پچھیا۔ ساری گل سُن کے راہب نے کہیا، اوہ تے سچّے نبی نیں۔ اوہناں نوں سارے عرب تے غلبہ ملنا ایں۔ جے توں اوہناں نوں ملیں تے میرا اسلام عرض کریں۔

ابان بن سعید شام توں مُڑے تے ایدھروں اودھروں حضور پاک ﷺ بارے ہور گلّاں پچھیاں۔ ایس عرصے وچ سرکار ﷺ حدیبیہ تشریف لے گئے۔ اوتھوں واپسی ہوئی تے ابان بن سعید آپ سرکار ﷺ دے نال ای مدینہ پاک آ گئے۔ اوتھے آ کے اسلام لے آئے، تے فیر اسلام واسطے خدمت انجام دتی۔

حضور پاک ﷺ نے اپنے ایس دشمن نوں جیہڑا مخالفت وی کردا سی، نالے ہجو وی لکھدا رہیا، اپنی رحمتؐ للعالمینی دے صدقے اوسے طرح معاف فرما دِتّا جیویں دُوجیاں ویریاں نوں معاف فرماندے رہے۔ نالے ابانؓ نوں بحرین دا حاکم مقرر فرما دتا۔

جاہلیت دیاں حرکتاں بُھلن دی مت

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دا سارا خاندان شروع وچ ای اسلام دے حلقے وچ داخل ہو گیا سی، پر عبدالرحمان ساریاں توں اڈ رہے۔ اوہ بڑا عرصہ اسلام دے مخالف تے کافراں دے ساتھی رہے۔ ایہ عبدالرحمان حضرت عائشہ

صدیقہ رضی اللہ عنہا دے سکّے بھرا سن۔ دوہاں دی ماں اُمِّ رمان سن۔

بدر دی لڑائی ہوئی تے عبدالرحمان مکے دے کافراں مشرکاں نال سن۔ ایہناں بارے مشہور اے کہ جد بعدوں مسلمان ہو گئے تے اپنا ابّا جی نوں کہن لگے: بدر دی جنگ وچ تسیں میری تلوار دی زد وچ آئے سو، پر میں ابّا سمجھ کے تلوار نہیں سی ماری۔ ایہ سُن کے حضرت ابوبکرؓ فرماون لگے۔ سَونہہ رب دی۔ جے توں میری تلوار تھلے آ جاندوں، تے میں نہیں سی چھڈناں۔ پر، مستدرک حاکم وچ لکھیا اے کہ جس ویلے عبدالرحمان نے کافراں ولّوں سامنے آ کے آواز لائی کہ ہے کوئی مقابلہ کرن والا؟ تے حضرت ابوبکرؓ نوں بڑا وٹ چڑھیا۔ اوہ آپ مقابلے واسطے نکلن لگے، پر حضور پاک ﷺ نے اجازت نہ دِتّی۔

عبدالرحمان اُحُد دی جنگ وچ کافراں ولوں مسلماناں نال لڑے سن۔ حضرت ابوبکرؓ لئی ایہ گل بڑی شرمندگی دی سی۔ ایہدا بعد وچ وی اوہناں نوں بڑا ساڑ رہیا۔ ایسے لئی جس ویلے صلح حُدَیبیہ دے موقعے تے حضرت عبدالرحمان ایمان لے آئے تے مدینے پاک اپڑ کے اپنے والد صاحب نال رہن لگ پئے تے جد موقع بن دا سی، حضرت ابوبکرؓ ایہناں تے غصّہ گرمی جھاڑ لیندے سن۔ پر ساڈے سرکار ﷺ نے حضرت عبدالرحمانؓ دا اسلام وی دوجیاں ساریاں لوکاں وانگر اِنج قبول فرمایا، جے کدی ایہناں دا دل نہیں دُکھایا۔ سگوں آپ سرکار ﷺ حضرت ابوبکرؓ نوں وی سختی کرن توں منع فرمایا۔ جیس پاروں اوہناں وی سختی چھڈ دِتّی۔

جرم معاف نہ ہوئے، اسلام قبول ہو گیا

عبداللہ بن محمد بن عبدالوہاب نے "مختصر سیرۃ الرسول ﷺ" وچ

لکھیا اے کہ حکَم بن ابی العاص حضور پاک ﷺ نوں اذیتاں دیندا سی، پریشان کردا سی۔ ابنِ اسحاق دے مطابق جنھاں نے حضور ﷺ نوں اذیتاں دتیاں، اوہناں وچوں ایس حکم دے علاوہ کسے نے وی اسلام قبول نہیں کیتا۔

حکم بن ابی العاص حضرت عثمان غنیؓ دا پُھپھڑ سی۔ کتاباں وچ لکھیا ہویا اے کہ حضرت عثمانؓ مسلمان ہوئے تے چِر تیکر حکم اوہناں تے ظلم کردا رہیا۔ طبقات ابنِ سعد وچ اے کہ رسیاں نال جکڑ دی چھڈ دا سی۔ اخیر تنگ آ کے چُپ کر رہیا۔

ابنِ حزم ظاہری جوامع السیرۃ وچ لکھدے نیں، حکم حضور پاک ﷺ دی رفتار مبارک دی نقل لاہندا سی۔ ایہدے تے آپ ﷺ نے فرمایا، شالا اِنج ای ہو جائیں۔ اِنج ای ہویا، کَنّاں وچ جھولا آ گیو سُو۔ فیر حیاتی وچ ٹُرن لگیاں جھولدا لُڑھکدا رہیا۔ اک روایت ایہ وی اے کہ ایہ سرکار دے راز جانن لئی بُوہے دیاں جھریاں وچوں ویہندا سی۔ اک واری سرکار ﷺ نے ارادہ فرمایا پئی ایہدی اکھ ای کڈھ دین۔ بیہقی دی روایت اے کہ جس ویلے حکَم سرکار ﷺ دی مجلس وچ بہندا سی، سرکار ﷺ کوئی گل کردے سن، تے ایہ نظر بچا کے مُنہ پھُلا کے، ناساں پھڑکا کے منافقاں نوں اشارے کردا سی۔ آپ ﷺ نے بددعا دِتّی، تے ساری زندگی اینہدا منہ پھڑکدا ای رہیا۔ بلاذری نے انساب الاشراف وچ وی ایہو ای لکھیا اے۔ اصابہ فی تمییز الصحابہؓ اَتے کتاب المجروح اینہوں مخول اڈان والیاں نہیں، تکلیفاں اذیّتاں دین والیاں وچ ذکر کیتا گیا اے۔

فتح مکہ والے دن ایمان لیایا۔ حضور پاک ﷺ نے ایہدا اسلام تے رد نہ فرمایا، پر اینہوں مدینیوں باہر نکل جان دا حکم صادر فرمایا۔ اک روایت ایہ اے

کہ ایہدے نال ای ایہدے پُتر مروان نوں وی طائف ول کڈھ دتا گیا سی۔ دوجی روایت ایہ اے کہ مروان جمیا ای مدینیوں باہر، طائف وچ سی۔ **اُسد الغابہ فی معرفت الصحابہؓ** وچ ابنِ اثیر لکھدے نیں کہ سرکار ﷺ دی عادت مبارک ایہ سی کہ وڈی توں وڈی حرکت تے وی معاف فرما دیندے سن، پر حکم بن ابی العاص دے جُرم اینے وڈے سن کہ ایہ آپ ﷺ دے زمانے وچ وی، حضرت ابوبکر تے حضرت عمر (رضی اللہ عنہما) دے عہد وچ وی مدینیوں باہر ای رہیا۔

کیڈی وڈی گل اے کہ حضور پاک ﷺ اپنی رحمتہ للعالمینی دے نال وی ایہدے جرم معاف نہ فرما سکے، پر ایہدا اسلام قبول فرما لیو نیں۔ اسلام رد نہیں فرمایا۔

سولہ مُجرماں وچوں تیراں دا چھُٹکارا

جس ویلے مکہ فتح ہویا، حضور پاک ﷺ اپنی اونٹھنی تے سوار سن۔ آپ ﷺ دے پچھلے اُسامہ بن زیدؓ سن۔ سرکار ﷺ نے اپنے جانثاراں نوں حکم دتا: زخمیاں نوں نہ ماریا جائے۔ جیہڑا نس پوے، اوہدا پچھا نہ کیتا جائے۔ قیدیاں نوں قتل نہیں کرنا۔ جیہڑا اپنے گھر دا بوہا بھیڑ لئے، اوہنوں وی کوئی پچھ پرتیت نہیں جیہڑا ہتھیار سُٹ دئے، اوہنوں وی خیر اے۔ تے جیہڑا ابو سفیان دے گھر وڑ جائے، اوہنوں وی امان اے۔

اوس دن حضور پاک ﷺ نے **لَا تَثْرِیْبَ عَلَیْکُمُ الْیَوْم** فرما کے ساریاں کافراں تے بے دیناں دی عام معافی دا اعلان فرما دتا۔ صرف سولہ مجرم ایسے سن جیہڑے کسے طرح معافی دے قابل نہیں سن۔ ایس واسطے سرکار ﷺ

نے ایہناں سولہ دا خون مباح فرمایا، اتے حکم دتا کہ جتھے ملن، وڈھ دیو۔ **مُحسنِ اعدا** وچ **فتح الباری** اَتے **ابنِ خلدون** دے حوالے نال ایہناں سولہ بندیاں دے ناں لکھے نیں:

○ ۱۔ حضرت حمزہؓ دا قاتل وحشی
○ ۲۔ ہند جگر خوار (ابوسُفیان دی بیوی)
○ ۳۔ ابو جہل دا پُتر عکرمہ
○ ۴۔ عبداللہ بن ابی سرح
○ ۵۔ حارث بن ہِشام
○ ۶۔ عبداللہ بن زبعری
○ ۷۔ زہیر بن ابواُمیہ (حضرت اُمِ سلمہؓ دا بھائی)
○ ۸۔ صفوان بن امیہ
○ ۹۔ کعب ابنِ زُہیر
○ ۱۰۔ ہبار بن اسود
○ ۱۱۔ سہیل بن عمروؓ بن عبد شمس
○ ۱۲۔ عبدالعزیٰ بن اخطل دی لونڈی قرتنیٰ
○ ۱۳۔ بنو عبدالمطلب دی نوکرانی سارہ
○ ۱۴۔ عبدالعزیٰ بن اخطل
○ ۱۵۔ مقیس بن صبابہ
○ ۱۶۔ حُویرث بن نُقید

ایہناں وچوں پہلیاں دس بندیاں تے تن زنانیاں دی فیر جاں بخشی کر

دتی گئی۔ صرف اخیر لے تن مارے گئے۔ عبدالعزیٰ مسلمان ہو کے مرتد ہو گیا سی۔ فتح الباری وچ اے کہ ایہ کعبے دے غلاف نال چمڑیا ہویا سی کہ ابوبرزہ اسلمیؓ تے سعید بن حریثؓ نے قتل کر دتا۔ مقیس بن صبابہ اک انصاری نوں قتل کر کے مکے نس آیا سی۔ ایہنوں ایہدے چاچے دے پُتر غیلہ بن عبداللہ لیثیؓ نے ماریا۔ تے حویرث نوں حضرت علیؓ نے بلے لایا۔

مطلب ایہ کہ مکے دے ساریاں کافراں دی جاں بخشی ہوئی' تے صرف سولہ بندے قتل دے قابل قرار دتے گئے۔ فیر ایہناں وچوں وی تیرہ نوں معافی مل گئی۔ تے صرف تن مارے گئے۔

بھگوڑے دشمن نوں انعام اکرام دا وعدہ

مکہ فتح ہون توں بعد ہوازن تے ثقیف دے سرکردہ آگو اکٹھے ہوئے' تے مدارجُ النبوت وچ لکھیا اے کہ فیصلہ کیتا پئی ایس توں پہلاں ای کہ مسلمان ساڈے تے حملہ کرن' اسیں اوہناں تے چڑھ دوڑیے۔ ہوازن دے رئیس مالک بن عوف نے بنو نصر' بنو جشم' بنو سعد بن بکر' بنو ہلال وغیرہ نوں وی جمع کر لیا۔ حضور پاک ﷺ نوں پتا لگا' تے آپ ﷺ وی لشکر لے کے ابنِ خلدون دے بیان موجب یکم شوال ۸ ہجری نوں حُنین دی وادی وچ اپڑ گئے۔

مسلمان اک تنگ گھاٹی وچ اپڑے' تے ہوازن والیاں نے اچانک حملہ کر دتا۔ مسلمان لشکر وچ بھگدڑ مچ گئی۔ مُسند احمد بن حنبل وچ اے کہ اسّی بندے ثابت قدم رہے۔ صحیح مسلم وچ اے کہ حضور ﷺ نے انصار نوں آواز دتی۔ مسلماناں دے قدم فیر جم گئے۔ بڑی لڑائی ہوئی۔ اخیر کافر ہر گئے تے

نس پئے۔ کافراں دے ستّر بندے مرے تے چار مسلمان شہید ہوئے۔

مال غنیمت بڑا لبھا' بڑے کافر قیدی ہوئے۔ ایہناں قیدیاں وچ ای حضور پاک ﷺ دی دودھ شریک بھین شیماؓ وی سن۔ اوہناں دی وجہ توں ای ساریاں نوں معافیاں مل گئیاں۔

جس ویلے ہوازن والے اپنیاں قیدیاں نوں چھُڑا کے چلن لگے' حضور پاک ﷺ نے پُچھیا' تہاڈا سردار مالک بن عوف جیہڑا ایناں اکٹھ لے کے ٹُریا سی' کتھے اے؟ اوہناں دسیا' پئی اوہ تے شکست کھا کے نس گیا اے۔ حضور پاک ﷺ نے فرمایا' جے اوہ میرے کول آ جائے تے میں اوہدا مال ڈنگر تے اوہدی ہر شے اوہنوں واپس کر دیاں گا۔ سگوں سو اونٹھ اوہنوں اپنے کولوں دیاں گا۔ طبقات ابنِ سعد تے مدارجُ النبوت وچ اے کہ مالک تے اُجڑیا پُجڑیا ذلیل خوار پھردا سی۔ اوہنوں پیغام ملیا تے اوہ دربار وچ آ حاضر ہویا۔ معافیاں تے انعام اکرام لبھیوس' تے ایمان لے آیا۔ رضی اللہ عنہ۔

"فتح مکہ دا دن قتل تے خونریزی کا دن نہیں"

کدی کسے دنیا وچ ایہ کجھ نہیں ویکھیا ہونا' کہ مکے پاک دے جیہڑے لوکی مسلماں نوں تکلیفاں دیندے رہے' کئیاں نوں شہید کر دیتو نے' کئیاں نوں طرح طرح دیاں اذیتاں دیندے رہے۔ اخیر ایہناں نوں شہروں کڈھ کے ساہ لیو نے۔ ساہ وی کیہ لیو نے' مدینے پاک وچ وی اوہناں نوں سکھ دا ساہ نہیں سَن لین دیندے۔ اوہ مسلمان جد اپنے پاک پیغمبر ﷺ دی قیادت وچ مکے پاک وچ فتح مندی نال داخل ہوئے' تے حضور ﷺ دا " لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمْ

"الیوم" دا جھنڈا اوہناں دے سراں تے سی' اتے ایس جھنڈے تھلے اون دی صلاء عام سی۔

خزرج دے رئیس حضرت سعد بن عبادہؓ دے ہتھ وچ انصار دا جھنڈا سی۔ ہزار جوان اوہناں دے اگے سن' ہزار پچھے سن۔ اوہ جد ابوسفیان تے دُوجیاں قریشاں سامنے لنگھے تے کہن لگے' اج قتل تے خون ریزی دا دن اے۔ اج رب کریم قریش نوں ذلیل کرے گا۔ حضرت سعد بن عبادہؓ نال وی قریش مکّہ نے بڑا ظلم کیتا سی۔

جس ویلے حضور پاک ﷺ نوں اوہناں دی ایس گل دا پتا لگا۔ فتح الباری وچ اے' آپ سرکار ﷺ نے حضرت علیؓ نوں حکم دتا' سعدؓ کولوں جھنڈا واپس لے لؤ۔ جھنڈا اوہناں کولوں واپس لے کے سرکار ﷺ نے اوہناں دے پُتر قیسؓ نوں دے دتا۔ تے ساتھیاں نوں منع فرمایا کہ دل دکھاون دی کوئی گل نہ کرن۔ امن سکون نال مکے شریف وچ داخل ہون۔

مدارجُ النبوت وچ درج اے پئی جس ویلے سرکار ﷺ مکے شریف وچ داخل ہوئے تے آپ ﷺ دا سر مبارک ایناں جھکیا ہویا سی کہ آپ ﷺ دی داڑھی مبارک پالان دی لکڑی نال آ لگی سی۔

فتح مکّہ توں بعد مکّے والیاں تے مہربانیاں

ایس موقعے تے سرکار ﷺ نے مکّے والیاں دے ظلم بھلا کے' اوہناں دیاں زیادتیاں توں چشم پوشی فرما کے' معافی دا جو عام اعلان فرمایا' ہر بندے نال جس طرح شفقت تے مہربانی نال پیش آئے' اوہ تاریخ وچ اکلی ای مثال اے۔

ایتھوں دیاں کافراں نے مسلماناں نوں کڈھیا سی' تے کجھ لوکی اپنا تھوڑا بہتا سامان لے گئے سن' بہتا سامان اتھے ای چھڈ گئے سن' جیہڑا کافراں قابو کر لیا سی۔ مکان تے اوہناں دے سارے ای مکے شریف وچ رہ گئے سن' جنھاں تے کافراں قبضہ جمالیا سی۔ حضور پاک ﷺ نے مکہ فتح کرن توں بعد اوہ مکان وی مکے والیاں کولوں واپس نہیں لئے۔

سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ حضور پاک ﷺ دی پھُپھی دے پُتر' اتے اُمّ المومنین حضرت زینب بنتِ جحشؓ دے بھائی حضرت ابو احمدؓ دا مکان ابوسفیان بن حرب نے ابنِ علقمہ عامری کول ویچ دتا سی۔ حضرت ابو احمدؓ نے ساریاں بندیاں وچ اپنے مکان دا مطالبہ کیتا' تے حضور پاک ﷺ نے حضرت عثمانؓ نوں کول بلا کے کن وچ کوئی گل کیتی۔ اوہناں ایسے طرح ابو احمدؓ دے کناں تیکر اوہ گل چُپ چپیتے اپڑا دتی۔ فیر' ساری حیاتی حضرت ابو احمدؓ نے اپنے مکان دی گل نہیں دہرائی۔

طبقات ابنِ سعد وچ اے کہ بعد وچ' حضرت عثمان غنیؓ دی خلافت دے زمانے وچ' اوہناں دی اولاد توں ایہ گل نکلی کہ حضور پاک ﷺ نے حضرت ابو احمدؓ تیکر ایہ گل اپڑائی سی کہ تسیں اپنے مکان دا دعویٰ چھڈ دیو' میں تہانوں ایہدے بدلے جنت وچ اک وڈا محل دلواواں گا۔

سنن ابوداوٗد وچ اے کہ اوہ مکّے والے جیہڑے حضور پاک ﷺ تے آپ دے ساتھیاں سنگیاں توں تنگ کردے سن' تے شہروں وی کڈھ چھڈیا سانے' مکّہ فتح ہون توں بعد اپنیاں بچیاں نوں حضور ﷺ دی بارگاہ وچ برکت حاصل کرن لیاوندے سن۔ حضور ﷺ اوہناں لئی دعاوی فرماوندے سن' تے

اوہناں دے سراں تے اپنا ہتھ مبارک وی پھیردے سن۔

مکّے والیاں تے مہربانی تے مدینے والیاں تے کرم

مکّے والیاں نے ظلم دیاں جیہڑیاں کہانیاں مسلماناں دے جسماں اُتے روحاں اُتے لکھیاں سن' اوہناں توں کون واقف نہیں۔ ایہدے باوجود جس ویلے حضور پاک ﷺ مکّے شریف وچ فاتحانہ داخل ہوئے تے آپ ﷺ نے پہلوں تے ہر اوس بندے نوں امان دین دا اعلان فرمایا' جیہڑا اپنے گھر دا بُوہا بند کر لئے۔ نالے فرمایا' کہ جیہڑا بندہ ابوسفیان دے گھر وڑ جائے' اوہنوں وی امان اے' حالاں جے اوس ویلے تیکر ابوسفیان مسلمان نہیں سی ہویا۔

فیر آقا حضور ﷺ نے مکّے والیاں نوں مخاطب کر کے پُچھیا' پئی میں تہاڈے نال کیہ سلوک کراں۔ ہُن سارے لگ پئے کُرلان تے مِنتاں ترلے کرن۔ تسیں چنگے' تہاڈے وڈّے مہربان۔ سانوں امید اے پئی تسیں ساڈے نال چنگا ای سلوک کرو گے۔

حضور ﷺ نے فرمایا۔ "جاؤ! اج دے دن تہاڈی پکڑ نہیں۔ ساریاں نوں معاف کیتا"۔

صحیح مسلم وچ اوندا اے کہ ایہ سین ویکھ کے انصاریاں سمجھیا کہ حضور پاک ﷺ نے مکے والیاں دی وڈھ ٹُک کرن دی جگہ اوہناں نوں معاف کر دتا اے۔ انج نہ ہووے' آپ سرکار ﷺ مکّے شریف وچ ای رہائش وی اختیار فرمالین۔ اوسے ویلے وحی نازل ہو گئی۔

وحی نازل ہون توں مگروں حضور ﷺ نے انصار نوں اکٹھیاں کیتا' تے

فرمایا' میں اللہ کریم دا گھلیا ہویا آیاں۔ میں جو کجھ کرداواں' اوہ رب دی مرضی مُوجب ہندا اے۔ پر اوہدے توں تسیں ایہ مطلب نہ کڈھو کہ میں تہاڈے توں دور ہو جاواں گا۔ ہُن میرا وطن مدینہ طیبہ ای اے۔ میں ہُن قیامت تیکر اوتھے ای رہنا ایں۔ ایہ خوشخبری سن کے سارے مدنی ڈھڈ ہو گئے۔

ابُولہب دیاں پُتراں اُتے شفقت

حضور پاک ﷺ دیاں دو دھیاں حضرت رقیہؓ تے حضرت اُمِ کلثومؓ ابولہب دے پتر عُتبہ تے عُتیبہ نال ویاہیاں گیاں سن۔ نکاح ویلے حضرت رقیہؓ دی عمر اٹھ سال سی۔ ابولہب تے اوہدی بُڈھی اُمِ جمیل حضور پاک ﷺ نوں بڑیاں تکلیفاں دیندے سن۔ اللہ کریم نے سورۃ لہب نازل فرما دتّی جہدے وچ انہاں دوہاں دی نِندیا کیتی گئی سی' نالے ایہناں دی اخیر دَسی گئی سی۔ ایہ سورۃ نازل ہوئی تے ایہ دونویں سڑ بَل گئے۔ ایہناں تے اپنیاں دوہاں پُتراں نوں کہیا کہ حضور پاک ﷺ دیاں دوہاں دھیاں نوں طلاق دے دیو' اساں اوہناں نوں ایس گھر وچ لیاؤنا ای نہیں۔ عتبہ نے حضرت رقیہؓ نوں' عُتیبہ نے حضرت اُمِ کلثومؓ نوں طلاق گھل دتّی۔

سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ طلاق ویلے حضرت رقیہؓ بالغ نہیں سن ہوئیاں' تے اجے رخصتی نہیں سی ہوئی۔ حضرت اُمِ کلثومؓ تے ہور نِکیاں سن۔ مستدرک حاکم وچ اے کہ ایہ اعلانِ نبوّت توں دو سال پہلوں پیدا ہوئیاں سن۔

عُتیبہ تے ہجرت توں پہلاں ای اپنے انجام نوں اپڑ گیا۔ عتبہ تے معتب

(ابولہب دے دو پتر) مکّہ مکرّمہ دی فتح ویلے جیوندے سن۔ **طبقات ابنِ سعد** وچ اوندا اے، حضور پاک ﷺ نے حضرت عباسؓ نوں ایہناں دوہاں بارے پُچھیا۔ اوہناں کہیا، ایہ وی دوجیاں مجرماں وانگ بھجے نسّے پھردے ہون گے۔ سرکار ﷺ نے فرمایا، ایہناں نوں بھال کے لیاؤ۔

حضرت عباسؓ دوہاں نوں کسے پاسوں ڈھونڈ کے لے آئے۔ حضور ﷺ نے ایہناں نال بڑا محبت پیار دا سلوک فرمایا، تے دوہاں نے مسلمان ہون دی تمنّا ظاہر کیتی۔ سرکار ﷺ کلمہ پڑھا کے ایہناں نوں کعبے دے بوہے تے حجرِ اسود کول لیائے تے دعا فرمائی۔ واپس تشریف لیائے تے بڑے خوش سن۔ حضرت عباسؓ نے عرض کیتی۔ یا رسولَ اللہ (صلی اللہ علیک وسلم)! اللہ تہانوں ہمیش خوش رکھے۔ اج دی بہتی خوشی دا راز کیہ اے۔ فرمایا۔ میں اللہ کولوں دو بھرا منگے سن۔ اللہ نے اپنی رحمت نال مینوں دے دِتے نیں۔

گل کرو! عتبہ دا کردار یاد کرو، اوہدے ماں پیو دیاں حرکتاں ویکھو، تے سرکار ﷺ دے رحمت دے سمندر دیاں چھلّاں تکو! اللہُ اکبر!

قرتنیٰ تے سارہ نوں امان

عبدالعزیٰ بن اخطل دی لونڈی قرتنیٰ بڑی سوہنی وی سی تے اواز وی بڑی چنگی سُو۔ پر بدبخت ایڈی سی کہ حضور پاک ﷺ دی ہجو تے اسلام دے خلاف شعر گوندی پھردی سی۔ مکّے دے قریش اپنیاں مجلساں محفلاں وچ اینہوں بلاؤندے سن، تے ایہ اوتھے حضور ﷺ دے خلاف تے اللہ دے سچے دین دے خلاف شعر گوندی سی۔ نال ساز وی وجاندی سی، جدے نال اواز دا جادو ہور دونا

ہندا سی۔

مکّہ فتح ہویا، تے سرکار ﷺ نے جنھاں تن زنانیاں تے تیرہ بندیاں نوں قتل کرن دا حکم فرمایا، اوہناں وچوں ایہ وی سی۔ ڈر توں کدھرے نس چھپ گئی۔

قریش نے ویکھیا کہ سرکار ﷺ تے لوکاں کو بخشی جا رہے نیں، معاف ای فرماندے نیں پئے۔ کجھ قریش سردار اکٹھے ہو کے آئے تے حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ درخواست کیتیو نیں جے قرتنیٰ دے جُرم وی معاف فرما دتّے جان، حضور ﷺ اوہنوں امان عطا فرما دین۔ حضور ﷺ نے اوہنوں امان دین دا اعلان فرما دتا۔ **مدارجُ النبوت** وچ اے کہ فیر اوہ آقا حضور ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئی تے مسلمان ہو گئی۔

تاریخ ابنِ خلدون وچ اے کہ بنو عبدالمطلب دی نوکرانی سارہ دی وی گردن مارن دا حکم صادر ہو چُکیا سی۔ پر اوہنے وی امان دی درخواست دتّی، تے سرکار ﷺ نے اوہنوں وی معاف فرما دتا۔

دو اشتہاری مجرماں نوں پناہ دتی گئی

مکّہ فتح ہون تے جنھاں مجرماں نوں اشتہاری قرار دتا گیا، اوہناں وچوں دو، حرث بن ہشام تے زبیر بن ابوامیّہ حضرت اُمّ ہانیؓ بنتِ ابوطالبؓ دے گھر جا اڑے۔ ایہ دونویں حضرت اُمّ ہانیؓ دے شوہر ہبیرہ دے عزیز سن۔ اُمّ ہانیؓ نے ایہناں نوں اک کوٹھڑی وچ بند کر دتا۔ حضرت علیؓ نوں پتا لگ گیا۔ اوہ آئے تے بھین نوں کہن لگے، ایہناں دوہاں دے قتل دا حکم ہو چُکیا اے، ایہناں نوں میرے حوالے کر دیو، تاں جے میں ایہناں دیاں دھوناں لاہ دیاں۔

حضرت اُمِ ہانیؓ نے کہیا، میں دوہاں نوں پناہ وچ لے لیا اے۔ حضرت علیؓ نے کہیا، حضور ﷺ نے ایہناں دے قتل دا حکم دے دتا اے، ایس لئی ایہناں نوں معاف نہیں کیتا جا سکدا۔ اُمِ ہانیؓ کہن لگیاں۔ میں حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہونی آں۔ فیر جو حکم ہووے گا، اوہدے تے عمل کراں گے۔

اوہ سرکار ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہوئیاں، حضور ﷺ نے اوہناں دا حال چال پُچھیا۔ اوہناں عرض کیتی۔ یا رسولَ اللہ، صلی اللہ علیک وسلم! میرے بندے دے دو رشتے دار میرے گھر آ لُکے نیں۔ میں اوہناں نوں پناہ دِتی اے۔ پر علیؓ اوہناں نوں قتل کرنا چاہوندے نیں۔ میری درخواست اے، سرکار ﷺ اوہناں نوں معاف فرمادیں۔ سیرت ابنِ ہشام وچ اوندا اے، حضور پاک ﷺ نے فرمایا، جنھاں نوں تُساں پناہ دِتی اے، اوہناں نوں اسیں وی پناہ دیندے آں۔ جاؤ۔ علیؓ نوں کہہ دیو، اوہ ساڈی پناہ وچ نیں۔

تاریخ ابنِ خلدون وچ اے کہ حضرت اُمِ ہانیؓ دا خاوند ہبیرہ بن ابی وہب ایس موقعے تے نس کے یمن چلا گیا، تے اوتھے ای کفر دی حالت وچ مر گیا۔

ہند دیاں حرکتاں توں نظراندازی

ابوسفیان بن حرب دی تیوین ہند بنت عتبہ قرشیہ نے اُحد دی لڑائی والے دن سیدُ الشُّہدا حضرت حمزہؓ دی شہادت توں بعد، اوہناں دا مبارک پیٹ چاک کر کے کلیجا کڈھیا، تے **محسنِ اعدا** دے مُرتّب ابوالقاسم رفیق دلاوری

موجب غصے وچ کچا چبا گئی۔ ایسے پاروں اوہدا لقب "ہند جگر خوار" مشہور ہویا۔

بدر دی جنگ وچ ہند دے بھائی حضرت ابوحذیفہؓ کافراں نال لڑ رہے سن۔ **طبقات ابنِ سعد** وچ اے کہ ہند نے ایس موقعے تے کجھ شعر کہے جنھاں وچ حضرت ابوحذیفہؓ نوں گالھاں کڈھیاں۔

حضور پاک ﷺ مکہ فتح کرن واسطے مرّالظہران توں ٹُرے تے حضرت عبّاسؓ نے ابوسفیان نوں لشکر دی شان شوکت وکھا کے مکے دل ٹوریا پئی جا کے لوکاں نوں دس کہ جے اوہناں مقابلے دا ارادہ کیتا تے مارے جان گے۔ نالے مکے دیاں واسیاں تیکر حضور پاک ﷺ دا ایہ اعلان وی پہنچا کہ جیہڑا بندہ اپنا بُوہا بند کر لئے گا، اوہنوں وی امان اے، اتے جیہڑا بندہ ابوسُفیان دے گھر وڑ رہیا، اوہنوں وی کوئی پُچھ پرتیت نہیں۔ (بخاری۔ مسلم)

محسنِ اعدا وچ اے کہ جس ویلے ابوسفیان نے قریش تیکر ایہ گل بات اپڑائی، اوہدی بیوی ہند نے اوہدی لمی داڑھی پھڑ لئی، دو چار واری کِھچ کے کہن لگی۔ اے غالب دی اولاد! ایس بے وقوف نوں چار چھتر لاؤ، تاں جے ایہو جیہی بکواس نہ کرے۔ ابوسفیان نے کہیا، تسیں جو چاہو، آکھو، پر یاد رکھو، محمد (ﷺ) دے لشکر دی طاقت دا تہانوں اندازہ نہیں۔ تسیں ذرا ہِلے جُلے وی، تے تہاڈی اِٹ نال اِٹ وج جانی جے۔ ہند نوں کہن لگا۔ نکڑ میے! گھر وچ بُوہا بند کر کے بہہ رہو۔ نہیں تے جانوں جائیں گی۔

حضور پاک ﷺ نے فتح مکہ دے موقع تے جنھاں تیرہ بندیاں تے تن زنانیاں دے قتل دا حکم دتا سی، **فتح الباری** موجب اوہناں وچ ایہ ہِند وی سی۔ پر جس ویلے ایہ حضور پاک ﷺ دی بارگاہے حاضر ہو کے اسلام لیاوَن دی خواہش

وند ہوئی' سرکار ﷺ نے ایہدا اسلام وی رد نہیں فرمایا' تے ایڈے وڈّے وڈّے جرُماں دا بدلہ نہیں لیا۔

بنو تمیم دا قصور' اَتے اوہدی معافی

سن ۹ ہجری وچ حضور اکرم ﷺ نے مسلماناں دے قبیلیاں کولوں زکوٰۃ وصول کرن لئی بندے گھلے۔ حضرت بشیر بن ابو سفیانؓ بنو کعب ول گھلے گئے۔ اوہ زکوٰۃ دا مال ڈنگر لے کے ٹُرے' تے بنو تمیم نے بنو کعب نوں کہیا' کیوں اینویں اپنا مال ضائع کر رہے او۔ اوہناں دَسیا' پئی اسیں مسلماں آں' تے اسلام نے غریباں مسکیناں لئی اَتے دوجیاں قومی ضرورتاں لئی مال دا ۴۰ واں حصہ دینا ضروری قرار دتا اے۔

حضرت بشیرؓ زکوٰۃ دا مال لے کے مدینے پاک ول ٹُرے تے بنو تمیم مال کھوہن لئی لڑ پئے۔ بنو کعب نے مقابلہ کیتا' پر بنو تمیم ڈاہڈھے سن' مال لے گئے۔

بشیرؓ جان بچا کے مدینہ منورہ اپڑے' ساری گل حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ عرض کیتی۔ آپ ﷺ نے حضرت عُیینہ بن حصین فزاریؓ نوں کجھ بندے دے کے بنو تمیم ول گھلیا۔ ہُن بنو تمیم نوں لڑن دا حوصلہ نہ پیا' نس کھلوتے۔ کجھ بندے' بُڈھیاں تے مُنڈے قیدی بنا کے صحابہؓ واپس آئے۔

کجھ دن مگروں بنو تمیم نے اک وفد حضور ﷺ دی خدمت وچ گھلیا جنھاں منّت ترلے دی بجائے بڑیاں گلاں باتاں کیتیاں' خطابت وکھائی' شعر پڑھے۔ اوہناں دی تقریر دا جواب حضرت ثابت بن قیس انصاریؓ نے' تے

شعراں دا جواب حضرت حسّان بن ثابت انصاریؓ نے دتا۔ **طبقات ابنِ سعد** تے **اُسدُ الغابہ** وچ لکھیا اے کہ اخیر ایہ سارے مسلمان ہو گئے۔ حضور پاک ﷺ نے ایہناں دا قصور معاف فرما دتا' قیدی موڑ دِتے۔

کافراں دا مال لُٹنا جائز نہیں

کافراں نے مسلماناں دیاں جاناں نوں وی تکلیف دتی' بعضیاں نوں شہید تک کر دتا' اوہناں دا مال وی سنبھال لیا۔ ہجرت کرن لگیاں جیہڑا تھوڑا بہت سامان مسلمان نال لے جا سکے' لے گئے' بتھیرا پچھے چھڈ گئے۔ خاص طور تے اوہناں دے مکان تے کافراں ای سانبھے۔ حضرت ابو احمد بن جحشؓ نے فتح مکّہ توں بعد اپنا مکان واپس لین دی گل چلائی وی' پر حضور پاک ﷺ نے حضرت عثمانؓ دے ذریعے ایہناں دے کن وچ اپنا ایہ وعدہ پایا کہ میں تہانوں ایہدے بدلے جنّت وچ محل دلواواں گا' اپنے مکان دی گل نہ کرو۔

ایہدے مقابلے وچ جد وی کوئی ایسا معاملہ سامنے آیا کہ کسے مسلمان نے کسے غیر مسلم دے مال تے نگاہ رکھی' حضور پاک ﷺ نے منع فرما دتا۔ **سنن ابنِ ماجہ** وچ اے' حضرت ثعلبہ بن حکمؓ نے کجھ بندیاں نال اسلام دے دشمن اک قبیلے دیاں کجھ بکریاں لُٹ لیاں تے اوہناں نوں کوہ کے ہانڈیاں چاڑھ دِتیاں۔ سرکار ﷺ تیکر گل اپڑی تے حکم فرمایا' ساریاں ہانڈیاں روڑھ دیو' لُٹ مار دا مال حلال نہیں۔

بخاری شریف وچ اوندا اے کہ حضرت مغیرہ بن شعبہؓ اسلام لیاوَن توں پہلاں کافراں دے اک قافلے نال ٹُر پئے۔ موقع ویکھ کے ساریاں قافلے

والیاں نوں مار کے اوہناں دا سامان اکٹھا کر کے مدینہ شریف اپڑ گئے تے حضور پاک ﷺ اگے اسلام لیاؤن دی تمنا ظاہر کیتی۔ سرکار ﷺ نے فرمایا' میں تیرا اسلام تے قبول کرناں' پر اوس مال توں لواز آں جیہڑا توں لُٹ کے لیایا ایں۔

سیرت ابنِ ہشام وچ ذکر اے کہ جارود ناں دا عیسائی بنو عبد قیس دے نال حاضر ہو کے اسلام لیایا۔ وداع ہون لگا تے سواری کوئی نہیں سا سُو۔ کہن لگا: یا رسولَ اللہ صلی اللہ علیک وسلم! راہ وچ غیر مسلماں دیاں بڑیاں سواریاں لبھن گیاں' اوہناں وچوں کوئی لے لواں؟ حضور پاک ﷺ نے فرمایا۔ "بالکل نہیں۔ اوہناں سواریاں نوں اَگ سمجھ"۔

صحابہؓ نوں عقبہ دیاں منافقاں دے ناں وی نہیں دَسّے

ساڈے سرکار ﷺ تبوک دی لڑائی توں مُڑ کے آ رہے سن کہ پندرہ منافقاں دی اک ٹولی نے آپ ﷺ تے ابھڑواہے حملہ کر کے گھاٹیوں تھلے سُٹن دی صلاح بنائی۔

حضور پاک ﷺ نے صحابہؓ نوں حکم دِتّا کہ سارے وادی چوں لنگھن' عقبہ والے پاسیوں کوئی نہ آئے۔ آپ ﷺ حذیفہؓ بن یمان' عمّار بن یاسرؓ تے حمزہ بن عمروؓ نوں نال لے کے عقبہ ول ٹُرے۔ منافقاں نوں کھُل لبھی' کہ لشکر نال نہیں' ایہہ چنگا ہویا اے۔ جس ویلے اوہ عقبہ والے پاسیوں آئے تے حضور ﷺ نے حُذَیفہؓ نوں کہیا کہ ایہناں دیاں سواریاں دا منہ موڑ دیو۔ حضرت حُذَیفہؓ تے دوَ جیاں دوہاں صحابہؓ نے منافقاں دیاں سواریاں دیاں مُونہاں تے سوٹیاں ماریاں تے کہیا۔ او خدا دیو دشمنو! دفع دَور ہو جاوَ۔ منافق سمجھ گئے کہ ساڈی

سازش کھل گئی اے۔ واپس مڑ کے لشکر نال شامل ہو گئے۔ حضور پاک ﷺ نے حضرت حذیفہؓ نوں ایہناں ساریاں منافقاں دے ناں دس دتے۔

فیر حضور ﷺ نے فرمایا' اگلے پڑاء تے پانی گھٹ اے۔ ایس لئی میرے توں پہلوں کوئی اوتھے نہ اپڑے۔ پر جس ویلے سرکار ﷺ اوتھے اپڑے' کجھ منافق پہنچے ہوئے سن۔

حضور پاک ﷺ نے عقبہ دیاں منافقاں دیاں حرکتاں تے وی اوہناں نوں کجھ نہیں کہیا۔ مسلم شریف وچ اے کہ اک واری ایہناں وچوں اک منافق نے حضرت حُذَیفہؓ کولوں پچھیا' عقبہ دے منافق کِنّے نیں۔ حذیفہؓ ایس لئی اوہناں دا ناں نہیں لینا چاہندے سن کہ جد حضور ﷺ نے ایہناں دا پردہ رکھیا اے' نالے میتوں کن سن وچ ناں دسّے سانئے' تے میں ناں کیوں لواں۔ فیر' اک صحابیؓ نے وی حذیفہؓ نوں کہیا کہ دَس دیو۔ اوہ منافق نوں مخاطب کر کے کہن لگے' سرکار ﷺ نے جیہڑے منافق دَسّے سن' اوہ تیرے سوا چودہ نیں۔ توں وی اوہناں وچ شامل ایں' تے فیر پندرہ ہوئے۔

قتل کرن لگا سی' غازی بنا دتا گیا

شیبہ بن عثمان حضور پاک ﷺ دا بڑا پکّا دشمن سی۔ مکہ مکرمہ فتح ہون توں بعد جد اسلام دا لشکر حُنَین ولے ٹُریا' تے کجھ نو مسلماں دے نال نال کجھ غیر مسلم وی نال ٹُر پئے۔ شیبہ وی نال ٹُریا' تاں جے موقع ملدیاں ای حضور ﷺ نوں (نعوذ باللہ) قتل کر دئے۔

اصابہ وچ اے کہ اک جگہ موقع پا کے شیبہ بن عثمان حضور پاک ﷺ

دے نیڑے ہو گیا۔ تلوار چلانا چاہوندا ای سی جے اوہدے اپنے بقول، اوہنے ویکھیا کہ حضور پاک ﷺ دے تے اوہدے وچکار بہتی ساری اگ آ گئی اے۔ لگدا سی جے اگ شیبہ نوں لوہ دئے گی۔ پر حضور ﷺ نے فرمایا: شیبہ، ہور نیڑے ہو۔ شیبہ کہندا اے، میں نیڑے ہویا تے حضور ﷺ نے میرے سینے تے ہتھ مار کے فرمایا۔ ربّا! ایہنوں شیطان دے شر توں بچا۔ اسد الغابہ وچ لکھیا ہویا اے، جد شیبہ نیڑے ہویا تے کنب رہیا سی۔ حضور ﷺ نے اوہدے سینے تے ہتھ مار کے فرمایا۔ جا! ہن شیطان تیتھوں دفع ہو گیا اے۔

مدارج النبوت وچ شیخ عبدالحق محدث دہلویؒ لکھدے نیں، فیر سرکار ﷺ نے شیبہ نوں حکم دتا، جا، کافراں نال لڑ۔ شیبہ نے ہوازن نال ٹھک کے لڑائی کیتی۔ فتح ہو گئی تے بعد وچ حضور ﷺ کول آ کے کلمہ پڑھیو سُو۔ شیخ عبدالحقؒ ایہدے توں ایہ معنیٰ کڈھدے نیں کہ اصل ایمان دلوں بجانوں مَن لینا ایں۔ شیبہؓ بن عثمان نے پہلوں حق سچ نوں منیا، کافراں نال لڑے، تے بعدوں آ کے کلمہ پڑھیا۔

طائف والیاں لئی دُعاواں ای دُعاواں

طائف والیاں نے حضور پاک ﷺ نال جو سلوک کیتا، جس طرح آپ ﷺ نوں تے آپ دے ساتھی حضرت زید بن حارثہؓ نوں زخمی کیتا، بُرا بھلا کہیا کہلوایا، اوہدا ذکر تاریخ دیاں صفحیاں تے محفوظ اے۔ ایہ گل وی سارے جان دے نیں کہ حضور ﷺ نے اوہناں واسطے بددعا نہیں فرمائی، دعا ای کیتی۔ ایہ گل وی حدیثاں وچ اوندی اے کہ فرشتہ آیا، اوہنے اجازت منگی کہ جے حکم دیو، تے

میں آس پاس دیاں دونویں پہاڑیاں اکٹھیاں کر دیاں، طائف دی بستی ای غرق ہو جائے۔ پر حضور رحمتہؐ للعالمین ﷺ نے ایہ تجویز نہ منّی۔ فرمایا: اللہ پاک ایہناں دیاں نسلاں وچوں مسلمان پیدا کرے گا۔

فتح مکّہ توں بعد، غزوہ حُنین وچ اسلام دے خلاف جنہاں قبیلیاں نے حصہ لیا سی، اوہناں وچ وی ایہ بنو ثقیف اگے اگے سن۔ قیدی رہا کیتے گئے تے بنو ہوازن قریباً سارے ای اسلام دے دائرے وچ آ گئے، پر بنو ثقیف تے دوجے کافر طائف دے قلعے وچ پناہ گزین ہو گئے۔ حضور پاک ﷺ نے محاصرہ کر لیا۔ ستاراں دناں بعد حضور ﷺ نے محاصرہ ختم کر دتا۔ چلن لگے تے کجھ صحابہؓ نے عرض کیتی: یا رسولَ اللہ صلی اللہ علیکَ وسلم! طائف والیاں لئی بددعا فرماؤ۔ صحیحین وچ اے، حضور پاک ﷺ نے ایس ویلے وی فرمایا۔ ربّا! ثقیف والیاں نوں ہدایت دے، ایہناں نوں اسلام وَل لیا!

رب سچے نے حضور پاک ﷺ دی دعا قبول فرمائی۔ طبقات ابنِ سعد وچ اے، طائف دیاں سرداراں نے فیصلہ کر لیا کہ سرکار ﷺ دی خدمت وچ اک وفد گھلیا جائے تاں جے اطاعت قبول کر لئی جاوے۔ رمضان سن ۹ ہجری وچ ایہ وفد آیا۔ ایہدا لیڈر عبد یالیل اوہو سی جنھے مُنڈیاں کھُنڈیاں نوں پچھے لا کے حضور ﷺ نوں زخمی کروایا سی۔

ہُن وی اہنے اسلام لیاون واسطے دو شرطاں ایسو جیہیاں پیش کیتیاں جیہڑیاں بڑی نامعقول سن۔ اک ایہ سی کہ اسیں مسلمان تے ہو جانے آں، پر کجھ مدت تیکر سانوں اپنا بُت رکھن دی اجازت دِتّی جائے، دوجی ایہ کہ سانوں نماز توں معاف کر دتا جائے۔ حضور پاک ﷺ نے دونویں شرطاں منظور نہیں

فرمائیاں۔ اخیر ایہ وفد ایمان لے آیا۔ سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ حضور ﷺ نے حضرت عثمان بن ابو العاص نوں اوہناں دا امیر مقرر فرمایا۔

کجھ دن بعد حضرت مغیرہ بن شعبہؓ نال کجھ ہور بندے گھل کے حضور ﷺ نے طائف والیاں دا بت خانہ بھی ڈھوا دتا۔ **زاد المعاد** وچ لکھیا اے کہ اوددوں تیکر بنو ثقیف دے بعضیاں نو مسلماں دا خیال ایہ سی کہ جے بُت خانے نوں ڈھایا گیا تے کوئی مصیبت آ جانی اے۔ جد کجھ وی نہ ہویا' تے اوہناں دے ایمان پکے ہوئے۔

ویکھن والی گل ایہ اے کہ طائف والیاں نے ہمیشہ اسلام دے' تے حضور پاک ﷺ دے خلاف کاروائیاں کیتیاں' پر سرکار ﷺ نے کسے ویلے وی اوہناں لئی بددعا نہیں فرمائی' دعاواں ای فرمائیاں' مہربانیاں ای کیتیاں' معافیاں ای دتیاں۔

واجب القتل ہبار نوں معافی

اسود بن مطلب دا پتر ہبار کفر تے بڑا پکا سی۔ حضور پاک ﷺ دا بڑا وڈا دشمن سی۔ اہنے مکے دے شرارتی کافراں نال مل کے اسلام قبولن والیاں نوں بڑا ستایا۔

سرکار ﷺ مدینے پاک ول ہجرت فرما گئے۔ غزوہ بدر ہویا تے حضور ﷺ دے جوائی ابو العاص وی گرفتار ہوئے۔ آپ ﷺ نے اوہنوں ایس شرط تے رہا کیتا کہ مکہ جا کے حضرت زینبؓ (حضور پاک ﷺ دی وڈی دھی۔ ابو العاص دی بیوی) نوں مدینے گھل دئے۔

ابو العاص اوس ویلے تیکر مسلمان نہیں سی ہوئے۔ اوہناں اپنے نکے بھرا کنانہ اُتے حضرت زینبؓ نوں اُونٹھ تے بٹھا دتا۔ قریش دیاں کافراں اوہناں دا پچھا کیتا۔ اوہناں وچ ہبار بن اسود وی سی۔ ذی طویٰ اپڑ کے کافراں حضرت زینبؓ نوں جا گھیریا۔ ہبار نے نیزہ ماریا تے حضرت زینبؓ ڈِگ پیاں۔ اوہناں دا حمل ڈگ گیا۔ کافراں نے اوہناں نوں مدینے پاک نہ جان دتا۔ واپس مکے لے آئے۔ کجھ دن ٹھہر کے کنانہ فیر حضرت زینبؓ نوں لے ٹُرے۔ راہ وچ حضرت زید بن حارثہؓ اتے حضرت سلمہ بن اسلم انصاریؓ ایہناں نوں لین آئے ہوئے سن۔ ایہناں نال حضرت زینبؓ مدینے اپڑیاں۔

سرکار ﷺ نوں ہبار دی ایس حرکت تے بڑا افسوس ہویا۔ ایہ حرکت عرب دی قدیم روایتاں دے وی خلاف سی' شرافت دے وی خلاف سی'۔ ایہنوں تے دشمنی دا اَت تے اخیر کہیا جا سکدا اے۔

فتح مکہ دے موقع تے حضور پاک ﷺ نے ہبار بن اسود دے قتل کا حکم صادر فرمایا۔ ایہ مکے توں نس کے کسے ہور شہر جا کے لک گیا۔ پر حضور پاک ﷺ حُنین تے طائف دیاں غزویاں توں مگروں' جِعرانہ دے مقام تے رُکے' تے اوتھے ہبار سروچ گھٹا' گل وچ چادر' بُرے حالیں حاضر ہویا۔ اوندیاں کلمہ پڑھ لئو سُو۔ تے حضور رحمۃٌ للعالمین ﷺ نے ایہنوں وی معاف فرما دتا۔

حضرت حمزہؓ دے قاتل دا اسلام

جبیر بن مطعم بن عدی نے اپنے غلام وحشی بن حرب نوں تیار کیتا پئی حضرت حمزہؓ نوں قتل کرے۔ اودھر ابو سفیان دی زنانی ہند نے وی وحشی نوں

ایسے "کارنامے" تے انعام اکرام دا وعدہ کیتا۔ اوہ اُحد دی لڑائی وچ چھُپ لا کے بہہ گیا۔ حضرت حمزہؓ کافراں دیاں صفاں نوں الٹ پلٹ کر دیاں تے اسلام دے دشمناں نوں جہنم اپڑواندیاں لنگھے تے وحشی نے کم وکھا دتا۔ سیّد الشہدا امیر حمزہؓ شہید ہو گئے۔

ہند نے حضرت حمزہؓ دی لاش دے ٹوٹے کروائے۔ اوہناں دا کلیجہ چبایا، تاں اوہنوں ٹھنڈ پئی۔ سن ۸ ہجری وچ مکہ فتح ہویا، تے اسلام دے ساریاں مخالفاں نوں بچن دی کوئی تھاں نہ دِسی۔ ایس لئی کجھ ایدھر اودھر نس گئے۔ کجھ حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہو کے اسلام لے آئے۔

آپ سرکار ﷺ نے اُبوسُفیان دے گھر نوں کافراں لئی "امان خانہ" بنا دتا۔ ابو سفیانؓ وی اسلام لے آئے۔ اوہناں دی بیوی ہند نے وی اسلام قبول کر لیا۔ وحشی نس کے طائف ٹر گیا۔ کسے نے اوہنوں کہیا، جیہڑا بندہ مسلمان ہو جائے، حضور پاک ﷺ اوہنوں قتل نہیں کردے۔ توں وی طائف توں جان والے وفد نال لگا جا، تے اسلام قبول کر لے، بچ جائیں گا۔

وحشی سرکار ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہویا، کلمہ پڑھیو سُو، تے حضور پاک ﷺ نے پچھیا: توں وحشی ایں؟ توں ای حضرت حمزہؓ نوں شہید کیتا سی؟۔ اوہنے ہاں کہی تے سرکار ﷺ نے اوہنوں فرمایا، توں میرے سامنے نہ آویں، مینوں چاچا یاد آ جاندا اے۔

حضور ﷺ نے ہند جیہی ظالم زنانی دا اسلام وی رد نہیں فرمایا۔ وحشی نوں وی کجھ نہیں کہیا۔ حالاں جے جنّی محبت آپ ﷺ نوں اپنے چاچے ہوراں نال سی اوہدے توں ساری دنیا واقف اے۔ حضرت حمزہؓ آپ ﷺ دے دودھ

شریک بھراوی سن، یار بیلی وی سن۔ بُخاری شریف وچ وحشی نے حضرت حمزہؓ دی شہادت دا واقعہ آپ بیان کیتا اے۔ پر گل ہند تے پائی ای نہیں۔ ناں ایہ کہیا اے کہ ہند نے مینوں ایہ کم کہیا سی۔ وحشی نے حضرت حمزہؓ دا "مُثلہ" کرن یا ہند ولوں اوہناں دا کلیجہ چبّن دی گل وی نہیں کیتی۔

طالب ہاشمی "آسمانِ ہدایت کے ستّر ستارے" وچ لکھدے نیں "پر ایہ عجیب گل اے جے حضور ﷺ نے خیبر بن مطعم نوں کدی ایہ نہیں جتایا کہ توں وحشی نوں حمزہؓ دے قتل لئی تیار کیتا سی۔ طالب ہاشمی لکھدے نیں، ایہ وی ہو سکدا اے کہ جیہڑا ایس معاملے وچ ہتھ ای نہ ہووے۔

اُسد الغابہ وچ مُوسیٰ بن عقبہ دے حوالے نال لکھیا اے کہ وحشی دی موت شراب ودھیک پین پاروں ہوئی۔

ساڈے واسطے ضروری گل ایہ اے کہ حضور ﷺ نے سیّد الشہداؓ نوں شہید کرن تے کروان والیاں نوں وی کوئی سزا نہیں دتی۔ صرف وحشی نوں حکم دتا، مینوں منہ نہ دکھائیں۔

منافقاں دیاں سازشاں دا جواب

مدارجُ النبوت وچ اے کہ منافقاں نے غزوہ مریسیع دے موقعے تے مہاجراں بارے ایہو جیہاں گلّاں کیتیاں پئی اسیں مدینے والے ایناں دی مدد بند کر دیاں گے تاں جے ایہ اپنے آپ مدینیوں نس جان۔ حضرت زید بن ارقم انصاریؓ نے اے گلّاں سُن لیاں تے اپنے چاچے نوں دسیاں۔ اوہناں سرکار ﷺ دی خدمت وچ عرض کر دتیاں۔ منافقاں کولوں پچھیا گیا تے اوہ صاف مُکر

گئے۔ اخیر سورۃ منافقون دیاں آیتاں نازل ہوگیاں تے حضرت زیدؓ دی تائید تصدیق ہوئی۔ صحابہ کرامؓ نے حضور ﷺ کولوں اجازت منگی کہ عبداللہ بن اُبَیّ نوں مار دِتا جائے' پر سرکار ﷺ نہیں منّے۔ **اسد الغابہ** وچ اے' منافقاں دے سردار عبداللہ ابن اُبَیّ دے پُتر حضرت عبداللہؓ بدری صحابی سن۔ اوہناں دی پیو دے قتل دی اجازت چاہی' پر آپ سرکار ﷺ نے نہیں دتی۔

حضرت اُسید بن حُضَیر انصاریؓ نے منافقاں دے ایس آگو نوں مدینہ بدر کرن دی تجویز دتی' حضور ﷺ نے ایہ وی رد فرما دتی۔ اسلامی لشکر وادی عقیق اپڑیا' تے حضرت عبداللہؓ نے اپنے پیو عبداللہ بن اُبَیّ دے گھوڑے دی واگ پھڑ لئی اتے اوہدیاں حرکتاں پاروں کہیا پئی میں تینوں حضور پاک ﷺ دے شہر وچ ای نہیں وڑن دینا۔ حضور ﷺ نے اوہناں نوں وی ڈک لیا' تے فرمایا' جدوں تیک ایہ ساڈے وچ ہے' اساں ایہدے نال چنگا ای سلوک کرنا ایں۔

صحیحین وچ حضرت عبداللہ بن عمر (رضی اللہ عنھما) توں روایت اے' ایہ عبداللہ بن اُبَیّ مریا' تے ایہدے پُتر حضرت عبداللہؓ نے ایہدے واسطے حضور ﷺ دا کُرتا مبارک منگیا' آپ ﷺ نے عطا فرما دتا۔ اوہناں عرض کیتی' ایہدے جنازے دی نماز پڑھا دیو' حضور ﷺ نے پڑھا دتی۔ بعدوں قرآن پاک نازل ہویا' تے حضور ﷺ نے منافقاں دا جنازہ پڑھاؤنا اتے اوہناں کارن دعا کرنا چھڈ دتا۔

منافق آپو وِچ بہہ کے اسلام دا مذاق اڈاؤندے سن۔ ایہ آپو وچ سرگوشیاں کردے سن اتے۔ مسجد نبوی ﷺ وچ صحابہ کرامؓ دے خلاف گلّاں کردے سن۔ حضور پاک ﷺ کوئی حکم جاری فرماندے تے ایہ ایدھر اودھر ایہ گلّاں پھیلاؤندے سن کہ ایہ حکم تے بڑا سخت اے' ایہ کم تے بڑا اوکھا اے۔

اڈے اوکھے کم نہیں دَسنے چاہی دے۔ ایہ منافق حضور پاک ﷺ دیاں کنّاں وچ آ کے گلّاں کردے سن تاں جے صحابیاں اتے ایہناں دا رُعب بہہ جائے کہ ایہ سرکار ﷺ دے بہتے نزدیکی نیں۔ جس ویلے واء لگدا اسانے' ایدھر اودھر ایہ گلّاں چلاؤندے سن کہ حضور ﷺ کنّاں دے کچے نیں۔

اک واری حضور پاک ﷺ دی خدمت وچ کجھ بدری صحابیؓ حاضر ہوئے' تے غیر بدری صحابی اوہناں نوں جگہ دین واسطے ناں اٹھے۔ حضور پاک ﷺ نے کجھ بندیاں دا ناں لے کے اوہناں نوں اٹھن دا حکم دِتا' تے بدری صحابیاںؓ نوں اپنے کول بٹھایا۔ امام جلال الدین سیوطیؒ **لباب النقول فی اسباب النزول** وچ لکھدے نیں' ایہدے تے منافقاں نوں گلّاں کرن دا بہانہ لبھ گیا تے اوہناں کہنا شروع کیتا پئی حضور ﷺ نے بعض صحابیاں نوں اُٹھا کے اوہناں دی توہین کیتی اے۔ ایہدے تے سورۃ مجادلہ دیاں آیتاں نازل ہویاں۔

منافق حضور ﷺ دی مجلس وچوں اجازت لیوں بغیر ای اُٹھ کے کھسک جاندے سن۔ ایہدی نِندیا وچ سورہ نور دی آیتاں نازل ہویاں۔

جنگ دا موقع اوناں' تے ایہناں منافقاں نے کہنا کہ جے اسیں مدینیوں باہر چلے گئے تے ساڈے گھراں دی حفاظت کس طرح ہووے گی۔ عورتاں بچے ای پچھے رہ جان گے تے چوری چکاری ہون دا خطرہ اے' وغیرہ وغیرہ۔ اوہناں دی ایس حرکت بارے دی قرآن پاک نازل ہویا۔

حضور پاک ﷺ نے غیبی خبراں دَسنیاں تے منافقاں نے اوہناں گلّاں دا مذاق اڈاؤنا۔ غزوہ احزاب واسطے خندق کھودن دے موقع تے حضور ﷺ نے پتھر تے کُدال ماری تے جیہڑی چمک پیدا ہوئی' حضور ﷺ نے فرمایا' میں ایس روشنی

وچ کسریٰ تے حیرہ دے محل پیا ویکھناواں، مسلمان ایہناں محلاں اتے قبضہ کرن گے۔ ایسے طرح روم تے صنعا (یمن) اتے مسلماناں دے غلبے دی خبر حضور ﷺ نے دِتّی۔ تے منافقاں نے ایسو جیہیاں گلّاں کرنیاں شروع کر دِتیاں کہ حضور ﷺ اینویں سانوں امیداں بنھاوندے نیں۔ کتھے ایہ حقیقت کہ سارے کافر مسلماناں نوں ختم کرن واسطے مدینے تے حملہ کرن آرہے نیں، تے اسیں اوہناں توں بچن خاطر خندق کھود رہے آں، تے کتھے کسریٰ، روم یمن وغیرہ دے محلاں اتے قبضے دے خواب۔ اللہ کریم نے منافقاں دیاں ایہناں حرکتاں بارے وی قرآن نازل فرمایا۔

غزوہ تبوک دی تیاری دے موقعے تے وی منافقاں نے افواہاں اُڈائیاں -- روم تیکر جان توں آپ تے نسناں ای سانے، کوشش کردے رہے جے صحابہ کرامؓ نوں وی راہ دیاں سختیاں توں ڈرکائیے۔ **لباب النقول فی اسباب النزول** وچ اے، منافق جد بن قیس نے آپ تے غزوے لئی جان توں معذرت کیتی، پر کہیا کہ میں جنگ دی تیاری لئی مال پیش کر دیناں۔ اللہ تعالیٰ نے ایس بارے وی آیت نازل فرمائی کہ منافقاں دی مالی مدد قبول نہیں۔

صحابیاںؓ نے تبوک دی جنگ واسطے حضور پاک ﷺ دے حکم دی تعمیل وچ بڑا بڑا مال پیش کیتا، تے منافقاں نے ایہنوں ریاکاری کہیا، پئی ایہ تے دِکھاوے واسطے سب کچھ کر رہے نیں۔

جنگ توں بعد حضور پاک ﷺ غنیمت دا مال تقسیم فرماوندے سن، تے منافق ایس ونڈ اُتے وی اعتراض کردے سن۔ **سنن ابوداؤد** وچ اے کہ حضور ﷺ کسے نوں گھٹ دیندے سن، تے اوہ الٰہی حکم پاروں ایس طرح کردے سن۔

انج وی اللہ کریم نے قرآن پاک وچ فرما ای دِتا اے نا کہ آپ سرکار ﷺ کوئی ایسی گل نہیں فرماندے، کوئی ایسا حکم نہیں دیندے، جیہڑا اللہ تعالیٰ دی گل تے اوہدا حکم نہ ہووے۔ آپ ﷺ اپنی مرضی نال تے کوئی گل کردے ای نہیں سن۔ یا ایہ مطلب اے کہ جو کجھ حضور ﷺ اپنی مرضی نال فرماوندے، اوہ اللہ پاک دی ای گل ہندی سی۔

بخاری شریف وچ اے، اک واری سرکار ﷺ نے مال غنیمت وچوں خُمس (پنجواں حصہ) لے کے اپنی مرضی نال کجھ بندیاں نوں عطا فرمایا، تے کُجھاں نوں نظر انداز فرمایا۔ منافقاں نے ایدھر اودھر اعتراض کرنے شروع کیتے تے حضور پاک ﷺ نے فرمایا، میں اوہناں نوں دنیا دا مال ودھیک دیناں، جنھاں دی تمنا ودھیک ہندی اے۔ اَتے جنھاں نوں میں نہیں دیندا، اوہ مینوں زیادہ پیارے ہندے نیں۔ کیوں جے اللہ پاک نے اوہناں نوں دنیا دے مال توں بے نیاز کیتا ہندا اے۔ غزوہ حُنَین دے مال غنیمت اُتے بنو تمیم دے اک منافق ذوالخویصرہ نے اعتراض کیتا تے حضرت عمر فاروقؓ گرمی کھا گئے، تلوار نیام وچوں کڈھ لوئی، پر **بخاری** تے **مسلم** وچ اوندا اے کہ حضور ﷺ نے منع فرما دِتا۔

ایسے طرح بخاری شریف وچ اے کہ اک واری حضرت خالد بن ولیدؓ اک اعتراض کرن والے منافق نوں مارن لگے تے سرکار ﷺ نے روک دِتّا۔

روح المعانی وچ اے، ثعلبہ بن حاطب ناں دے اک منافق نے حضور ﷺ کولوں مالدار ہون دی دعا کرائی۔ حضور ﷺ کولوں کیہڑی گل لُکی چھپی سی۔ پتا سانے، پئی ایہ منافق اے، اسلام دا دشمن، اے۔ پر آپ سرکار ﷺ نے اویدے واسطے دعا فرما دِتی۔ اوہنوں اِنج رنگ لگے کہ بھیڈاں بکریاں ودھ توں ودھ

ہو گئیاں' تے اوہ مدینیوں باہر جا وَسیا۔ اوہدے کولوں زکوٰۃ منگی گئی تے اوہنے انکار کر دتا۔ کہن لگا' ایہ تے ٹُکا مُکا تاوان اے۔ قرآن پاک نازل ہو گیا۔ اوہنوں پتا لگا' تے زکوٰۃ دا مال لے کے حضور ﷺ دی بارگاہ وچ آگیا۔ حضور ﷺ نے فرمایا' اللہ کریم نے تیری زکوٰۃ قبول کرن توں سانوں منع فرما دتا اے' لے جا۔ اوہ حضرت ابوبکرؓ حضرت عمرؓ تے حضرت عثمانؓ دے زمانے تیکر کوشش کردا رہیا۔ پر اوہدی زکوٰۃ قبول نہ کیتی گئی۔

منافقاں دیاں اینہاں ساریاں حرکتاں دے جواب وچ حضور پاک ﷺ اوہناں نوں عموماً معاف ای فرماوندے رہے حالاں جے اندر رہن والیاں دی سازشاں زیادہ خطرناک ہُندیاں نیں۔

اَنّھے بد بخت دِیاں حرکتاں توں درگزر

اُحُد دی جنگ دا موقع سی۔ حضور پاک ﷺ سنگیاں نوں لے کے احد ول تشریف لے جا رہے سن۔ سرکار ﷺ چاہوندے سن' پئی اوتھے اپڑن وچ ذرا دیر نہ لگے۔ اک انصاریؓ بنو حارثہ دی ابادی وچ لشکر نوں لے کے نکلے تاں جے جلدی احد اپڑیا جا سکے۔ راہ وچ اک منافق مربع بن قنطی دا باغ سی۔ ابن جریر طبری موجب ایہنوں پتا چلیا کہ حضور ﷺ تے آپ ﷺ دا لشکر جا رہیا اے' تے بکواس کرن لگ پیا۔ مٹی اڈاون لگ پیا۔ کہن لگا' جے مینوں پتا ہووے کہ ایہ مٹّی صرف محمد (صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم) تے پئے گی' تے میں ایہ ساری اوہناں دے مُنہ اُتے سُٹاں۔

جنھاں صحابہ کرامؓ نے اوس کم بخت دی گلّاں سُنیاں' گرمی کھا کے

اوہنوں مار مُکان واسطے ودھے' پر سرکار ﷺ نے ایہ کہہ کے اوہناں نوں روک دتا "جان دیو۔ انّھا اے"۔ پر حضور پاک ﷺ دا فرمان سنن توں پہلاں ای ابنِ ہشام لکھدے نیں' حضرت سعد بن زید اشہلی انصاریؓ اپنی کمان مار کے اوہدا سر کھول چکے سن۔

یہودیاں نوں شکست دے کے معاف فرما دِتّا

خیبر فتح ہو گیا۔ واپسی تے اسلامی لشکر نے وادی القریٰ دے کول اک جگہ پڑاء کیتا۔ اوس وادی دے یہودیاں نوں اسلامی لشکر بارے خبر ہوئی تے لڑن واسطے تیار ہو کے آ گئے۔ حضور پاک ﷺ سُنیہا گھلیا کہ اسیں تہاڈے نال لڑن نہیں آئے۔ اسیں تے خیبر توں آ رہے آں' ساہ لین واسطے ایتھے ٹھہر گئے آں۔ پر اوہ نہ منّے' صفاں سِدھیاں کرن لگ پئے۔

سرکار ﷺ نے حضرت سعد بن عبادہؓ نوں فیر گھلیا' تاں جے یہودی لڑائی دے خیال توں باز آ جان۔ حضرت سعدؓ نے بڑا سمجھایا' پر اوہناں سمجھیا کہ مسلمان تے ہَرے پئے نیں' تاں ای ڈِھلے پئے ہوئے نیں۔ حضرت سعدؓ نے واپس مُڑ کے حضور پاک ﷺ نوں ساری گل دَسی۔ مسلمان تھکے ہوئے سن' ساہ لین واسطے رُکے سن' پر حضور پاک ﷺ نے اوہناں نوں مقابلہ کرن دا حکم دتا۔

ایہ اجے تیار وی نہیں سن ہوئے' تے یہودیاں نے تیراں دا مینہ وسا دتا۔ گھمسان دی جنگ ہوئی۔ یہودی جی جان نال لڑے' پر جس ویلے تکیوں نے پئی ساڈے تے وڈے وڈے ساہن لگے گئے نیں' ہمت چھڈ بیٹھے۔ اسلام نوں جِت ہوئی' یہودی ہار گئے۔ پر صدقے جائیے' سوہنے سرکار ﷺ دے کرم توں' حضور

ﷺ نے اوہناں دی زمین، اوہناں دے باغ، اوہناں دی ہر شے اوہناں نوں واپس دے دِتّی تے سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ اوہناں نوں وادی القریٰ وچ پہلے دی طرح رہن سہن دی اجازت دے دتی۔

غدّار یہودی، اوہدا بال بچہ تے جائیداد، سب واپس

جنگ خندق دے موقعے تے سارے عرب قبیلے اکٹھے ہو کے مدینے پاک تے چڑھ دوڑے سن۔ مدینے دے یہودی بنو قریظہ نال مسلماناں دا معاہدہ سی کہ جے کسے نے مدینے پاک تے حملہ کیتا تے یہودی مسلماناں نال مل کے حملہ آور نال لڑن گے۔ جد ویلا آیا تے بنو قریظہ کافراں نال مل گئے۔ اللہ کیتا تے حملہ آوراں نوں تے ذلیل خوار ہو کے میدان وچوں نسنا پے گیا۔ ہن بنو قریظہ دی غدّاری دا علاج ضروری سی۔ ایس لئی حضور پاک ﷺ نے اوہناں دا محاصرہ کرلیا۔ ۵۵ دن ایہ محاصری جاری رہیا۔

اودوں تیکر یہودیاں دی مَت ٹھکانے آگئی۔ سمجھ گئے، پئی ہن بچت دا راہ کوئی نہیں۔ سُنیہا گھلیو نے کہ اسیں اوس قبیلے دے وڈے، حضرت سعد بن معاذ ؓ نوں ثالث من دے آں۔ اوہ ساڈے بارے جو فیصلہ کرن، سانوں منظور اے۔

حضرت سعد بن معاذ ؓ دے فیصلے موجب اک یہودی زبیر بن باطا نوں قتل کیتا جانا سی۔ زبیر بھجیا، حضرت ثابت بن قیس انصاریؓ کول آیا۔ زبیر نے حضرت ثابتؓ نال بعاث دی جنگ توں بعد کوئی بھلا کیتا سی۔ اوہنے حضرت ثابتؓ نوں کہیا، مینوں کسے طرح بچاؤ۔

حضرت ثابتؓ حضور ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے۔ دَسیا، پئی، ایس گلّوں میں زبیر دی سفارش کرناں۔ تسیں مہربانی فرماؤ تے اوہدی جان بخش دیو۔ حضور پاک ﷺ نے حضرت ثابتؓ دی سفارش مَن لئی۔ زبیر بن باطا نے ایہ سن کے کہیا، میں بُڈھا بندہ واں۔ بال بچے قید ہو گئے تے میری جان بخشی دا مینوں کیہ فائدہ ہووے گا۔ ثابتؓ نے فیر حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضری دتّی، گزارش کیتی، تے آپ ﷺ نے اوہدا بال بچہ وی چھڈ دتّا۔ زبیر بن باطا نوں ایہ خوشخبری ملی تے کہن لگا، مال اسباب تے جائیداد باجھ جیون دا کیہ سواد اے۔ سیرت ابنِ ہشام وچ اے، حضرت ثابتؓ نے تیجی واری گزارش کیتی، تے آپ سرکار ﷺ نے اوہدا مال وی اوہنوں بخش دتا۔

واجب القتل یہودی دی رہائی

جس ویلے اسلام دے کسے دشمن نوں، حضور پاک ﷺ دے کسے وَیری نوں سزا ملن لگدی سی، اِنج لگدا اے، حضور پاک ﷺ ویکھدے سن پئی کدھروں ایہدی سفارش آجائے، کوئی اجیہا سبب بن جائے کہ اسیں ایہدی سزا معاف فرمادیئے۔

بنو قریظہ دا اک یہودی رفاعہ بن سموال قتل دا مستحق قرار دتا گیا۔ اوہنوں قتل کیتا جانا سی کہ سلمیٰ بنتِ قیس بن عمرو (رضی اللہ عنہا) جو حضرت منذرؓ دی والدہ سن، اوہناں سرکار ﷺ دی بارگاہ وچ گزارش کیتی کہ رفاعہ نوں قتل نہ فرماؤ، مینوں بخش دیو۔ حضور ﷺ نے رفاعہ اوہناں نوں بخش دتا۔ سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ ایس طرح اوہدی جان بچ گئی۔

قتل واسطے اون والیاں نوں معافی

صحیحین وچ اوندا اے۔ جس ویلے سرکار ﷺ نے اپنے سنگیاں ساتھیاں نال حُدیبیہ دے مقام تے پڑاء کیتا ہویا سی۔ اودھر بدیل بن ورقا خزاعی، عروہ بن مسعود ثقفی تے حلیف بن طلحہ کنانی گل بات واسطے حضور پاک ﷺ دے کول آ جا رہے سن۔ دُوجے پاسے مکّے دے کافر سرداراں نے ایہ چکر وی چلایا کہ ۸۰ بندیاں نوں تیار کر کے راتوں رات گھلیا' پئی تسیں کسے طرح چُپ چُپیتے جاؤ' تے اسلامی لشکر تک اپڑ کے حضور پاک ﷺ نوں (نعوذ باللہ) قتل کر آؤ۔

ایہ اسّی (۸۰) کافر مُنہ ہنیرے کیوں نکلے تے تنعیم پہاڑی توں لہہ کے ہنیرے ویلے ای اسلامی لشکر کول اپڑ گئے۔ ایہ لشکر نوں ویکھ کے منصوبے تے عمل کرن لئی صلاح مشورہ کر رہے سن' مّتا پکا رہے سن کہ مسلماناں نوں سُوہ گوہ ہو گئی۔ صحابہ کرامؓ نے ایہناں ساریاں نوں گرفتار کر لیا۔ جرم صاف سِدھا سی۔ ایہناں دی سزا سِدھی سِدھی ایہ سی کہ انہاں دیاں سِریاں لاہ دِتیاں جاندیاں۔ پر سویرے حضور پاک ﷺ دی بارگاہ وچ پیش کیتے گئے تے آپ سرکار ﷺ نے ساریاں نوں چھڈ دتا۔

چاچے دے پُتر دی معافی

ابوسفیان بن حارث، حضور پاک ﷺ دے سکّے چاچے دے پُتر سن۔

طبقات ابن سعد وچ اے کہ ابوسفیان بن حارث نے وی حلیمہ سعدیہؓ دا دُدھ پیتا سی' ایس لئی ایہ آپو وچ رضاعی بھائی وی سن۔ **مستدرک حاکم** وچ

اوندا اے پئی ابولہب تے عبداللہ بن ابوامیّہ وانگر ایہ وی حضور پاک ﷺ دے پکے مخالف سن۔ ایہ سرکار ﷺ دے خلاف شعروی کہندے سن۔ **اسد الغابہ فی معرفت الصحابہؓ** وچ حضرت حسّان بن ثابتؓ دے شعروی دِتے ہوئے نیں' جیہڑے اوہناں ابوسفیان بن حارث دی ہجو دے جواب وچ لکھے سن۔

مستدرک حاکم وچ اے جے حضرت حسّانؓ حضور پاک ﷺ کولوں ابوسفیان بن حارث دی ہجو دی اجازت منگدے سن' پر آپ ﷺ نے ہرواری اجازت نہیں دِتّی۔

ایہ ابوسفیان وِیہہ سال مخالفت وچ بگٹٹ رہے۔ کوئی موقع نہیں چھڈیا' جد ایہ اسلام تے حضور پاک ﷺ دے خلاف سازشاں وچوں پچھاں ہٹے ہون۔

جس ویلے حضور پاک ﷺ مکّہ فتح کرن واسطے ٹُرے' ابوسفیان اپنی بیوی نوں کہن لگے' محمد (ﷺ) دا لشکر مکّہ ولے آ رہیا اے' مارے جاواں گے۔ چل کسے پاسے نکل چلیئے۔ اوہنے کہیا' ساری دنیا حضور ﷺ دے جھنڈے تھلے اکٹھی پئی ہُندی اے۔ تساں اوہناں دا ساتھ دین دی بجائے مخالفت وچ زندگی گال دِتّی۔ ہن وی ویلا اے' سِدھے راہے ٹُر پؤ۔

بڑے شرمندے ہوئے۔ حضور پاک ﷺ اوس ویلے ابواء شریف کوا اپڑے ہوئے سن۔ ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطّلب حاضر ہوئے۔ **طبقات** وچ اے' حضور پاک ﷺ نے ایہناں نوں ویکھ کے مُنہ پرتا لیا۔ صحابہ کرامؓ ایہناں ول بھجے' پر ایہناں حضور ﷺ نال اپنی رشتے داری دے واسطہ دے کے جان بچائی۔

حضور پاک ﷺ دے ایس سفر وچ اُمُّ المؤمنین حضرت اُمِّ سلمہؓ آپ

دے نال سن۔ ابوسفیان بن حارث نوں بُجھی کہ اوہناں نوں سفارشی بنایا جائے۔ اوہ ایہناں دی پھُپھی دی دھی سن۔ مِنت ترلا کر کے اوہناں نوں لیا ئے۔

اُمُّ المومنینؓ نے عرض کیتی' ابوسُفیان نے پوری حیاتی تہانوں تکلیفاں ای پہنچائیاں نیں' فیروی تہاڈے بھرا نیں۔ معاف کر دیو نے۔ حضور پاک ﷺ نے اینا ای فرمایا کہ اینے پچھلے وِیہہ سالاں وچ میری توہین دا کوئی موقع ہتھوں جان دی دتا اے؟ اُمُّ المومنینؓ چپ ہو گئیاں۔ حضور ﷺ نے ابوسفیان نوں معاف فرما دتا۔ ابوسفیانؓ مسلمان ہو گئے۔

مستدرک حاکم وچ اِنج روایت اے کہ ابوسفیان دے نال اوہناں دا پُتر وی سی۔ حضور پاک ﷺ راضی نہ ہوئے تے ابوسفیان نے سَونہہ پائی کہ جے حضور ﷺ نے مینوں حاضری دی اجازت نہ دِتی تے میں پُتر نوں لے کے کسے پاسے نکل جاواں گا تے بُھکھا ترہایا اپنے آپ نوں مار لواں گا۔ جس ویلے حضور پاک ﷺ نوں ایہہ گل پتا لگی' آپ ﷺ نے ابوسفیان بن حارثؓ نوں معاف فرما دِتا۔

لڑائی وچ دشمناں نوں پانی پیونا

اسلام تے کفر دا پہلا باقاعدہ یُدھ بدر دے مقام تے ہویا۔ حضور پاک ﷺ اپنے صحابہ کرامؓ نوں لے کے اوس کھوہ یا حوض دے کول پڑاء کیتا ہویا سی جتھوں پانی لین دی سہولت سی۔ پانی دا ایہہ انتظام مسلماناں نے اپنی ضرورتاں لئی کیتا سی۔ جنگ اجے شروع نہیں سی ہوئی' تے کافر لشکر دے بہت سارے بندے پانی پین اتھے آ گئے۔

صحابہ کرامؓ نے اوہناں نوں منع کرنا چاہیا۔ کوئی وی ہُندا' اوہنے دشمناں نوں پانی پین لین نہیں سی دینا۔ جس پانی تے قبضہ مسلماناں دا سی' اوہناں ای اپنیاں ضرورتاں مطابق کھوہ یا حوض نوں سنواریا بنایا سی' اوہناں دا حق سی جے اپنے دشمناں نوں کسے طرح وی اوس پانی توں فائدہ نہ اٹھاون دیندے۔ پر سرکار ﷺ نے صحابہ کرامؓ نوں فرمایا: پانی پین توں کسے نوں نہ روکو۔ پین دیو۔

سیرت ابنِ ہشام وچ اے کہ جنہاں کافراں نے اوس ویلے حوض توں پانی پیتا' اوہ سارے جنگ وچ مارے گئے۔ سوائے حکیم بن حزامؓ دے جیہڑے اُمُّ المومنین حضرت خدیجۃُ الکبریٰؓ دے بھتریجے سن۔ بعد وچ جد حکیم بن حزام مسلمان ہو گئے تے سَونہہ کھائی ہُندی سانے' تے کہندے سن۔ سونہہ اوس سچے رب دی جنھے مینوں بدر دی لڑائی وچ مارے جان توں بچایا۔

اخیر معافی

حضور پاک ﷺ دی پھُپھی حضرت عاتکہ بنتِ عبدالمطلبؓ دا پُتر' تے اُمُّ المومنین حضرت اُمِّ سلمہؓ دا سکا بھرا عبداللہ بن ابو امیہ' ابوجہل دی طرح حضور پاک ﷺ دا بڑا وڈا مخالف سی۔ جیہڑے بندے حضرت ابوطالبؓ دے ایمان دے مخالف نیں' اوہ کہندے نیں' اوہناں نوں ایس سعادت توں محروم رکھن والا بھی عبداللہ بن ابو اُمیہ ای سی۔

ایہہ حضور ﷺ دی نبوت دی دلیل دے طور تے معجزے منگدا رہیا۔ کدی کہندا سی' جے تسیں سچے نبی او' تے زمین وچوں چو آ کڈھ دیو۔ کدی کہندا سی' اساں تہانوں اودوں تیکر نبی نہیں مننا' جد تیکر تسیں اپنے حکم نال

اک دم محل نہ تیار کر دیو۔ سیرت ابنِ ہشام وچ لکھیا اے 'اک واری کہن لگا'
میں تے رب دی سونہہ، تہاڈے تے اوددوں تیک ایمان نہیں لیاؤنا' جد تیک تسیں میرے ویکھدیاں ویکھدیاں پوڑی لا کے اسمان تے نہ چڑھ جاؤ۔

فیر رب دی کرنی ایہہ ہوئی کہ اودھروں سرکار ﷺ مکہ فتح کرن لئی ٹُرے، ایدھروں عبداللہ ایمان لیاؤن دا ارادہ کر کے چلیا۔ راہ وچ ثنیۃ العقاب دے مقام تے حضور ﷺ نے پڑاء کیتا ہویا سی۔ ایہنوں پتا لگیا کہ اُمّ المومنین حضرت سلمہؓ نال نیں۔ ایہہ پہلوں بھین نوں ملیا۔ جو حرکتاں ایہہ ویہہ سال کردا رہیا سی، ایہنوں یاد ای سن۔ فرد جرم لمّی چوڑی سی۔ سرکار ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہون دا ہٹھ نہیں ساسُو پیندا۔ پہلوں حضرت ام سلمہؓ نوں گھلیوسو۔

اُمّ المومنینؓ نے عرض گذاری۔ پر حضور پاک ﷺ نے مِلن توں انکار فرمادِتا۔ اُمّ المومنین نے عرض کیتی: اوہدے کولوں جو جرم وی ہوئے نیں، اوہ نہ چھوٹے نیں، نہ تھوڑے۔ پر اوہ تہاڈی پُھپھی دا پُتر وی اے، تے سوہریوں رشتہ دار وی اے۔ معاف فرما دیوسُو۔ حضور ﷺ نے فرمایا' جنہاں تکلیفاں مینوں غیراں پہنچائیاں نیں، اوہ ایڈیاں نہیں، جنہیاں عبداللہ نے پہنچائیاں نیں۔

حضرت اُمِّ سلمہؓ نے سوچیا' ہُن نہیں، فیر کسے ویلے گل کراں گی۔
عبداللہ نوں پتا لگیا تے رون کُرلان لگ پیا۔ کہن لگا' جے مرے تے معافی دا در بند ای ہو گیا اے، تے فیر میں جان تے کھیڈ جاواں گا۔

حضور پاک ﷺ نوں معلوم ہویا' تے آپ دے کرم دا سمندر جوش وچ آگیا۔ آپ ﷺ نے عبداللہ دی خطاواں معاف فرمادِتیاں۔ تے اوہ مسلمان ہو گئے۔ رضی اللہ عنہ۔

کتاباں جنھاں توں استفادہ کیتا گیا

قرآنِ پاک۔ صحیح بُخاری۔ صحیح مُسلم۔ سُنن ابی داؤد۔ سُنن ابنِ ماجہ۔ جامع ترمذی۔ سُنن نسائی۔ مُسند امام احمد بن حنبل۔ مُسند امام مالک۔ مستدرک حاکم۔ بیہقی۔ مشکوٰۃ المصابیح۔ مغازی الرّسول ﷺ (واقدی)۔ الخصائص الکبریٰ (جلال الدین سیوطی)۔ جوامع السیرۃ (ابنِ حزم ظاہری)۔ المدائح النّبویہ فی الادب العربی (ڈاکٹر زکی مبارک) الغزوات الکبریٰ و معارک الفتح فی العراق والشام و مصر (عبدالکریم غزال) رسولِ عربی ﷺ (عمر ابوالنصر)۔ طبقاتِ ابنِ سعد۔ کتاب المعارف (ابنِ قُتیبہ)۔ انساب الاشراف (بلاذری) سیرتِ ابنِ ہشام۔ جلد اول۔ سیرتِ ابنِ اسحاق (اردو ترجمہ مطبوعہ لاہور) حیاتِ محمد ﷺ (محمد حسین ہیکل) لباب النقول فی اسباب النزول (جلال الدین سیوطی)۔ روض الانف (امام سہیلیؒ) ۔ السیرۃ الحلبیہ، جلد اول (علی بن برہان الدین حلبی) اُسد الغابہ فی معرفت الصحابہؓ (ابنِ کثیرؒ)۔ الاصابہ فی تمیز الصحابہؓ (ابنِ حجر عسقلانی) عربی میں نعتیہ کلام (ڈاکٹر عبداللہ عباس ندوی) مدارجُ النبوت (شیخ عبدالحق محدّث دہلوی) معارج النبوت فی مدارج الفتوت (مُلّا معین واعظ کاشفی) المواہب اللّدنیہ (قسطلانی)۔ سِیَر الصحابہؓ: مہاجرین (شاہ معین الدین) المشاہد (رحمان علی)۔ الوفا باحوالِ المصطفیٰ ﷺ (عبدالرحمٰن ابنِ جوزی)۔ پیغمبرِ انسانیت ﷺ (جعفر شاہ پھلواروی) رحمتؐ للعالمین ﷺ (قاضی محمد سلیمان سلمان منصور پوری)۔ اُسوۂ الرّسول ﷺ (اولاد

حیدر فوق بلگرامی)۔ سیرۃُ النبی ﷺ، جلد اول (شبلی نعمانی)۔ سیرتُ النبی ﷺ جلد سوم (سید سلیمان ندوی) سیرتِ رسولِ عربی ﷺ (نور بخش توکلی) محمدٌ رّسول اللہ ﷺ (شیخ محمد رضا مصری) روضۃ الاحباب (جمال حسینی) الرحیق المختوم (صفی الرحمان مبارکپوری)۔ سیرتِ سیّدُ الشہدا حضرت حمزہؓ (ابنِ عبدالشکور)۔ غزواتُ النبی ﷺ (نور بخش توکلی)۔ فروغِ ابدیت (جعفر سبحانی)۔ سیرۃُ المصطفیٰ ﷺ جلد اوّل (ابراہیم سیالکوٹی)۔ اردو دائرۂ معارفِ اسلامیہ۔ انسانِ کامل (محمد بن علوی المالکی) حیات الصّحابہ، جلد اول (محمد یوسف) حیاتِ طیّبہ میں پیر کے دن کی اہمیت (شہناز کوثر)۔ سیرتِ پاک (شہناز کوثر)۔ مختصر سیرۃُ الرسول ﷺ (عبداللہ بن محمد بن عبدالوہاب)۔ اسلامی انسائیکلوپیڈیا (سیّد قاسم محمود)۔ تاریخ ابنِ خلدون، جلد اول۔ آسمانِ ہدایت کے ستّر ستارے (طالب الہاشمی)۔ تذکارِ صحابیاتؓ (طالب الہاشمی)۔ محسنِ اعدا (ابوالقاسم رفیق دلاوری)۔ سیرتِ دحلانیہ (احمد بن زین دحلانی مکّی)۔ رسولِ اکرم ﷺ اور یہودِ حجاز (برکات احمد)۔ غزوۂ اُحد (محمد احمد باشمیل)۔ غلامانِ محمد ﷺ (محمد احمد پانی پتی)۔ خلاصۃ الوفا، سمہودی (اردو ترجمہ، مدینۂ محبوب ﷺ) نوادرات (محمد اسلم جیراجپوری) جرنیل صحابہؓ (نواز رومانی)۔ نقوش۔ رسول ﷺ نمبر۔ جلد ۱۱۔

ضمیمہ (ماہنامہ "نعت" لاہور)

توہینِ رسالت اور ہٹ دھرمی! کیوں؟

ماہنامہ "القول السدید" لاہور (اپریل ۱۹۹۷) کا اداریہ

ہر تھوڑا سا علم رکھنے والا شخص اس بات سے بخوبی واقف ہے کہ توہین رسالت کفر ہے اور اکثر اس کے مرتکبین کا خانہ خراب ہی ہوا ہے۔ مرزائیوں کو دیکھ لیں یا دیوبندیوں کے بڑوں کے حال کا جائزہ لے لیں جو بھی نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرنے کے بعد اپنے کلام میں تاویلوں کے چکر میں پڑا اس کم بخت کے ہاتھ سے ایمان تو پہلے ہی جا چکا تھا پھر وہ توبہ کی طرف بھی نہ آسکا اور لطف یہ کہ اپنی بات کو غلط سمجھنے کے باوجود انا کا مسئلہ بناتے ہوئے اس پر ڈٹ گیا۔ مگر افسوس کہ گزرے ہوئے ایسے واقعات کی روشنی میں عبرت حاصل کرنے کی بجائے الٹا تاویلوں کا سہارا لینے والے لوگ اب بھی کم نہیں ہیں اس بات کا اندازہ ہمیں اخندزادہ سیف الرحمٰن اور اس کے خلفاء کی چلتر بازیوں اور ماہنامہ نعت لاہور کو پڑھ کر ہوا۔ اخندزادہ صاحب کے بارے میں تو پھر کبھی عرض کریں گے البتہ ماہنامہ نعت لاہور کے مختلف شماروں کی روشنی میں اب کچھ گزارش احوال کرتا ہے۔ محترم قارئین جناب بشیر حسین ناظم صاحب نے اعلیٰ حضرت فاضل بریلوی علیہ الرحمہ کے سلام پر تضمین لکھی جو ۱۹۹۳ء میں مرکزی مجلس رضا والوں نے چھاپی اس تضمین میں کچھ ناروا الفاظ چھپے جن پر پروفیسر منیر الحق کعبی صاحب نے گرفت کی۔ چاہئے تو یہ تھا کہ اس غلطی پر تضمین لکھنے والے صاحب اور تضمین چھاپنے والے ادارے کے کرتا دھرتا حضرات معذرت کرتے اللہ و رسول جل وعلی اور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے معافی کے طلب گار ہوتے اور عوام الناس سے معذرت کرتے کہ ان (لکھنے چھاپنے والوں) کی وجہ سے سنی مسلمانوں کی دل شکنی ہوئی ہے مگر افسوس کہ یہ معاملہ بھی الجھاؤ کا شکار ہوگیا اور بات اتنی بڑھی کہ محترم ایڈیٹر ماہنامہ نعت لاہور کو مسلسل چھ ماہ سے اس بات کو موضوع سخن بنانا پڑ رہا ہے اور دوسرا فریق ہے کہ ٹس سے مس نہیں ہو رہا۔ چونکہ معاملہ رحمت ہر دو جہاں صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان کا ہے اس لئے ہمیں بھی اس بارے میں لکھنا پڑ رہا ہے۔ ہم کچھ

○۲۔ خط UMS کے ذریعے بجھوایا گیا ہے۔ بھیجنے والے کا نام اور پتہ "عبدالاحد حقانی' وزارت مذہبی امور' اسلام آباد" تحریر ہے۔ استفسار پر عبدالاحد حقانی (اسسٹنٹ ڈائریکٹر سیرت) نے فون پر بھی اور تحریری طور پر بھی اس خط سے بریت کا اظہار کیا ہے۔ حبیب الرحمان (ڈائریکٹر جنرل' وزارت مذہبی امور) نے مجھے فون پر بتایا ہے کہ سیکرٹری وزارت مذہبی امور کے حکم پر اس معاملے کی انکوائری کی جارہی ہے کہ حقانی اور وزارت کا نام کیوں اور کیسے استعمال ہوا۔

○۳۔ اپنے "بے دستخط" خط میں ناظم نے میری بات کو "ژاژخائی" کہا ہے' مجھے "جہل مرکب" گردانا ہے' منیرالحق کعبی کو گالیاں دی ہیں' اسے کافر تک کہا ہے۔

○۴۔ میں نے اس کا محولہ بالا خط ملتے ہی درج ذیل خط ناظم کو بھیجا (۳۰ ستمبر کو رجسٹرڈ پوسٹ سے)

بشیر حسین ناظم!

تمہارے نام سے ایک خط مجھے عبدالاحد حقانی (وزارت مذہبی امور' اسلام آباد) نے بھجوایا ہے۔

خط کی زبان' جتنی گندی ہے' اس سے گمان ہوتا ہے کہ یہ تمہی نے لکھا ہوگا۔ لیکن اس پر کسی کے دستخط نہیں ہیں۔ یہ بزدلی بھی تمہی سے متوقع ہے' مگر جب تک دستخط نہ ہوں' اس پر کیا بات کی جائے۔

کیا تم اعتراف کرتے ہو کہ یہ خط تم نے لکھا ہے؟

اس خط کا جواب آج (۱۹۔ اکتوبر ۱۹۹۶ء) تک نہیں آیا۔

○۵۔ ناظم نے لکھا ہے کہ اس نے تو "کائنات صفا" لکھا تھا' "یار مار اقبال احمد فاروقی" نے اپنی کم فہمی کی بنا پر یہ حرکت مذبوحی کی' ساری کی ساری ذمہ داری اقبال احمد فاروقی کی ہے' اور یہ کہ مرکزی مجلس رضا کے ارباب بست و کشاد سے توبہ کیلئے کہنا چاہئے۔

اس سلسلے میں

☆ الف۔ پہلی بات تو یہ ہے کہ بشیر حسین ناظم نے مجھے خط لکھنے میں جو حرکتیں کی ہیں' ان سے اس کا جھوٹا ہونا واضح ہوتا ہے۔

☆ ب۔ اس کی تضمین ۱۹۹۳ء میں مرکزی مجلس رضا نے چھاپی۔ وہ مہینے میں دو ایک مرتبہ لاہور آتا ہے اور اسے جاننے والے جانتے ہیں کہ وہ گھنٹوں مکتبہ نبویہ میں اقبال احمد فاروقی کے پاس بیٹھتا ہے جو آج کل عملاً "مرکزی مجلس رضا" ہے۔

☆ ج۔ منیرالحق کعبی کی کتاب جولائی ۱۹۹۵ء میں چھپی اور یہ بھی لاہور میں اقبال احمد فاروقی کے مکتبہ نبویہ سے فروخت ہوتی تھی۔

☆ ح۔ ۱۹۹۳ء سے لے کر آج تک ناظم نے کسی وضاحت کی ضرورت محسوس نہیں کی۔ صرف منیرالحق کعبی کو گالیاں دیتا ہے۔

☆ خ۔ اگر اس سے محض جہالت کی وجہ سے حضور ﷺ کی توہین پر مبنی الفاظ سرزد ہو گئے ہوتے تو علم ہوتے ہی وہ نشان دہی کرنے والے کا شکریہ ادا کرتا اور خود توبہ کرتا۔

☆ د۔ اگر ناشر کی غلطی ہوتی تو فوراً" اس کی اصلاح کرواتا۔ تمام نسخوں پر سٹیکر لگواتا اور مرکزی مجلس رضا کے ماہانہ جریدے "جہان رضا" میں اس غلطی پر ندامت کا اظہار کرتا۔

☆ ر۔ لیکن اس بدبخت نے ۱۹۹۳ء سے ستمبر ۱۹۹۶ء تک نہ صرف یہ کہ اس سلسلے میں کوئی اقدام نہیں کیا' بلکہ اقبال احمد فاروقی کے پاس' مکتبہ' نبویہ لاہور میں بیٹھ کر بھی اور دوسری جگہوں پر بھی منیرالحق کعبی کو گالیاں بکتا رہا۔

☆ ز۔ اپنے زیر نظر "بے دستخط" خط میں بھی اس نے مجھے اور کعبی کو برا بھلا کہا ہے بلکہ اس بدزبانی کا دائرہ امام یوسف بن اسماعیل نبہانی رحمۃ اللہ علیہ اور امام عماد الدین ابی بکر العامری رحمۃ اللہ علیہ تک وسیع کیا ہے۔

☆ ط۔ اقبال احمد فاروقی بھی توہین سرکار دو عالم ﷺ کی مسولیت سے بچ نہیں سکتا کیونکہ اس نے ناظم کے یہ الفاظ نہ صرف شائع کئے بلکہ منیرالحق کعبی کی کتاب پر تبصرہ کرتے ہوئے "جہان رضا" میں لکھا۔ "اب ہمارے اپنے ہی ایک دانشور جناب پروفیسر کعبی صاحب نے ان "عندلیبان ریاض رضویت" کو نشانہ' تنقید بلکہ تنقیص بنا کر قابل ستائش قدم نہیں اٹھایا اور ہم ان کی اس علمی کاوش کی داد تحسین نہیں دے سکتے۔ (رجب المرجب ۱۴۱۶ھ / دسمبر ۱۹۹۵ء ص ۳۴)

☆ ی۔ یعنی جس کتاب میں منیرالحق کعبی نے حضور ﷺ کی توہین کے الفاظ کی

نشاندہی کی، اس پر ناظم انہیں گالیاں دیتا رہا اور اقبال احمد فاروقی نے اس اقدام کو ناپسند کیا اور اسے قابل ستائش نہیں گردانا۔

ان دونوں نے نہ توبہ کی ضرورت محسوس کی، نہ اس غلطی کو درست کروانے کی۔ گویا دیدہ دلیری سے اس توہین رسول ﷺ پر ڈٹے رہے۔ اب ماہنامہ "نعت" کی گرفت پر بشیر حسین ناظم نے نشاندہی کرنے والوں کو برا بھلا کہنے کے ساتھ وضاحت کی ضرورت محسوس کی ہے (اگرچہ اب بھی خط پر دستخط نہیں کئے) دیکھیں اب اقبال احمد فاروقی کیا موقف اختیار کرتا ہے۔ لیکن توبہ کی توفیق ناظم کو نہیں ہوئی، فاروقی کو کیا ہوگی حالانکہ توہین رسول ﷺ کے اس اقدام کے ذمہ دار شاعر اور ناشر، دونوں ہیں۔

مدیر "نعت" نے تو صرف حضور ﷺ کو "کائنات شقا" (نعوذ باللہ) کہنے پر اعتراض کیا تھا کہ حضور ﷺ کی توہین کے حوالے سے یہی بہت بڑی جسارت ہے۔ مگر حقیقت یہ ہے کہ بشیر حسین ناظم ایسا بدنصیب نعت خواں ہے جو ہمارے سرکار ﷺ کی نعتیں پڑھ پڑھ کر اہل محبت سے سینکڑوں ہزاروں کی رقم بھی بٹورتا رہتا ہے اور حضور ﷺ کی توہین کے کسی ایک لفظ پر بس بھی نہیں کرتا۔ اس نے اپنے استاد حفیظ تائب کو اسی تضمین میں "خالی از معائب" لکھا ہے جو معصوم عن الخطا کا آزاد ترجمہ ہے اور معصوم عن الخطا نبی ہوتے ہیں، صحابہ کرام بھی نہیں ہوتے۔

بلکہ مجھے تو اب یہ بدگمانی بھی ہو رہی ہے کہ ناظم نے مشہور زمانہ نعتیہ مصرعے

خلقت مبرا" من کل عیب

(آپ کو تمام معائب سے پاک پیدا کیا گیا ہے) کا اطلاق "خالی از معائب" لکھ کر حفیظ تائب پر کیا ہے کہ جس طرح آقا حضور ﷺ خالی از معائب تھے، اس طرح استاذ ناظم بھی خالی از معائب ہے۔ کیا یہ توہین حبیب کبریا (علیہ التحیۃ والثناء) نہیں ہے؟ لیکن جس شاگرد کے اشعار میں حضور ﷺ کو "کائنات شقا" (العیاذ باللہ) کہا گیا ہو اور ظاہر ہے کہ یہ استاد کی نظر سے بھی گزرا ہوگا، اس میں اگر استاد کو نظیر رسول ﷺ قرار دیا جائے تو استاد کو کیا اعتراض ہوگا۔ لیکن کیا نامعقول شاگرد کے دیئے گئے اس "اعزاز" میں استاد کو بھی حضور ﷺ کی توہین کا کوئی پہلو دکھائی نہیں دیا؟ یا

ایں خانہ "ہمہ آفتاب" است (باقی باقی)

جناب بشیر حسین ناظم صاحب کے ساتھ جناب پیرزادہ اقبال احمد فاروقی صاحب نے بھی جب چابکدستی سے کام لیا تو پھر جناب ایڈیٹر ماہنامہ نعت میں تحریر فرماتے ہیں کہ:

توہین رحمت ہر عالم ﷺ کے مرتکبین کی دیدہ دلیری

حضور اکرم ﷺ کی توہین کے مرتکب بشیر حسین ناظم کو جو خط مدیر "نعت" نے ۳۰ ستمبر ۱۹۹۶ء کو بھیجا تھا، اس کا جواب آج (۱۲۔ نومبر ۱۹۹۶ء) تک نہیں آیا۔

ماہنامہ "جہان رضا" لاہور پہلے ہر ماہ ماہنامہ "نعت" کے دفتر میں موصول ہوتا تھا، ستمبر اکتوبر ۱۹۹۶ء کا مشترکہ شمارہ نہیں آیا۔ محترم ہمایوں سعیدی نے مجھے یہ شمارہ دیا ہے۔ اس میں توہین محبوب کبریا ﷺ کے مرتکبین نے عجیب کارروائی کی ہے کہ "تصحیح" کے عنوان سے لکھا ہے "سلام رضا کی تضمین "خوان رحمت" مولفہ جناب بشیر حسین صاحب ناظم ایم اے کے بند نمبر ۱۸ پر، پروف ریڈنگ میں کوتاہی کی وجہ سے چند الفاظ غلط چھپ گئے ہیں۔ بعض ارباب علم و فضل اور خود مؤلف گرامی نے نشاندہی کی ہے۔ جن حضرات کے پاس "خوان رحمت" موجود ہو تو درستگی؟ فرمالیں ------ کائنات صفو شفا پر درود (ص ۴)

ظالموں اخبار میں کسی کا نام غلط چھپ جائے، کوئی نام چھپنے سے رہ جائے، کسی اشتہار میں غلطی رہ جائے تو اخبار والے معذرت کرتے ہیں۔ تم نے ۱۹۹۳ء میں حضور اکرم ﷺ کی شان میں گستاخی کی ہے۔ انہیں "کائنات شقا" کہا (نعوذ باللہ) جولائی ۱۹۹۵ء میں منیر الحق کعبی نے اپنی کتاب میں نشاندہی کی۔ بشیر حسین ناظم کعبی کو گالیاں دیتا رہا۔ کعبی کی یہ کتاب اقبال احمد فاروقی بیچتا رہا، لیکن اس پر "جہاں رضا" میں تبصرہ کرتے ہوئے اس کی تنقید کے بارے میں لکھا کہ قابل تحسین نہیں ہے۔ (یعنی حضور ﷺ کی جو توہین کی گئی ہے، وہ درست ہے، اس پر تنقید کرنا غلط ہے) اب ماہنامہ "نعت" نے اس مسئلے کو چھیڑا ہے تو یوں اس کی تصحیح چھاپ رہے ہو جیسے حضور اکرم ﷺ کی توہین کو کسی اشتہار میں ہونے والی غلطی سے بھی کم اہمیت دیتے ہو۔ نہ بشیر حسین ناظم نے توبہ کی ہے،

نہ اقبال احمد فاروقی نے۔

ظالمو! یاد رکھو! حضور اکرم ﷺ کی توہین پر تین سال اکڑے رہے ہو، تو اس معاشرے میں تو شاید تمہیں کوئی نہ پوچھے۔ تمہاری دکانداریاں بھی شاید اسی طرح قائم رہیں۔ تم میں سے ایک مرکزی مجلس رضا پر قابض ہے، دوسرا نعت خوانی کے ذریعے کما رہا ہے۔ اگر اعلیٰ حضرت بریلوی کے ماننے والے اور حضور اکرم ﷺ سے محبت کے دعویدار تمہیں نہیں پوچھیں گے تو جب قیامت کے دن تم توہین رسالت کے اس جرم پر ماخوذ ہو گے، تمہارے اس اقدام سے صرف نظر کرنے والے بھی نہیں بچیں گے۔ انشاء اللہ!

دسمبر ۱۹۹۶ء تک مسلسل چار ماہ یاد دھانی کے باوجود جب کچھ اثر نہیں ہوا تو جنوری ۱۹۹۷ء کے شمارہ میں ایڈیٹر ماہنامہ نعت لکھتے ہیں کہ:

توہین سرکار دو عالم ﷺ کے مُرتکبین

○۱۔ بشیر حسین ناظم نے اپنی تضمین سلام مطبوعہ ۱۹۹۳ء میں حضور اکرم ﷺ کو "کائنات شقا" لکھا ہے۔ ۱۹۹۵ء میں پروفیسر منیر الحق کعبی نے نشاندہی کی۔ اس پر ناظم کعبی کو گالیاں دیتا رہا اور ناشر تضمین اقبال احمد فاروقی نے کعبی کی کاوش کو ناپسندیدگی کی نظر سے دیکھنے کا تحریری اعلان کیا۔

○۲۔ مدیر نعت نے ماہنامہ "نعت" کی ستمبر ۱۹۹۶ء کی اشاعت خصوصی "اردو نعتیہ شاعری کا انسائیکلوپیڈیا" (حصہ دوم) کے مقدمے میں ناظم کی خبر لی تو ناظم نے اپنے دستخطوں کے بغیر ایک خط لکھا جس میں مدیر نعت کو بھی برا بھلا کہا گیا اور کعبی کو تحریری گالیوں سے نوازا گیا، انہیں کافر تک کہا گیا۔ مدیر نعت نے ۳۰ ستمبر کو ایک رجسٹرڈ مکتوب کے ذریعے ناظم سے پوچھا کہ دستخطوں کے بغیر جو خط مجھے ملا ہے کیا وہ اسی نے لکھا ہے؟ لیکن اس نے آج (۷۔ دسمبر ۱۹۹۶ء) تک خط کا جواب نہیں دیا۔

○۳۔ اقبال احمد فاروقی کی مقبوضہ "مرکزی مجلس رضا" کے ماہانہ ترجمان "جہان رضا" لاہور کے ستمبر اکتوبر ۹۶ کے مشترکہ شمارے میں "تصحیح" کے عنوان سے لکھ دیا گیا کہ جن کے پاس یہ تضمین ہو، وہ "کائنات شقا" کے بجائے "کائنات صفا" کریں۔

○۴۔ نہ بشیر حسین ناظم نے توبہ کی ہے، نہ اقبال احمد فاروقی نے۔

○۵۔ ماہنامہ "نعت" کے نومبر ۱۹۹۶ء کے شمارے میں یہ حقیقت بھی سامنے لائی گئی کہ بشیر حسین ناظم نے اسی تضمین میں اپنے استاد حفیظ تائب کو "خالی از معائب" لکھ کر بھی حضور ﷺ کی توہین کا ارتکاب کیا ہے کیونکہ خالی از معائب حضور اکرم ﷺ کی ذات پاک ہے۔ صحابہ کرامؓ کو بھی خالی از معائب نہیں کہا جا سکتا۔ اس پر بھی ناظم، استاذ ناظم حفیظ تائب اور اقبال احمد فاروقی (ناشر) منقار زیر پر ہیں۔ ان میں سے کسی کو توبہ کی توفیق نہیں ہوئی۔

○۶۔ قارئین کرام گواہ رہیں کہ ہم توہین رسول کریم ﷺ کے مرتکبین کو توبہ کی راہ دکھا رہے ہیں۔ اگر یہ توبہ نہیں کریں گے تو انشاء اللہ دنیا و آخرت میں ذلیل ہوں گے ---- ہم ان میں سے نہیں ہیں جنہیں حضور پُر نور ﷺ کی عزت و حرمت سے زیادہ اپنے تعلقات عزیز ہوں، اس لئے ہم کسی تعلق کو خاطر میں لائے بغیر انشاء اللہ ایسوں کا تعاقب جاری رکھیں گے۔

جنوری ۱۹۹۷ء تک تعاقب کے باوجود جب کسی طرف سے کوئی غور و فکر نہ کیا گیا تو فروری ۱۹۹۷ء کے شمارہ میں ایڈیٹر ماہنامہ نعت تحریر فرماتے ہیں کہ:

حضور اکرم ﷺ کی توہین پر دیدہ دلیر لوگ

ابن تیمیہ نے الصارم المسلول علی شاتم الرسول ﷺ میں اجماع تحریر کیا ہے کہ شاتم رسول ﷺ اور آپ ﷺ کے مقام و مرتبہ اور شان اقدس میں تنقیص کرنے والا کافر ہے۔

مولانا حسین احمد مدنی لکھتے ہیں "جو الفاظ موہم تحقیر سرور کائنات علیہ السلام ہوں، اگرچہ کہنے والے نے نیت حقارت کی نہ کی ہو، مگر ان سے بھی کہنے والا کافر ہو جاتا ہے۔"

(الشہاب الثاقب)

ہمارے علما سناتے ہیں کہ امام ابو یوسف رحمۃ اللہ کے سامنے ایک شخص نے کدو کے بارے میں کہا کہ میں اسے پسند نہیں کرتا تو امام نے تلوار کھینچ لی اور فرمایا۔ "تجدید ایمان

کرو، ورنہ میں تمہیں قتل کر دوں گا۔"

لیکن جو شخص حضور اکرم ﷺ کو "کائنات شقا" لکھے (اس کی یہ تحریر ۱۹۹۳ء میں مرکزی مجلس رضا لاہور شائع کرے) اور آج تک اس تحریر پر توبہ نہ کرے، اس کے متعلق علماء تو شاید اس لئے فتویٰ نہیں دے سکتے کہ وہ وزارت مذہبی امور میں رہا ہے، ممکن ہے کبھی کام آیا ہو، یا آئندہ آسکتا ہو۔ نعت خوانی کے شوقین اس کی آواز پر مست ہیں، وہ اگر حضور اکرم ﷺ کی توہین کا مرتکب بھی ہو تو ان کے نزدیک شاید کوئی بات نہیں۔

۱۹۹۵ء میں پروفیسر منیر الحق کعبی کی کتاب میں اس جسارت پر گرفت کی گئی تو حضور ﷺ کی توہین کا ارتکاب کرنے والا بشیر حسین ناظم اور اسے چھاپنے والا اقبال احمد فاروقی، کعبی کو برا بھلا کہتے رہے، ناظم تو اپنی اوقات کے مطابق انہیں گالیاں تک بکتا رہا۔

ماہنامہ "نعت" لاہور کی ستمبر ۱۹۹۶ء کی اشاعت میں ناظم کی خبر لی گئی تو اس نے دستخطوں کے بغیر مدیر نعت کو ایک خط لکھا۔ مدیر نعت نے ۳۰ ستمبر ۱۹۹۶ء کو اس سے پوچھا کہ کیا خط اسی نے بھیجا ہے، لیکن اس نے آج (۲۰ جنوری ۱۹۹۷ء تک) کوئی جواب نہیں دیا۔

اقبال احمد فاروقی نے ماہنامہ "جہان رضا" کے ستمبر اکتوبر ۱۹۹۶ء کے شمارے میں لکھ دیا کہ قارئین "کائنات شقا" کو "کائنات صفا" پڑھیں، یہ کتابت کی غلطی ہے۔

مولانا احمد رضا خاں بریلوی تو حضور اکرم ﷺ کی ذرا سی توہین برداشت نہیں کرتے تھے لیکن تعجب ہے کہ ان کے نام پر بنی ہوئی "مرکزی مجلس رضا" پر آج کل اقبال احمد فاروقی قابض ہے جو حضور ﷺ کی توہین چھاپتا ہے اور نشاندہی کو "لائق تحسین" نہیں سمجھتا اور توبہ کے بجائے تصحیح کرنے کی ہدایت فرماتا ہے۔

آج تک نہ بشیر حسین ناظم نے توبہ کی ہے، نہ فاروقی نے، اور رضویوں کو سانپ سونگھ گیا ہے۔

ماہنامہ "نعت" کے نومبر ۱۹۹۶ء کے شمارے میں یہ حقیقت بھی سامنے لائی گئی کہ ناظم نے اپنے استاد حفیظ تائب کو "خالی از معائب" لکھا ہے حالانکہ خالی از معائب صرف ہمارے آقا و مولا ﷺ کی ذات پاک ہے، صحابہؓ کو بھی خالی از معائب نہیں کہا جا سکتا۔ اس پر بھی ناظم کو اور استاذ ناظم کو توبہ کی توفیق نہیں ہوئی ہے اور یہ سارے اس مذہبی گروہ سے تعلق

رکھتے ہیں جس کا نعرہ ہی "عشق مصطفیٰ ﷺ" ہے۔

بر عکس نہند نام زنگی کافور

یہاں تو لوگوں کو شاید تعلقات نبھانے کی فکر ہو، لیکن اس کھلی کھلی کمین رسول کریم ﷺ اور اس پر دیدہ دلیری کی ان صورتوں پر کیا قیامت کے دن بھی مر کمین سے پرسش نہیں ہو گی؟ اور کیا اس جرات کو جانتے بوجھتے ہوئے خاموش رہنے والوں کو جواب دہی میں کوئی مشکل پیش نہیں آئے گی۔؟؟

فروری ۱۹۹۷ء تک مسلسل چھ ماہ یاد دہانی اور تعاقب کے باوجود کوئی اثر قبول نہیں کیا گیا بلکہ اب اس دلدل میں حفیظ تائب صاحب بھی پھنس گئے اور مرض بڑھتا گیا جوں جوں دوا کی کے مصداق حالات و واقعات نیا رخ دھارتے جا رہے ہیں اور نہ جانے اس چکر میں ابھی کس کس نے پھنسنا ہے۔ بہر حال ماہنامہ نعت شمارہ مارچ ۱۹۹۷ء میں لکھا گیا کہ:

حفیظ تائب کی توبہ اور تاویل

جناب حفیظ تائب نے مدیر نعت کے نام اپنے ایک مکتوب میں لکھا ہے:

"بشیر حسین ناظم نے مجھے جو "خالی از معائب" لکھا تو اس سے مراد "خالی از معائب سخن" تھا اور سخن کا لفظ کمپوزنگ میں رہ گیا تھا اگرچہ میں تو "خالی از معائب سخن" ہونے کا اہل یا دعویدار بھی نہیں ہوں، کجا "خالی از معائب" ہونا، جو کسی عام انسان کیلئے سوچا تک نہیں جا سکتا۔ بہر حال غلطی کسی کی بھی ہو، میں ہزار استغفار کرتا ہوں۔"

تائب صاحب نے اپنے مکتوب میں یہ بھی لکھا کہ "بشیر حسین ناظم کی تضمین کی اشاعت میں جو فاش غلطی سرزد ہوئی، جسے جناب کعبی اور بعد میں آپ نے "توہین ــــــ" گردانا، اس کا بار بار ذکر کچھ اچھا نہیں لگ رہا۔

حضرت! غلطی کتابت کی بھی ہو سکتی ہے، جہالت کی وجہ سے بھی، لیکن غلطی سے آگاہ ہو جانے کے بعد نشان دہی کرنے والے کو گالیاں دینا کیا اس حقیقت پر دال نہیں کہ یہ غلطی نہیں تھی، دانستہ جرم تھا۔

اگر کسی میں ایمان کی رمق بھی موجود ہو تو اس غلطی پر جس سے حضور رحمت ہر عالم

ﷺ کی توہین ہوتی ہو' نہ صرف شرمندہ ہوگا' بلکہ نشان دہی کرنے والے کا شکر گزار بھی۔

جب وہ بدبخت نشان دہی کرنے والے کو دشنام طرازی کا ہدف بناتا ہے اور غلطی کی اصلاح نہیں کرتا تو پھر بھی وہ چونکہ آپ کا شاگرد ہے اور آپ کی تعریف میں زمین آسمان میں قلابے ملاتا ہے' کیا اس لئے کسی کو اس کے خلاف بات نہیں کرنا چاہئے۔

"خالی از معائب" کے سلسلے میں جو تاویل آپ نے کی ہے' کیا اس سے آپ کا ضمیر مطمئن ہے؟ کیا واقعی ناظم نے "خالی از معائب سخن" لکھا تھا؟ کیا آپ کے اس شاگرد کا تخلص محض قافیہ بندی ہی نہیں جس کا مظاہرہ اس نے آپ کی تعریف میں خامہ فرسائی کرتے ہوئے بھی کیا۔

اس نے آپ کو یوں "خالی از معائب" قرار دیا ہے:

"عندلیب چمنستان رسالت — طوطی باغ نبوت

قائد نعوت نگاراں — امیر کشور درد شعاراں

استاد وقت — خوش رخت و خوش بخت

مقبول و منظور بارگاہ مصطفیٰ ﷺ

کشتہ تیغ مودت آل سید الوری ﷺ

قتیل دشنہ محبت اولیا

خالی از معائب — جناب پروفیسر حفیظ تائب

(خوان رحمت۔ ص ۷)

اس کے ساتھ آپ کی یہ تاویل کہ "سخن" کا لفظ کمپوزنگ میں رہ گیا تھا شاید آپ کو تو مطمئن کر دے' اللہ اور اس کے رسول معظم ﷺ تو جانتے ہیں کہ یہ تاویل غلط ہے۔

بہر حال' اگر آپ نے دل سے اپنے خالق و مالک جل و علا کی بارگاہ میں توبہ کی ہے تو اللہ کریم ضرور اسے قبول فرمائے گا اور اگر ایسا نہیں ہے تو اللہ ہی جانتا ہے کہ قیامت کے دن آپ کا حشر کیا ہوگا۔

اپریل ۱۹۹۷ء تک تواتر سے آٹھ ماہ محاسبہ کرنے کے باوجود بھی جب کسی کو کوئی خیال نہ آیا اور گستاخی جیسے جرم کو معمولی جرم خیال کرنے والے حضرات بھی میدان میں آگئے تو

محترم راجہ صاحب کو خون کے آنسو روتے قلم سے لکھنا پڑا کہ:

حضور اکرم ﷺ کی توہین

خاموش تماشائیوں میں سے ایک بولا

ہماری قومی بدقسمتی ہے کہ ہم غیرت ایمانی کے مظاہرے کرتے وقت بھی اپنی مصلحتوں کو پیش نظر رکھتے ہیں اور ان مظاہروں کا اہتمام کرانے والے کسی خاص سبب سے ایسا کرتے ہیں۔ حکومت کے خلاف مظاہرہ کرنا مطلوب ہوا تو سلمان رشدی کے خلاف اسلام آباد میں جلوس نکلوا کے کچھ نوجوانوں کو شہید کروا دیا۔ پھر اس کے بعد مفادات نے اجازت نہ دی یا سیاست نے ضرورت محسوس نہ کی تو منقار زیر پر ہو گئے۔

کسی نے چاہا کہ پاکستان کے عیسائیوں کے خلاف ہنگامہ کروایا جائے تو قرآن کو بنیاد بنا کر مقصد حل کروا لیا گیا۔

انہی دنوں چھانگا مانگا میں کسی نے یہی حرکت کی تو اس پر کسی کی غیرت جوش میں نہ آئی۔ شارع قائد اعظم رحمۃ اللہ علیہ لاہور پر واقع خانہ فرہنگ ایران کے دفتر میں موجود قرآن پاک جلا دیئے گئے تو بھی کچھ نہ ہوا۔

نصف صدی سے زیادہ عرصے تک خواجہ حسن نظامی کا مضمون "منکہ ایک دھوبی" نصابی کتابوں میں بھی' مذہبی رسالوں میں بھی اور عام کتب و جرائد میں بھی شائع ہوتا رہا' لیکن جب کسی نے ضرورت محسوس کی تو خواجہ حسن نظامی پر توہین رسول ﷺ کا الزام لگا کر اس مضمون کو میٹرک کی نصابی کتاب سے نکلوا دیا گیا۔

کیا حضور اکرم ﷺ کی عزت و حرمت کی حفاظت اور ناموس سرکار ﷺ کا احساس ایمان کی ہمہ وقتی ضرورت نہیں؟ کیا توہین رسول ﷺ کی کسی گستاخانہ کاوش پر خاموشی ایمان کی سلامتی کی ضمانت دیتی ہے؟

سچی بات یہ ہے کہ ہم عیش شعار' دنیادار لوگ ایمان کی کمزوری کا شکار ہیں لیکن کیا ہماری مصلحتیں ہمیں زبان سے بھی توہین حبیب کبریا ﷺ کے مرتکب لوگوں کے خلاف

کوئی بات کرنے کی اجازت نہیں دیتیں۔

یا کوئی شخص سامنے آئے اور ہماری رہنمائی کرے کہ کس طرح حضور ﷺ کو بشیر حسین ناظم کا "کائنات شقا" لکھنا درست ہے' اور حفیظ تائب کو "خالی از معائب" قرار دینا توہین رسالت نہیں ہے؟

یہ بات پہلے بھی لکھی جا چکی ہے کہ بشیر حسین ناظم کے نام سے جو بے دستخط خط مدیر نعت کو ستمبر ۱۹۹۶ء کے اواخر میں ملا تھا' اس میں تحریر تھا کہ اصل مسودے میں "کائنات صفا تھا۔ یار مار اقبال احمد فاروقی نے اپنی کم فہمی کی بنا پر یہ حرکت مذبوحی کی' ساری کی ساری ذمہ داری اقبال احمد فاروقی کی ہے۔ مدیر نعت نے ۳۰ ستمبر کو رجسٹرڈ پوسٹ سے ایک خط بنام بشیر حسین ناظم بھیجا اور اس سے پوچھا کہ کیا یہ خط اسی نے لکھا ہے۔ لیکن اس نے آج (۱۹۔ مارچ ۱۹۹۷ء) تک اس کی وضاحت نہیں کی۔

چنانچہ صورت حال یہ بنی کہ

○ (الف) بشیر حسین ناظم کی جو تضمین مرکزی مجلس رضا لاہور نے ۱۹۹۳ء میں شائع کی' اس میں حضور ﷺ کو (نعوذ باللہ) "کائنات شقا" لکھا گیا۔

○ (ب) آج کل مرکزی مجلس رضا پر اقبال احمد فاروقی قابض ہے۔

○ (ج) پروفیسر منیر الحق کعبی بہل پوری نے اپنی کتاب "سلام رضا' تضمین' تفہیم اور تجزیہ" مطبوعہ جولائی ۱۹۹۵ء میں اس جسارت کی نشان دہی کی۔

○ (د) اسی کتاب میں اس حرکت کی نشاندہی بھی کی گئی کہ بشیر حسین ناظم نے اپنے استاد حفیظ تائب کو "خالی از معائب" لکھا ہے۔

○ (ہ) "خالی از معائب" صرف حضور اکرم ﷺ کی ذات گرامی ہو سکتی ہے۔ صحابہ کرامؓ بھی معصوم عن الخطا نہیں ہیں۔

○ (و) منیر الحق کعبی کی یہ کتاب بھی اقبال احمد فاروقی کے مکتبہ نبویہ' لاہور ہی سے فروخت ہوئی۔

○ (ز) اقبال احمد فاروقی نے ماہنامہ "جہان رضا" (مرکزی مجلس رضا کے

آرگن) کی دسمبر ۱۹۹۵ء کی اشاعت میں لکھا کہ وہ کعبی کی تنقید "بلکہ تنقیص" کو داد تحسین نہیں دے سکتا۔

○ (ح) بشیر حسین ناظم کعبی کی کتاب کی اشاعت کے بعد سے ستمبر ۱۹۹۶ء تک مکتبہ نبویہ پر بیٹھ کر اقبال احمد فاروقی کی موجودگی میں کعبی کو گالیاں دیتا رہا۔

○ (ط) ماہنامہ "نعت" کی اشاعت خصوصی "اردو نعتیہ شاعری کا انسائیکلو پیڈیا" حصہ دوم (ستمبر ۱۹۹۶ء) کے مقدمے میں' اور پھر ماہنامہ نعت کی ہر اشاعت میں بشیر حسین ناظم کی اس حرکت کے خلاف لکھا گیا۔

○ (ی) اس پر ماہنامہ "جہان رضا" لاہور کی ستمبر اکتوبر ۱۹۹۶ء کی اشاعت میں "تصحیح" کے عنوان سے لکھ دیا گیا کہ قارئین "کائنات شقا" کو "کائنات صفا" پڑھیں۔

○ (ک) اس طرح توہین رسول کریم ﷺ کی اس جسارت کی نشاندہی کرنے والے پروفیسر منیر الحق کعبی کو دشنام طرازی کا ہدف بنانے اور کعبی کی اس تنقید کو ناقابل تحسین قرار دینے والوں نے توبہ تو کجا' ندامت کی بھی ضرورت محسوس نہ کی۔

○ (ل) بشیر حسین ناظم کی آج تک اس سلسلے میں کوئی تحریر سامنے نہیں آئی۔ اقبال احمد فاروقی نے کعبی کی اس جسارت کو ناپسندیدہ قرار دیا۔ جب ماہنامہ "نعت" نے تعاقب کیا تو "تصحیح" چھاپنے کو کافی سمجھا۔

○ (م) حفیظ تائب کو "خالی از معائب" قرار دینے پر تو کسی تصحیح کی بھی ضرورت محسوس نہیں کی گئی۔ حالانکہ حفیظ تائب نے مدیر نعت کے نام اپنے مکتوب (مشمولہ ماہنامہ نعت بابت مارچ ۱۹۹۷ء) میں لکھا ہے کہ "خالی از معائب ہونا کسی عام انسان کیلئے سوچا تک نہیں جاسکتا۔"

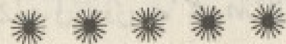
"نعت" کے دفتر میں کئی حضرات نے خطوط کے ذریعے اور کئی قارئین نے بالمشافہ ملاقات پر ماہنامہ "نعت" کی اس جرات کی داد دی ہے' لیکن ہمارا گزشتہ سوا نو سال کا ماضی

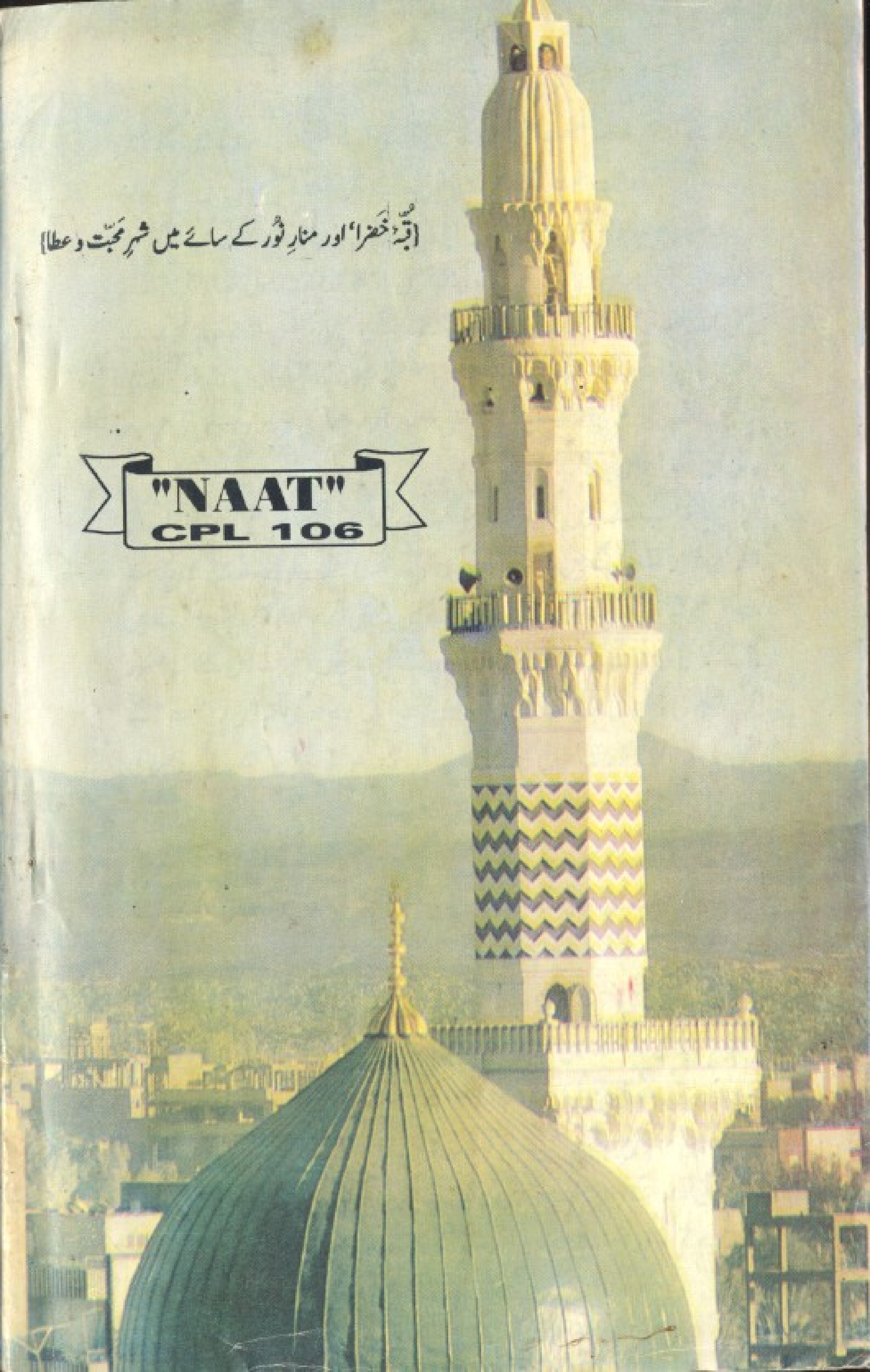
گواہ ہے کہ ہم ماہنامہ "نعت" کی تعریف میں آنے والے خطوط کو رسالے میں جگہ نہیں دیتے۔ اگر ہم درست سمت کے راہی ہیں تو اللہ کریم جل شانہ العظیم اور اس کے محبوب کریم علیہ الصلوۃ والتسلیم کے دربار میں اپنی تحریروں کی پذیرائی کے تمنائی ہیں۔ اگر خدا ناکردہ ہماری کوئی تحریر منافقت پر مبنی ہوئی تو ہمیں بارگاہ خدا اور رسول خدا (جل شانہ' و صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) سے مار پڑ سکتی ہے۔ لیکن ہمیں حضور ﷺ سے محبت کے دعویداروں' اسلام کے ٹھیکیداروں' اور عشق مصطفیٰ ﷺ کے علمبرداروں کے اس رویئے پر تعجب ضرور کرنے دیجئے کہ ان کی مصلحتیں حضور اکرم ﷺ کی عزت و ناموس کی حرمت و تقدیس کے احساس پر غالب ہیں۔

ایک صاحب نے ہمیں اپنے خط میں لکھا ہے کہ اس سلسلے کو ختم کر دیجئے' اب تو قارئین بھی اکتانے لگے ہیں۔ اگر یہ بات کسی ایک قاری نعت کے بارے میں بھی درست ہے تو معنی یہ ہوا کہ اب لوگ نہ صرف یہ کہ توہین رسول اکرم ﷺ کو برداشت کرتے ہیں بلکہ نشاندہی کی جرات کرنے والوں پر ناراض ہوتے ہیں۔ کیوں؟ صرف اس لئے کہ حضور اکرم ﷺ کی توہین ہی ہوئی ہے نا۔ یہ اتنی بڑی بات کہاں سے ہوگئی کہ اس پر "نعت" کے صفحات اور لوگوں کا وقت ضائع کیا جائے۔ یہ بھی تو دیکھو کہ تم بشیر حسین ناظم وغیرہ کی توہین کی مرتکب ہو رہے ہو اور یہ جرم ناقابل معافی ہے۔

شاید ایسے اکتانے والوں کے نزدیک حضور ﷺ کی توہین کرنے والے قیامت کے دن لواء الحمد کے سائے میں ہوں گے اور بشیر حسین ناظم وغیرہ کی شان میں گستاخی کرنے والے دوزخی ٹھہریں گے۔ یا للعجب!

ضروری گزارش : ہم مودبانہ گزارش کرتے ہیں جناب فاروقی صاحب اور جناب ناظم صاحب کی خدمت میں کہ وہ اس معاملے کو الجھانے کی بجائے سلجھانے کی کوشش کریں اور توبہ نامہ شائع فرما دیں اگر یہ حضرات اس طرف نہیں آتے تو راجہ صاحب کی خدمت میں گزارش ہے کہ آپ نے تعاقب کا حق ادا کر دیا ہے اگر اب بھی کوئی بے راہ روی کو اپنائے رکھنے پر مصر ہے تو اس کو اس کے حال پر چھوڑ دیں۔ کیونکہ اگر کوئی گستاخی پر بضد ہے تو وہ خود ہی اپنے انجام کو انشاءاللہ تعالیٰ ضرور پہنچ جائے گا۔

{قُبۂ خضرا، اور منارِ نُور کے سائے میں شہرِ محبّت و عطا}
"NAAT"
CPL 106